

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI**

**GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ
AKSARAY'DA EĞİTİM VE EĞİTİM YAPILARI**

**Hazırlayan
Kübra KILIÇ**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Eyüp POLAT**

Yüksek Lisans Tezi

Nisan 2024, KAYSERİ

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI**

**GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ
AKSARAY'DA EĞİTİM VE EĞİTİM YAPILARI
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Kübra KILIÇ**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Eyüp POLAT**

Nisan 2024, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Kübra KILIÇ

T.C.

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Anabilim Dalı : Sanat Tarihi
Program Adı : Yüksek Lisans
Tez Başlığı : Geç Osmanlı Ve Erken Cumhuriyet Dönemi Aksaray'da Eğitim Ve Eğitim Yapıları

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 97 sayfalık kısmına ilişkin 19/03/2024 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: % 8' dir.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimeden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 19/03/2024

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Eyüp POLAT

Hazırlayan

Kübra KILIÇ

KILAVUZA UYGUNLUK

“Geç Osmanlı Ve Erken Cumhuriyet Dönemi Aksaray’da Eğitim Ve Eğitim Yapıları” başlıklı Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Kübra KILIÇ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Eyüp POLAT

Sanat Tarihi ABD Başkanı

Prof. Dr. Sultan Murat TOPÇU

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Eyüp POLAT danışmanlığında **Kübra KILIÇ** tarafından hazırlanan “**Geç Osmanlı Ve Erken Cumhuriyet Dönemi Aksaray’da Eğitim Ve Eğitim Yapıları**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

15/03/2024

JÜRİ:

Danışman : **Dr. Öğr. Üyesi Eyüp POLAT**

Üye : **Doç. Dr. Aslı SAĞIROĞLU ARSLAN**

Üye : **Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ŞEN**

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /

Prof. Dr. Atabey KILIÇ

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Öncelikle çalışma konumun belirlenmesinde ve sonuna kadar geçen süreçte desteğini esirgemeyen, farklı bakış açılarıyla beni yönlendiren kıymetli Danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Eyüp POLAT hocama sonsuz teşekkür ederim. Tez çalışmama başından sonuna kadar geçen süreçte konumla ilgili fikirlerini sunan ve yardımcı olan kıymetli hocam Doç. Dr. Aslı SAĞIROĞLU hocama sonsuz teşekkür ederim. Çalışma sürecim boyunca önemli fikirler sunarak bana yardımcı olan hem maddi hem manevi desteğini esirgemeyen kıymetli arkadaşım Esra KÖSEOĞLU AKCAN'a teşekkür ederim. Bütün süreç boyunca, arazi çalışmamda bana yardım eden maddi manevi desteğini esirgemeyen ve bu günlere gelebilmemde üzerimde çok emeği olan değerli annem Rabia AKYÜREK ve babam İsmail AKYÜREK' e teşekkürlerimi sunarım. Bütün süreç boyunca çalışmamda başından sonuna kadar her konuda destek olan kıymetli eşim Mustafa KILIÇ'a teşekkür ederim.

Kübra KILIÇ

KAYSERİ, 2024

GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ AKSARAY’DA EĞİTİM VE EĞİTİM YAPILARI

Kübra KILIÇ

**Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2024
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Eyüp POLAT**

ÖZET

Aksaray Coğrafi konumundan dolayı süre gelen yüzyıllar boyunca birden çok medeniyete ev sahipliği yaparak birçok kentin kuruluşuna ve gelişimine şahitlik etmiştir. Aksaray Selçuklu şehri olarak bilinen köklü bir geçmişe sahiptir ve 1920 yılında vilayet unvanını almış Aksaray 1933 yılında tekrar ilçeliğe dönüştürülmüştür. Aksaray kenti için Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde çok sayıda değişiklikler olması açısından oldukça önemlidir. Bu yakın dönemler hakkında bilgi veren çalışmalar yeterli sayıda değildir. Arşiv kaynaklarında yer alan belgelere göre Aksaray’ın yakın dönemlerinde pek çok hadisenin yaşandığı görülmektedir.

Bu çalışmada, Aksaray merkezinde Geç Osmanlı Ve Erken Cumhuriyet Döneminde inşa edilmiş eğitim yapılarının mimari özellikleri değerlendirilerek Aksaray’ın mimarlık ortamının eğitim mimarisi ele alınmıştır. Eğitim yapıları; tarihçeleri, günümüzdeki durumları ve mimari plan özellikleri açısından incelenmiştir. Tez çalışması, Aksaray’ın tarihi ve coğrafyası, Aksaray’ın Eğitim Tarihi, Katalog, Değerlendirme ve Sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Döneminde eğitim alanında yaşanan değişim ve gelişimler ele alınmıştır. Katalog bölümde; yapı dış cephe ve iç mekân tasarımları bakımından ayrıntılı bir biçimde tanıtılmıştır. Değerlendirme bölümünde; Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Aksaray’ın kentsel mekân gelişimi ortaya konularak yapıların plan, malzeme, süsleme ve cephe özellikleriyle değerlendirilmiş ve benzer örneklerle karşılaştırması yapılarak; Sonuç kısmında ise eğitim yapıları ile ilgili genel bir sonuca varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aksaray, Geç Osmanlı, Erken Cumhuriyet, Eğitim Yapısı, Mimari.

EDUCATION AND EDUCATIONAL BUILDINGS IN AKSARAY IN THE LATE OTTOMAN AND EARLY REPUBLICAN PERIOD

Kübra KILIÇ

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, April 2024

Supervisor: Asst. Prof. Eyüp POLAT

ABSTRACT

Due to Aksaray's geographical location, it has hosted multiple civilizations and given shows and speeches to many cities over the past centuries. Aksaray has a long history of being known as a Seljuk city and was given the definition of a province in 1920, and Aksaray was turned into a district again in 1933. It is very important for the city of Aksaray in terms of many changes in the Late Ottoman and Early Republican Periods. The productions providing information about these recent periods are not sufficient in number. According to the documents included in the archive, it is seen that there are many events close to Aksaray.

In this study, the educational architecture of Aksaray's architectural environment was discussed by evaluating the architectural features of the educational buildings built in the center of Aksaray during the Late Ottoman and Early Republic Periods. Educational structures; They were examined in terms of their history, current situation and architectural plan features. The thesis consists of the history and geography of Aksaray, Education History of Aksaray, Catalog, Evaluation and Conclusion sections. The changes and developments in the field of education during the Late Ottoman and Early Republican Periods were discussed. In the catalog section; The building is introduced in detail in terms of exterior and interior designs. In the evaluation section; The urban space development of Aksaray in the Late Ottoman and Early Republican Periods was revealed and the buildings were evaluated with their plan, material, decoration and façade features and compared with similar examples; In the conclusion part, a general conclusion was reached regarding educational structures.

Keywords: Aksaray, Late Ottoman, Early Republic, Educational Building, Architecture.

İÇİNDEKİLER

GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE AKSARAY'DA EĞİTİM VE EĞİTİM YAPILARI

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
PLANLAR LİSTESİ	xiii
ÇİZİMLER LİSTESİ	xiv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xv
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

AKSARAY TARİHİ

1.1. Aksaray'ın Tarihi.....	4
1.2. Geç Osmanlı Döneminde Aksaray	9
1.3. Erken Cumhuriyet Döneminde Aksaray.....	12

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM SİSTEMİ

2.1. Aksaray'da Geç Osmanlı Dönemi Eğitim	16
2.1.1. Aksaray Kenti Sıbyan Mekteplerine Genel Bakış	16
2.1.1.1. Aksaray Rüştîye Mektebi	19
2.1.1.2. Darü'l-Huffaz	20
2.1.1.3. Aksaray Numune Mektebi.....	20
2.1.1.4. Zabalak Mektebi.....	21
2.1.2. Aksaray Kenti Darülkurralarına Genel Bakış.....	22

2.2. Aksaray’da Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim	23
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇ OSMANLI DÖNEMİ VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ AKSARAY EĞİTİM YAPILARI

3.1. Aksaray’da Günümüze Ulaşamayan Geç Osmanlı Dönemi Eğitim Yapıları.....	27
3.1.1. Aksaray’da Geç Osmanlı Dönemi Sıbyan Mektepleri	27
3.1.1.1. Ali Bey Muallimhanesi.....	27
3.1.1.2. Abdülhalim Efendi Muallimhanesi.....	27
3.1.1.3. Boyacı Ali Mahallesi Mektebi.....	28
3.1.1.4. Emir İsaoglu Seyyid Ali Mektep	28
3.1.1.5. Hacı Abdülaziz Mescidi Muallimhanesi	28
3.1.1.6. Hacı Abdülcelil Muallimhane.....	28
3.1.1.7. Hacı AhmetAğa Muallimhanesi	29
3.1.1.8. Hacı Ali Mektebi	29
3.1.1.9. Hacı Arab Muallimhanesi.....	29
3.1.1.10. Hacı Hasan Mahallesi Mektebi.....	30
3.1.1.11. Hacı Hasan Muallimhanesi.....	30
3.1.1.12. Hacı İbrahim Mescidi Muallimhanesi	30
3.1.1.13. Hacı İsa Çelebi Muallimhanesi.....	30
3.1.1.14. Hacı Mehmet Muallimhanesi	31
3.1.1.15. Hacı Musa Muallimhanesi.....	31
3.1.1.16. Hacı NasuhoğluOsman Ve Mustafa Ağa Muallimhaneler	33
3.1.1.17. Hacı Yusuf Camii Muallimhanesi	35
3.1.1.18. Hamza Bey Muallimhanesi.....	36
3.1.1.19. Kara Muallimhanesi.....	38
3.1.1.20. KöseKör Hoca Muallimhanesi	38
3.1.1.21. Meydan Mahallesi Muallimhanesi	39
3.1.1.22. Minarecik Mahallesi Muallimhanesi	39
3.1.1.23. Muhsin Çelebi Mektebi	40
3.1.1.24. Penbeciler Mescidi Muallimhanesi.....	40
3.1.1.25. Piri Mehmet Paşa Muallimhanesi.....	41
3.1.1.26. Seydizade Muallimhanesi.....	42

3.1.1.27. Seyyid Yusuf Muallimhanesi	43
3.1.1.28. Şeyh Gaznevî Mektebi.....	43
3.1.1.29. Şeyh Hamid Veli Camii Ve Karamanoğlu Camii Bitişindeki Mektepler	43
3.1.1.30. Veled-İ Hatip Mahallesi Muallimhanesi	44
3.1.2. Aksaray’da Geç Osmanlı Dönemi Darü’l-kurralar.....	44
3.1.2.1. Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Darülkurrası.....	44
3.1.2.2. Rızâî Hasan Efendi Camii Darülkurrası	44
3.2. Aksaray’da Günümüze Ulaşan Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Yapıları.....	45
3.2.1. Aksaray İdadi Mektep.....	45
3.2.2. Gazi Mektebi	61
3.3. Aksaray’da Günümüze Ulaşamayan Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Yapıları .	66
3.3.1. Zafer Mektebi	66
3.3.2. Cumhuriyet Mektebi	71

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

4.1. Geç Osmanlı Dönemi Ve Erken Cumhuriyet Dönemleri Bağlamında Eğitim Sisteminin Mimarlık Ortamı Ve Kentsel Gelişimi	74
4.1.1. Geç Osmanlı Dönemi Sıbyan Mektepleri Ve Darülkurralar ’da Eğitim	74
4.1.2. Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim	76
4.2. Geç Osmanlı Ve Erken Cumhuriyet Dönemi İnşa Edilmiş Olan Eğitim Yapılarının Mimari Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi	77
4.2.1. Yapıların Plan Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi.....	78
4.2.2. Yapıların Malzeme Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi	83
4.2.3. Yapıların Süsleme Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi	84
SONUÇ	95
KAYNAKÇA.....	97

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

ABD : Anabilim Dalı

Km : Kilometre

M : Metre

M.Ö. : Milattan Önce

M.S. : Milattan Sonra

VD. : Ve Diğerleri

YY. : Yüzyıl

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1.1.	Aksaray Kazasının Niğde Livasına Bağlı Olan 7 Nahiyesi	10
Tablo 1.2.	Aksaray Kazasının Yıllara Göre Köy	11
Tablo 1.3.	1831 Yılında Aksaray Livasının Nüfusu	11
Tablo 1.4.	1899 Aksaray Livasının Nüfusu	12
Tablo 1.5.	1914 Aksaray Livasının Nüfusu	12
Tablo 1.6.	1925-1928 Yılları Arasında Aksaray Vilayet' inin İdarisi	13
Tablo 1.7.	1925-1928 Yılları Arasında Aksaray Vilayet' inin Nüfus'u.....	14
Tablo 1.8.	1931 Yılı Aksaray Vilayet' inin Nüfus'u.....	14
Tablo 3.1.	1925-1928 Yılları Arasında Aksaray Vilayet' inin İdari Yapısı.....	33
Tablo 3.2.	Hacı Nasuhoğlu Osman Muallimhanesi ve Feriştah Hatun Camii Muallim ve Mütevellilerin Listesi	35
Tablo 3.3.	Hamza Bey Muallimhanesi Muallim ve Mütevellilerin Listesi.....	37
Tablo 3.4.	Köse/Kör Hoca Muallimhanesi Muallimlerin Listesi.....	39
Tablo 3.5.	Piri Mehmet Paşa Mektebi'nde Görev Alan Muallim Listesi	42
Tablo 4.1.	Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Yapılarının Kat Sayılarının Değerlendirilmesi.....	79
Tablo 4.2.	Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Yapılarının Plan Özelliklerinin Değerlendirilmesi.....	79
Tablo 4.3.	Erken Cumhuriyet Dönemi Yapılarında Uygulanan Üsluplar.....	84
Tablo 4.4.	Erken Cumhuriyet Dönemi Yapılarında Plastik Unsurlar	87

PLANLAR LİSTESİ

Plan 3.1.	Aksaray İdadi Mektep Zemin Kat Planı	46
Plan 3.2.	Aksaray Gazi Mektep Zemin Kat Planı	63
Plan 3.3.	Zafer Mektebi Planı	68
Plan 4.1.	Aksaray Gazi Mektep Zemin Kat Planı	80
Plan 4.2.	Akşehir Cumhuriyet İlkokulu Planı	81
Plan 4.3.	Konya Öğretmen Lisesi Planı	82
Plan 4.4.	Kadınhanı İlköğretim Okulu Planı	83
Plan 4.5.	Kayseri Gazipaşa İlkokulu	83

ÇİZİMLER LİSTESİ

Çizim 3.1.	Aksaray İdadi Mektep Güney Cehpe Görünüm.....	47
Çizim 3.2.	Aksaray İdadi Mektep Batı Cehpe Görünüm.....	48
Çizim 3.3.	Bodrum Kat Ve Üst Kata Geçişin Sağlandığı Merdivenler	50
Çizim 3.4.	Aksaray Gazi Mektebi Kuzey Batı Cephe Görünüm.....	63
Çizim 3.5.	Aksaray Gazi Mektebi AA kesiti	64
Çizim 3.6.	Zafer Mektebi Cephe Çizimi.....	69
Çizim 3.7.	Zafer Mektebi Kesiti	69
Çizim 4.1.	Konya Öğretmen Lisesi Cephe Çizimi	82

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1.	Aksaray Kenti Genel Görünümü.....	4
Şekil 1.2.	Antik Yol Ağlarının Birleştiği Nokta.....	5
Şekil 1.3.	Kapadokya Ve Aksaray Bölgesi	7
Şekil 3.1.	Aksaray İdadi Mektep	45
Şekil 3.2.	Aksaray Gazi Mektep.....	62
Şekil 3.3.	Aksaray Zafer Mektep.....	67

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 3.1.	Aksaray İdadi Mektep Doğu Cephesinde İnşa Kitabesi.....	51
Fotoğraf 3.2.	Aksaray İdadi Mektep Kuzey Doğu Cephe Kitabesi	51
Fotoğraf 3.3.	Aksaray İdadi Mektep Güney Doğu Cephe Kitabesi	52
Fotoğraf 3.4.	Bodrum Kat Basık Kemerli Pencere	52
Fotoğraf 3.5.	Aksaray İdadi Mektep Kuzey Ve Güney Cephe Görünüm.....	53
Fotoğraf 3.6.	Aksaray İdadi Mektep Güney Cephe Görünüm.....	53
Fotoğraf 3.7.	Aksaray İdadi Mektep Batı Cehpe Görünüm.....	54
Fotoğraf 3.8.	Zemin Kat Sivri Kemerli Pencere	54
Fotoğraf 3.9.	Aksaray İdadi Mektep Güney Batı Cephe Kitabe	55
Fotoğraf 3.10.	Aksaray İdadi Mektep Güney-Batı Cehpe Görünüm.....	55
Fotoğraf 3.11.	Aksaray İdadi Mektep Batı Cehpe Birinci Kat Balkon.....	56
Fotoğraf 3.12.	Aksaray İdadi Mektep Batı Cehpe Taç Kapısı.....	56
Fotoğraf 3.13.	Batı Taç Kapısının Sütunları	57
Fotoğraf 3.14.	Batı Taç Kapı Mukarnas Kavsarası.....	57
Fotoğraf 3.15.	Batı Cephesinde Kitabe	58
Fotoğraf 3.16.	Batı Taç Kapı Sütunce	58
Fotoğraf 3.17.	Batı Cephesi Bodrum Kat Giriş	59
Fotoğraf 3.18.	Yapı İç Mekan Zemin Kat Güney Koridor	59
Fotoğraf 3.19.	Yapı İç Mekan Zemin Kat Kuzey Koridor	60
Fotoğraf 3.20.	Yapı İç Mekan Birinci Kat Güney Koridor.....	60
Fotoğraf 3.21.	Yapı İç Mekân Birinci Kat Güney Koridor.....	61
Fotoğraf 3.22.	Güney Cepheden	65
Fotoğraf 3.23.	Kuzey-Batı Cephe Görünüm.....	65
Fotoğraf 3.24.	Kuzey-Batı Cephe Görünüm.....	65
Fotoğraf 3.25.	Güney-Doğu Cephe Görünüm	66
Fotoğraf 3.26.	Zafer Mektebi Cephe Görünümü	70
Fotoğraf 3.27.	Zafer Mektebi Cephe Görünüm	70
Fotoğraf 3.28.	Cephe Görünüm	71
Fotoğraf 3.29.	Cumhuriyet Mektebi Cephe Görünüm.....	72
Fotoğraf 3.30.	Cumhuriyet Mektebi Ve Ulu Irmak	72
Fotoğraf 3.31.	Cumhuriyet Mektebi Cephe Görünüm.....	73

Fotoğraf 4.1.	Akşehir Cumhuriyet İlköğretim Okulu	81
Fotoğraf 4.2.	Zafer Mektebi Cephe Görünümü	88
Fotoğraf 4.3.	Aksaray Askerlik Şubesi Binası Cephe Görünümü	88
Fotoğraf 4.4.	Adliye ve Jandarma Binası Doğu Cephesi Görünüşü	89
Fotoğraf 4.5.	Aksaray İdadi Mektep Ve İl Halk Kütüphanesi Penceresi.....	89
Fotoğraf 4.6.	Akşehir Cumhuriyet İlköğretim Okulu	90
Fotoğraf 4.7.	Kayseri Ticaret Lisesi Cephe Görünümü	90
Fotoğraf 4.8.	Osman Bey İlköğretim Okulu	91
Fotoğraf 4.9.	Aksaray İdadi Mektep Batı Cephe Görünüm.....	91
Fotoğraf 4.10.	Aksaray Zinciriye Medresesi Taç Kapısı	92
Fotoğraf 4.11.	Aksaray İdadi Mektep Cephe Rustik Taş Dizilimi	92
Fotoğraf 4.12.	Aksaray İdadi Mektep ve Aksaray Kütüphane Binası Kitabesi.....	93
Fotoğraf 4.13.	Cumhuriyet Mektebi ve Türk Ocağı Cephe Görünüm.....	93
Fotoğraf 4.14.	Kayseri Pazarören Köy Enstitüsünün Cephe Görünümü	93
Fotoğraf 4.15.	Cumhuriyet Mektebi Cephe Görünüm.....	94
Fotoğraf 4.16.	Gazi Mektebi Kuzey-Batı Cephe Görünüm.....	94
Fotoğraf 4.17.	Murat Germen İlköğretim okulu	94

GİRİŞ

Konunun Amacı, Önemi Ve Sınırları

Tarihi süreç içerisinde her daim önemli bir yere sahip olan eğitim yapıları gerek Osmanlı Döneminde gerekse de Cumhuriyet Döneminde önemini korumuştur. Siyasi değişimler, ekonomik etkiler ve halkın sosyal durumuna göre sürekli bir değişim içerisinde olan eğitim yapılarının günümüze kadar geçirmiş olduğu evreler bu çalışma ile tespit edilmiştir. Ayrıca Türk Sanatı içerisinde değerlendirildiğinde mimari özellikleri, yapı malzemeleri, süsleme ve plan özellikleriyle belli bir dönemin sanat anlayışını yansıtan bu eserlerin incelenmesi ve değerlendirilmesi Osmanlıdan günümüze kadar olan eğitim sistemi hakkında da bilgi vermektedir. Belirli bir dönemin eğitim hafızasını oluşturan bu yapıların incelenmesi ve farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesi Sanat Tarihi alanındaki belirli bir boşluğu dolduracağı düşünüldüğünden çalışmanın önemini bir kat daha arttırmaktadır. Ayrıca tespit edilen tüm eğitim yapılarının Sanat Tarihi açısından ele alınması mevcut durumlarının belirlenmesi, plan özelliklerinin çıkarılması ve bu yapıların koruma altına alınması Türk Sanatı açısından büyük bir önem teşkil etmektedir.

Aksaray ilinde Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde inşa edilmiş günümüze gelebilen ve gelemeyen eğitim yapılarının incelenmesi ve Sanat Tarihi içerisindeki yerini belirtmektir. Çalışma konusunu oluşturan Aksaray ilinde bulunan Geç Osmanlı Dönemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Aksaray ilinde inşa edilmiş eğitim yapıları dönemin özellikleri hakkında bilgi vermeleri açısından önemlidir. Bu araştırma ile Aksaray ilinde bulunan mimari eserlerin tanıtımı yapılarak, Sanat Tarihindeki önemini ortaya koymaktır.

Yöntem

Aksaray ilinde bulunan Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerini kapsayan süreçte inşa edilmiş olan eğitim yapılarının onarımlarının, plan, mimari, malzeme ve süsleme

özelliklerinin incelenmesi ve değerlendirmeye alınmasıdır. Çalışma sürecinde üç yöntem uygulanmıştır. Çalışmanın ilk aşamasında gerekli olan literatür taraması yapılarak döneme ait yazılı kaynaklardan faydalanılmış ve çalışma konusunu oluşturan Geç Osmanlı Dönemine ait; otuz sıbyan mektebi, iki adet darülkurra ve dört adet Abdülhamit Dönemine ait okul, Erken Cumhuriyet Dönemine ait 4 adet mektep tespit edilmiştir. Geç Osmanlı Döneminde tespiti yapılan okullar günümüze gelememiş ve yapılar hakkında bilgi arşiv kaynakları hurufat defterlerinde bilgi verilmektedir. Erken Cumhuriyet Döneminde inşa edilmiş olan yapılardan Aksaray İdadi Mektep ve 1938 Gazi Mektebi günümüze ulaşabilmiş ve Zafer Mektebi ve Cumhuriyet Mektebi günümüze gelemeyerek yerine aynı işlevde okul inşa edilmiştir. İkinci yöntemde ise tespit edilen yapıların saha çalışması yapılarak söz konusu yapıların fotoğrafları çekilip, ölçüleri çıkarılarak, plan ve cephe çizimleri yapılmıştır. İncelenen yapılar detaylı olarak incelenerek katalog bölümünde tanıtılmıştır. Çalışmanın son aşamasında ise elde edilen mevcut bilgiler doğrultusunda tezin yazım aşamasına geçilmiştir. Oluşturulan kataloğa göre uygun olarak Geç Osmanlı Dönemi eğitim yapıları ve Erken Cumhuriyet Dönemi eğitim yapılarını ve eğitim sistemleri karşılaştırılmıştır.

Konuyla İlgili Kaynaklar

Bu çalışmada kullanılan Aksaray Vilayet Salnameleri, Yüksek Öğretim Kurulu tez veri tabanından konu ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezleri ve çeşitli yayınlar kullanılmıştır.

Doğan Yörük'ün XVI. YY. Aksaray Sancağı (1500-1584), uzun yıllar boyunca çeşitli toplulukların iskân ettiği Aksaray ve çevresi 17. YY. ve 16. YY. arasında idari, iktisadi, mali yapılanması hakkına bilgi vermektedir.

Mustafa Fırat Gül, "Aksaray'ın Sosyal, Kültürel Ve Ekonomik Yapısı (1908-1933)" Yayınlanmamış Doktora Tezinde 1908 yılında Meşrutiyet'in getirdiği hürriyetten belli bir süre sonra savaşlar başlayarak 1922 ye kadar sürmüştür. Aksaray'ın savaş yıllarının askeri ve siyasi dönemleri çalışmada konu alarak yer almaktadır.

Bayram Kodaman, "Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi" adlı kitabında Tanzimat'tan önce ve sonra Maarif Teşkilatı'nın durumu ve işleyişini, II. Abdülhamid devrinde sıbyan okulları ile ilköğretime dair siyasi tavırlar ve ilk ıslahat teşebbüsleri, orta öğretim

kurumlarının gelişimleri ile İstanbul ve Taşra Darülmuallimleri ışığında öğretmen yetiştirme konusunda bilgiler vermektedir.

Mustafa Bay'ın, Salnamelerde Aksaray adlı kitabında Aksaray'ın kuruluşundan Selçuklu Devleti Osmanlı Devleti ve Cumhuriyet Döneminde idari yapısı, ekonomisi eğitim sistemi, askeri teşkilatı ve nüfusu hakkında bilgi vermektedir.

Elif Tektaş'ın Geç Osmanlı Ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Aksaray Kenti Ve Mimarlığı adlı Yüksek Lisans tez çalışma konusu olan Aksaray kentinin merkezi ve çevresinde, Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemleri ve yapılarını değerlendirmeye alınmıştır.

Eşref Temel, “Hurufât Defterleri 'ne Göre Aksaray Kenti Klasik Eğitim Kurumları (XVIII.-XIX. YY. Arası), Yüksek Lisans Tezin çalışma konusu, Aksaray kentinde XVIII. ve XIX. YY. arasında faaliyetlerini sürdüren darülkurra, mektep, medrese olan klasik eğitim kurumları ve Aksaray şehrinin 140 yıllık eğitim tarihini ele almaktadır.

Ekrem Akurgal, Anadolu Kültür Tarihi adlı kitabında uzun yıllar boyunca çeşitli medeniyetlerin yaşamış olduğu dönemler tarih öncesi uygarlıklar ve medeniyetler hakkında detaylı bilgi konu edinmiştir.

Sevil Gülçur, “Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1993 Yüzey Araştırması”. XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, Araştırmanın belli başlı konusu Aksaray - Nevşehir yolu, Akmezar köyü ve çevresi, Gülağaç - Bekârlar yolu, Güzelyurt - Yüksek Kilise/Gölet yolu, Viranşehir/Nora ve çevresindeki 12. YY. yaşamış olan medeniyetlerini ele alarak özetlenebilir.

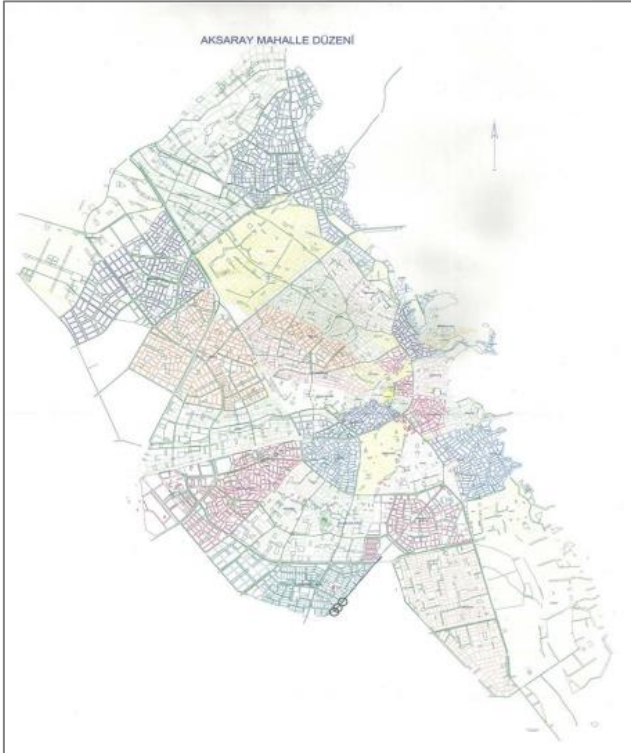
BİRİNCİ BÖLÜM

AKSARAY TARİHİ

1.1. Aksaray'ın Tarihi

Aksaray şehri, İç Anadolu bölgesinin orta Kızılırmak bölümünün de içine aldığı yerleşim yeri 980-1000 m. yükseklikte ve 7997 km² yüz ölçümüne sahiptir. Kuzeyde Ankara, güneyde Niğde, batıda Konya, doğuda Kırşehir, doğuda Nevşehir kuzey illeri ile çevrelenmektedir.¹(Şekil 1.1.)

Şekil 1.1. Aksaray Kenti Genel Görünümü

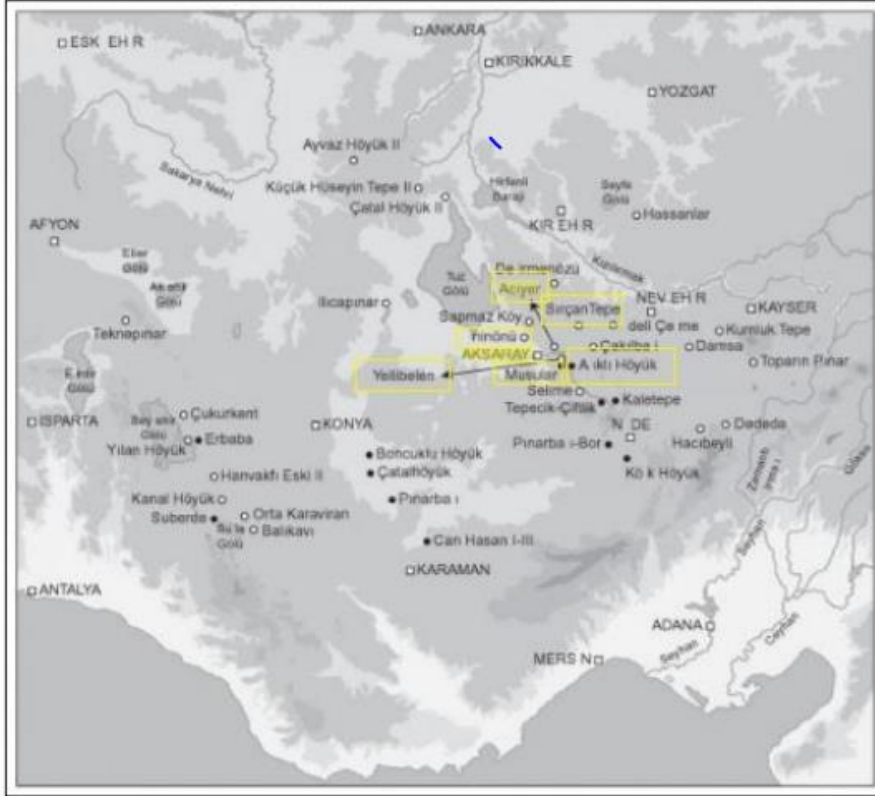

Kaynak: Temel (2008, s.100)

¹ İlhan Şahin, “Aksaray”, içinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 234.

Aksaray, tarih boyunca birçok devletin eline geçmiş ve araştırmalar sonucunda elde edilen kalıntı ışığında tarihi eski çağlara uzanmaktadır. Aksaray'ın tarihi, kentin 25 km doğusunda bulunan Âşıklı Hüyük'te yapılan kazı çalışmalarıyla elde edilen bilgiler dâhilinde M.Ö. 8000'lerde Neolitik dönemde yerleşik yaşamın izlerinin bulunduğu anlaşılmaktadır.² Aksaray, Akadlar, Asurlular, Frigyalılar, Hititler, Lidyalılar, Kimmenler, Kapadokyalılar, Makedonyalılar, Persler, Romalılar ve Bizans Devletinin hâkimiyeti altına girerek 1076'da Türkler bu bölgede hâkimiyet kurana kadar tüm medeniyetler Aksaray'ın olumlu yönden gelişim göstermesini sağlamışlardır.³ Aksaray antik devirlerde Anadolu'yu oluşturan antik yol ağlarının birleştiği düğüm noktasını oluşturmaktadır.⁴(Şekil 1.2.)

Şekil 1.2. Antik Yol Ağlarının Birleştiği Nokta

Kaynak: Tektaş (2018, s.17)

² Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi* (Ankara: Tübitak Yayınları, 2005), 44.

³ Eşref Temel, "Hurufât Defterleri' ne Göre Aksaray Kenti Klasik Eğitim Kurumları (XVIII.-XIX. Yüzyıllar Arası)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008), 9.

⁴ Sevil Gülçur, "Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1993 Yüzey Araştırması" içinde *XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, İsmail Eroğlu, Fahriye Bayram, Handan Eren, Nurhan Ülgen, Filiz Kaymaz Ve Ahmet Hamdi Ergürer, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 1994), 193.

Aksaray ve çevresinde hâkimiyet kuran medeniyetler antik devirlerden bu yana farklı isimlerle tanınmıştır. Kent, Asurlular döneminde Buruyattum, M.Ö. 3000’li yıllarda Neneşsa,⁵ antik devirlerde Hititler döneminde Garsaura adı ile tanınmaktadır.⁶ Şehir Kapadokya Kralı Archelaos tarafından M.Ö. 17 yılında kurulduğunda Archelaos adıyla anılmaya başlamıştır.⁷ İbn Battuta seyahatnamesinde şehrin ismi “Aksarâ” olarak geçmektedir. Anadolu Selçuklu döneminde 1173 yılında II. İzzeddin Kılıçarslan burayı fethetmiş ve burada bir saray yaptırmıştır. Saray uzaktan bakıldığında beyaz görüldüğü için şehre Aksaray ismi verilmiştir.⁸

Anadolu’da M.Ö.2000’li yıllarda yayılım gösteren Asurlular, koloniler kurarak yaşam sürmüşlerdir. Asurlular Anadolu’ya gelerek tepeler üzerinde, kaleler içinde siyasi ve idari bir gaye gütmeksizin ticari amaçlı şehirler kurmuşlardır.⁹ Asurlu kolonistler, bu şehirlerin eteklerinde serbest pazar yeri olarak Karum, İstasyon ve Misafir evi Wabartumlar kurmuşlardır. Asurlu tüccarların daima sulh ve sükûnet içerisinde bir bölge olmasından ötürü Anadolu’yu tercih etme sebeplerinden en önemlisidir. Kervan yollarında soygun, can ve mal güvenliğinin korunması, hukuki ve idari yoldan Asur Krallığına bağlıydılar.¹⁰ M.Ö. 1900-1750 tarihleri arasında Aksaray’da Hitit egemenliğine girmiş ve Anadolu’da bir devlet kurmuşlar. Anadolu’da Pruştattum (Yeşilova) ve bunun gibi birkaç şehri idaresi altına almışlardır. Eski Asurlular döneminde Aksaray’a Şinakhuttum, II. Sargon zamanında ise Şinuhtu (Aksaray) ismi yazılı kaynaklarda geçmektedir.¹¹ Antik devirlerde “Garsaura” adı ile bilinen şehir Hititler döneminin önemli merkezi olan “Kursaura” ile aynı alanda olduğu düşünülmektedir.¹²

Phrygia Kralı Midas döneminde M.Ö. 8. YY. 2. yarısında devlet kurarak bölgeyi hâkimiyeti altına almışlardır.¹³ Friglerin inanmış oldukları bereket tanrıçaları Cybele-

⁵ Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, 57.

⁶ Ayçin Fahri vd., *Aksaray İli Merkez Kültür Envanteri (Merkez-1)*, (Ankara: T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2010), 10.

⁷ Şahin, “Aksaray”, 291

⁸ Evliya Çelebi, *Seyahatname III.*, çev. Ahmed Cevdet (İstanbul: 1314), 192.

⁹ Mustafa Bay, *Salnamelerde Aksaray* (Aksaray: Aksaray Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları, 2013), 17.

¹⁰ Hüseyin Sever, “Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (M.Ö. 1970-1750) Yerli Halk Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler”, *Belleten Dergisi*, LIX/22fri4 (1995): 2-3.

¹¹ Bay, *Salnamelerde Aksaray*, 18.

¹² Şahin, “Aksaray”, 292.

¹³ Bay, *Salnamelerde Aksaray*, 18

Sibel adında heykelleri vardı ve bu Sibel tanrıçalarına mabetler oluşturmuşlardır. Mabetleri dağların tepelerindeki oyuklara ve mağaralara yapmışlardır. Aksaray şehrinde yumuşak iklim görülmesi İhlara, Belisırma, Selim, Yaprakhisar'da bulunan eski mağaralarda Frigyalıların çok sayıda ana tanrıçaları Sibel heykellerine rastlamak mümkündür.¹⁴ M.Ö. 595 yılında Lidya kralı Alyattes Kimmenleri hâkimiyet altına almışlardır.¹⁵ Lidyalılar daha önce Friglerin egemenliğinde yaşarken Anadolu'da gelişerek bir medeniyet kurmuşlar ve Aksaray'ı egemenliği altına almışlardır.¹⁶ M.Ö. 333 yılında Makedonya Kralı İskender Perslerin hâkimiyetine son vererek Mazaka'yı (Kayseri) başkent ilan etmiş ve Kapadokya Krallığını kurmuştur Kapadokya Kralı Archelos tarafından M.Ö.36, M.S.17 yılında son kurduğu Krallık "Archelais" adındadır. M.Ö. 17 yılı sonrasında şehir Roma İmparatorluğunun eline geçerek "Colonia Archelais" adını almıştır.¹⁷ (Şekil 1.3.)

Şekil 1.3. Kapadokya Ve Aksaray Bölgesi

Kaynak: Tektaş (2018, s.24)

¹⁴ Öznur Polat, "Karamanoğulları Devrinde Aksaray Şehri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, 2011), 4-5.

¹⁵ Özkan Süleyman, "Aksaray ili ve arkeoloji araştırmalarına toplu bir bakış", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1/9 (1994): 167-169.

¹⁶ Bay, *Salnamelerde Aksaray*, 19.

¹⁷ Gülçur, "Aksaray, Niğde", 192.

Anadolu İslam dininin yayılması ile birlikte yoğun Arap akınlarına uğramıştır. M.S. 640 yılında Archelais yoğun istilalara karşı koymak için ordu toplama merkezi haline getirmiştir. Hasan dağı etrafı surlarla ve derbentlerle çevrilmesine rağmen akınların önünü kesmekte yeterli olunamamış ve 697 yılında şehir işgal edilmiştir. İslam komutanları İstanbul’u feth etmek için belli tarihlerde Archelais üzerinde geçtikleri için Harun Reşit döneminde şehir yıllık vergiye bağlanmış ve Bizans imparatorluğu vergi vermemesinden dolayı Archelais Abbasilere bağlanmıştır. 160 yıl sonra Bizans İmparatoru Nikefor Fokas tarafından şehir 965 yılında Abbasilerin elinden geri alır ve 1075 yılına kadar Bizans egemenliğinde kalır. Bizans kaynaklarında şehir “Taxara” ismi yer almaktadır.¹⁸

1071’de Türkler Anadolu’ya girerek Danişmend Gazi Kapadokya bölgesini ele geçirmiş ve Aksaray Danişmendli şehri olmuştur.¹⁹ Aksaray şehri Selçuklular tarafından 1142 yılında ele geçirilmiş ve II. Kılıçarslan döneminde (1156-1192) ikinci payitahtlığa geçirilmesinden dolayı Aksaray II. Kılıçarslan için öneme sahiptir. Aksaray şehrine saray, camii, hamam ve imaretler yaptırarak âlimler, gaziler, seyitler, tüccarlar getirip yerleştirilerek şehir yeniden kurulmuştur. Bu sayede ticaretin artmasıyla oldukça önem kazandığı dönemi Anadolu Selçuklular döneminde yaşamıştır. Şehre gayrimüslimlerin ve asil olmayanların giriş yapabilmesine izin verilmemesinden dolayı şehir Darü’l-Cihad ve Darü’z-Zafer isimleriyle anılmıştır. II. Kılıçarslan döneminde bu siyasi gelişmelerle birlikte ticaret gelişmiştir. Böylelikle ticari yol güzergâhlarında kervansaraylar inşa ettirilerek sultanlara ait ilk kervansaray Kılıç Arslan Kervansarayı inşa edilmiştir.²⁰

Anadolu Selçuklu Devleti 1243 yılında Köseadağ Savaşı ile İlhanlı ordusuna yenilince Anadolu’da Selçuklu egemenliği bozularak Anadolu İlhanlılar tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Moğollar Anadolu’ya sivil ve askeri idare sistemlerini kurarak sivil idarenin merkezini Aksaray olarak belirlemişlerdir.²¹ İlhanlı egemenliğinde sınır boylarında bulunan beyler bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. Emir Eretna, Anadolu’da

¹⁸ Zekai Erdal, “Aksaray’da Türk Devri Mimarisi”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Van Üniversitesi, 2014), 11.

¹⁹ Doğan Yörük, XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584), (Aksaray: Akçağ Yayınları, 2019), 292.

²⁰ Mustafa Fırat Gül, “Aksaray’ın Sosyal, Kültürel Ve Ekonomik Yapısı(1908-1933)” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, 2020), 3.

²¹ Yörük, XVI. Yüzyılda, 44-45.

Moğol İlhanlı egemenliğine, 1256 torosların iç kısmında kurulan Karamanoğulları Beyliğinin egemenliğine girmiş ve en çok bu Beyliğin egemenliğini altında yaşamıştır.²²

Anadolu’da Türk Beylikleri hâkimiyeti altında toplaşan I. Bayezid, Balkanlarla uğraşırken, Karamanoğlu 1397 yılında Ankara’ya saldırarak Anadolu Beylerbeyi Timurtaş’ı esiri altına almıştır. Bunun üzerine Karamanoğulları beyliğini ortadan kaldırmak için I. Bayezid Konya’ya gider ve Akçay ovasındaki mücadeleyi Alâeddin kaybederek muhabere sonucunda Aksaray, Akşehir, Karaman, , Karahisar-I Develi, Konya ve Niğde Osmanlı egemenliğine girer. 1402 yılında Ankara Savaşı sonucunda mağlup olan I. Bayezid öncesinde sahip olduğu toprakları iade eder. 1464 yılında Karamanoğlu İbrahim Bey’in ölümü üzerine oğulları arasında taht kavgaları çıkmıştır. 1471’de Karamanoğulları egemenliğine Fatih Sultan Mehmet son vererek Aksaray’ı ele geçirmiştir. Osmanlı imparatorluğunun egemenliğine giren şehirde yaşayan halkını İstanbul’a göç etmeye zorlanır ve bunun sonucunda şehir boşalınca bakımsız bir hale gelerek eski ihtişamı kaybetmiştir.²³

1.2. Geç Osmanlı Döneminde Aksaray

Osmanlı Devletinde Aksaray’da 19. YY. ciddi değişimler meydana geldiği için önem taşıyan bir dönem olmuştur. Gülhane Hattı Hümayun’ da 3 Kasım 1839 tarihinde Tanzimat Fermanı’nın ilan edilmesiyle Osmanlı Devletinin idaresinde birçok yeniliğe gidilerek modernleşmenin temeli atılmıştır. Devlet otoritesinde uygulanacak olan ıslahatlar Reşit Paşa’nın bürokrasiyi elinde toplayarak devletin modernleşeceğine inanmıştır.²⁴ Tanzimat dönemiyle geliştirilmiş olan yeniliklerin bir takım olumsuzlukların ortaya çıkması ile birlikte yeni düzenleme çalışmalarına gidilmiştir. 1864 yılında yayımlanan Vilayet Nizamnamesi ile en büyük idari birimler Vilayet olarak isimlendirilmişlerdir.²⁵ Büyük idari birim olan vilayetler livaya, livalar kazaya, kazalar ise köylere dönüştürülmüştür. Vilayetler statüsünde bulunan Aksaray’a fetihten sonra liva unvanı verilirken, Osmanlı kayıtlarında Aksaray fetihten sonra vilayet statüsünden liva

²² Erdal, “Aksaray’da Türk”, 12.

²³ Yörük, XVI. Yüzyılda, 45-47.

²⁴ Seda Kaya Kılıç, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye’de İl Yönetimi” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1995), 4.

²⁵ Elif Tektaş, “Geç Osmanlı Ve Erken Cumhuriyet Döneminde Aksaray” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2018), 37.

statüsüne dönüştürülmüştür. Son dönemlerde ise idari düzenlemelerle liva statüsünden kaza statüsüne düşürülmüş ve 1842 yılında ise kazaya bağlanmıştır.²⁶ Kapitalistleşme Osmanlı devletinde kent nüfusunda artış gösterirken diğer yandan da kent yapısında değişikliklere ve 19. YY. ikinci yarısında yönetimde belediyelerin açılmasını sağlamıştır.²⁷

Aksaray 19. YY. 'ın ilk yarısı sonlarında Niğde'nin livasına bağlanmış ve daha sonrasında ise Niğde'nin Nevşehir'e bağlanmasıyla birlikte Aksaray'da Nevşehir livasına bağlı bir kaza olmuştur. Niğde'nin yeniden liva olması ile birlikte Aksaray Niğde'ye bağlı kaza olmuştur. Aksaray livası 1500 tarihinde kaza, nahiye ve köylere ayrılmıştır. 1888 yılında Su Üstü, Dağ Üstü, Eğecik, Kurutlu, Şerefli, Salar, Hacı Ahmetli Aksaray kazasının yedi nahiyesidir.²⁸ (Tablo 1.1.)

Tablo 1.2. Aksaray Kazasının Niğde Livasına Bağlı Olan 7 Nahiyesi

YIL	AKSARAY KAZASININ NİĞDE LİVASINA BAĞLI NAHİYELER						
1882	Dağüstü	Suüstü	Eğecik	Hacı Ahmetli	Şerefli	Kurutlu	Salar
1896	Dağüstü	Suüstü	Eğecik	Hacı Ahmetli	Salar	Çöl	Ovacık
1898	Dağüstü	Suüstü	Eğecik	Hacı Ahmetli	Şerefli	Kurutlu	Salar

Kaynak: Bay (2013, S.45-47)

Aksaray kazısının 1888-1909 tarihleri arasında 160 köyü ve bütün köylerin bağlı olduğu bir merkez nahiyesi vardır. 1910 yıllarında 152 köyü bulunmaktadır. Konya Vilayeti Salnamesine göre 1892 tarihinde köy sayısı 136 iken 1894 tarihinde 152 köy bulunmaktadır. Köy sayılarında farklılıklar görülebilmektedir. İki sene içinde bazı köylerin kazaları alınıp bir başka kazaya bağlanarak 16 köy daha eklenmiştir.²⁹ (Tablo 1.3.)

²⁶ Bay, *Salnamelerde Aksaray*, 40.

²⁷ Tektaş, "Geç Osmanlı", 37.

²⁸ Bay, *Salnamelerde Aksaray*, 45-47.

²⁹ Bay, *Salnamelerde Aksaray*, 47.

Tablo 1.4. Aksaray Kazasının Yıllara Göre Köy

Yıllar	1868	1874	1878	1892	1894	1904
Köy Sayısı	199	185	185	136	152	165

Kaynak: Bay (2013, s. 48)

Konya Vilayet Salnamelerine göre Niğde livasına bağlı Aksaray kazasına Sınıf Tali Taburu, Mukadden Taburu, Redif Sınıfı, Dördüncü Aksaray Taburu, Redif Yirmi Dokuzuncu Konya Alayının Üçüncü Aksaray Dördüncü Mukaddem Aksaray Taburu, Taburu Ve Aksaray Redif Taburu adında askeri birliklerden bahsedilmiştir.³⁰

Konya Vilayeti Salnamelerine göre etnik kökenleri dikkate alınmadan Müslüman ve Gayrimüslimler adı altında Müslüman, Katolik, Protestan, Ortodoks ve Gregoryen mensup oldukları din ve mezheplerine göre gruplara ayrılmıştır. Osmanlı Döneminde Aksaray’da Müslüman ve Gayrimüslimler bir arada yaşamışlardır. Onların son dönemlerinde Rumeli ve civarı bölgelerdeki savaşların kaybedilmesinden dolayı Aksaray’a doğru göçler gerçekleştirildiği Salnamelerde bahsedilmektedir.(Tablo 1.5,4,5) Osmanlı Dönemi Aksaray kazasının nüfusunda etnik olarak Ermeni ve Rumların varlığı bilinmekte ve halkın genelinin kullandığı dil Türkçedir. Bununla birlikte Rumca ve Ermeni dilleri de kullanılmaktadır.

Tablo 1.6. 1831 Yılıının Aksaray Livasının Nüfusu

Sayım bölgesi	Müslümanlar	Reaya	Toplam
Aksaray kasaba	2322	-	2322
Aksaray köyleri	4290	987	5277
Aksaray Liva	966	-	966
Toplam	7578	987	8565

Kaynak: Bay (2013, s. 55)

³⁰ Tektaş, “Geç Osmanlı”, 41.

Tablo 1.7. 1899 Aksaray Livasının Nüfusu

Yıl	İslam	Rum	Ermeni	Protestan	Toplam
1899	45263	3688	418	166	49535

Kaynak: Bay (2013, s.56)

Tablo 1.8. 1914 Aksaray Livasının Nüfusu

Kaza Adı	Müslüman	Ortodoks	Ermeni	Toplam
1914 Aksaray	59010	4551	1758	65319

Kaynak: Bay (2013, s.56)

Osmanlı Döneminin başlarında Aksaray ticaretinde zayıflama görülmüştür. Buna sebep olarak ağırlık gösteren Batı politikası ve 16. YY. sonlarında ticaret yolunun Atlantik dışında Atlantik'e kayması en önemli neden gösterilmektedir. Böylelikle 18. YY. başlarında savaş şartları da ağır basmaktadır. Osmanlı Döneminde gelişen olumsuzluklara rağmen hububat, hayvanlar ve elde edilen ürünler üzerinden kazandıkları kazançlar ile geçimlerini sağlamışlardır. Oldukça meşhur başta tereyağı olmak üzere dokuma ürünlerinden halı, seccade yanında kök boya ve güherçile başta İstanbul olmak üzere başka yerlere satışı yapılmıştır.³¹ Aksaray'da Osmanlı Döneminde dokuma sanayi gelişmiş ve özellikle kilim, halı, seccade dokumaları ile ticareti yapılmıştır. Özellikle ala kilim ve seccadelerin sınırlı sayıda yapıldığı, güherçile ocaklarının da yer aldığı küçük sanayi işletmeleri o dönemde bulunmaktadır.³²

1.3. Erken Cumhuriyet Döneminde Aksaray

Anadolu'nun işgali için başlayan Türk ordusuna yapılan saldırının yarattığı kötü durumdan ötürü memleketini düşünen vatansever insanlar yurdun işgalini lanetlemek için miting ve kongreler düzenlenmiştir. Genel kurula duyurulan: Diyarbakır, Ergani, İspir, Ulukışla, Karaköse, Aksaray, İskilip, Kurucuşile, Van, Niğde, Düzce, Kozan, Erzincan, Yusufeli, Şiran, Muğla, Denizli, Isparta Ve Fethiye'de vatanın silahla savunulması yolunda gerekli örgütler meydana getirilmiş ve Milli Mücadele bilincini memlekete mal

³¹ Mustafa Bay, *Salnamelerde Aksaray*, 70.

³² Tektaş, "Geç Osmanlı", 43.

edilmiştir.³³ Aksaray halkı Milli Mücadelenin kazanılması için ellerinden gelen tüm fedakârlığı yapmış ve ellerinden gelen maddi yardımlarda bulunulmuştur. Aksaray’lılar cephede düşmanlarla savaşmak için orduya katılmışlar ve 344 şehit vermiştir.³⁴ Aksaray halkı büyük ölçüde milli birlik ve beraberlik ile düşmanlar ülkeden çıkarılarak Türkiye Cumhuriyeti Devleti bağımsızlığı kurarak hızla toparlanmıştır.

Büyük Millet Meclisi Âlisi kararı 14 Eylül 1920 tarihinde ile yetkili livaya Arapsun ve Koçhisar kazaları bağlanmıştır. Aksaray 15 Eylül 1920 de vilayet unvanını almıştır.³⁵ Aksaray sancak yöneticisi 1920 yılında Abdullah Sabri Karter Aksaray’ın ilk valisi olmuştur.³⁶(Tablo 1.9.) 1923 yılında Abdullah Sabri KARTER görevini Yusuf Ziya GÜRNAR’a, 1932 yılında GÜRNAR ise Arif Hikmet ONAT’a devretmiştir. Aksaray vilayetken TBMM tarafından 20.05.1933 tarihinde 2197 numaralı kanunla kaza haline getirilmiştir.³⁷

Tablo 1.10. 1925-1928 Yılları Arasında Aksaray Vilayet’inin İdarisi

Yıllar	Kaza isimleri	Köy sayısı	Nahiye	Toplam köy
1925 / 1926	Aksaray	-	-	298
	Koçhisar	-	-	
	Arapsun	-	-	
1926 / 1927	Aksaray	179		226
	Koçhisar	103	Panlı	
	Arapsun	44	-	
1927 / 1928	Aksaray	150	-	304
	Koçhisar	110	Panlı	
	Arapsun	44	-	

Kaynak: Bay (2013, s.48)

³³ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV(Açıklamalı Kronoloji)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996), 37.

³⁴ Bay, *Salnamelerde Aksaray*, 40-41.

³⁵ Bay, *Salnamelerde Aksaray*, 48.

³⁶ Tektaş, “Geç Osmanlı”, 45.

³⁷ Tektaş, “Geç Osmanlı”, 46.

Aksaray Vilayetinin 1931 yılında Arapsun, Merkez Kazası ve Şerefli Koçhisar kazaları bulunmaktadır. Merkez vilayetinin yeni kurduğu 14 köyden oluşan Gelveri, 31 köyden oluşan Orta Köy bucağı ile Merkez Kazasına bağlı köylerle toplamda 150 köyden oluşmaktadır. Koçhisar kazasının Panlı ismiyle 34 köyden oluşan nahiyesi 105 köy ve Arapsun kazasının 22 köyden oluşmasıyla Âlemli Nahiyesinin 44 köyü bulunmaktadır. 299 köyü olan vilayetin dört basit teşkilatlı bucağı bulunurken tam teşkilatlı bucağı bulunmamaktadır.³⁸

Aksaray kazasının 1940 yılında idari bölümleri Merkez, Ortaköy, Gelveri, Hanobası ve Sultan hanı olmakta birlikte 70'i kazanın köyü, 151'i merkeze bağlıdır.³⁹ Aksaray nüfus yapısında Cumhuriyetin ilk yılları ile Osmanlı Dönemindeki nüfus yapısıyla benzerlikler görülmektedir. Bu yıllarda nüfusla ilgili 1924 yılında Lozan Barış Antlaşması olarak imzalanan önemli bir gelişme nüfus mübadelesidir.⁴⁰ (Tablo 1.7,8)

Tablo 1.11. 1925-1928 Yılları Arasında Aksaray Vilayet' inin Nüfus'u

Vilayet	1925-1926		1926-1927		1927-1928	
Aksaray	E	K	E	K	E	K
	-	-	64680	65877	61866	65358
	12437		130357		127224	

Kaynak: Bay (2013, s.56)

Tablo 1.12. 1931 Yılı Aksaray Vilayet' inin Nüfus'u

Kazanın ismi	Nüfus		Kazaların toplam nüfusu
	Erkek	Kadın	
Merkez kaza	40.482	40.372	80.854
Koçhisar	21.825	20.757	42.582
Arapsun	10.233	9.818	20.051 (Kahraman, 2021)
Toplam	72.540	70.947	143.487

Kaynak: Bay (2013, s.57)

³⁸ Bay, *Salnamelerde Aksaray*, 48.

³⁹ Bay, *Salnamelerde Aksaray*, 49.

⁴⁰ Bay, *Salnamelerde Aksaray*, 56.

Aksaray ili tarımın tarihi çok eski tarihlere dayanarak oldukça zengin ve verimli topraklara sahiptir. Cumhuriyetin ilk yıllarında tarım üretiminde verimi artırabilmek ve halkı bilinçlendirmek için Tarım Kredi Kooperatifi, İl Ziraat Müdürlüğü ve Çiftçi Kardeşler Kooperatifi birçok girişimlerde bulunulmuştur. Pulluk ve orak makinaları ıslah edilerek tohumları İstanbul ve İzmir’den getirtilerek çiftçiye taksitlerle verilmiştir.⁴¹

1925 yılındaki imece uygulaması 1982 yılında “Aksaray Çiftçi Kardeşler Kooperatifi Şirketi” ‘ne dönüştürülmüştür. Kooperatifin amacı ziraat yöntemlerini geliştirerek tohumlukları, nakliye araçlarının geliştirilmesi ve üretilen ürünlerin sergilenerek pazarlanmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti Salnamesine göre 1927-1928 yıllarında Aksaray ilinde üretilen arpa, buğday, çavdar, patates, mısır, üzüm iken tarımla ilgili bilgilerin artmasıyla sulamaya önem verilmiştir. Mevcut üretim alanlarının artmasıyla gelişen teknolojinin modern tarım aletleri kullanılarak üretim çeşitlenmiştir.⁴² Aksaray’da tarım ile ilgili atılan önemli adımlardan biri de 1941 yılında kurulan Kocaş tarım işletmesi olmuştur. Tarım ve hayvancılık alanında faaliyet gösteren kurumda çiftçilerine tohum ve damızlık hayvan dağıtımı yaparak hayvancılık uygulamalarında bulunmuştur.⁴³

Cumhuriyetin ilanı ile 1926 yıllarında Aksaray’da sanayileşmenin ilk hamlesi olarak Aksaray mebusu Vehbi ÇORAKÇI’nın büyük çabaları ile kurulan Azmi Milli Un Fabrikası ile ülkenin kalkınmasına katkı sağlamıştır. Süratle gelişim içinde olan Aksaray, nüfus ve sanayi açısından da gelişime göstermeye devam etmiştir.⁴⁴ Aynı yıl içinde kurulan hidroelektrik santrali sayesinde şehrin aydınlatılması sağlanmıştır.⁴⁵

⁴¹ Tektaş, “Geç Osmanlı”, 48.

⁴² Bay, *Salnamelerde Aksaray*, 61.

⁴³ Tektaş, “Geç Osmanlı”, 48.

⁴⁴ Bediha Uğur, “Tarihsel Süreç İçerisinde Aksaray” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, 2013), 21.

⁴⁵ Tektaş, “Geç Osmanlı”, 48.

İKİNCİ BÖLÜM

GEÇ OSMANLI VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE EĞİTİM SİSTEMİ

2.1. Aksaray’da Geç Osmanlı Dönemi Eğitim

2.1.1. Aksaray Kenti Sıbyan Mekteplerine Genel Bakış

Arapça’da “yazmak” anlamına gelen کتب (ketb) “yazı öğretilen yer” mektep veya küttâb kökünden gelmektedir. Hazreti Muhammed döneminden beri okuma yazma öğretilen eğitim mekânlarına “Küttâb” denilmiştir. Mektepler ilk dönemlerde mahalle mescitlerinde çocuklara okuma, yazma ve Kur’an eğitimi verilirdi.⁴⁶ Küttâplarda yazı hocaları “Mükettib” ve Kur’an hocaları “Muallim” olarak ayrı ayrı hocalar ders eğitimi verirdi.⁴⁷

Hazreti Muhammed döneminden bu yana “Küttâb” adı ile anılan eğitim kurumları Karahanlılar, Selçuklular ve Osmanlılar dönemine kadar “Sıbyan Mektebi” adı kullanılmıştır. Osmanlı Devletinde çocukların eğitim gördükleri sıbyan mektepleri muallimhane, mahalle mektebi, mekteb-i ibtîdâiye, dârü’l-ilim, dârü’t-talim veya taş mektebi, isimlerini almıştır. Bu mekteplerin eğitmenlerine “Muallim” eğitmen yardımcıları ise “Halife” ismi verilmiştir.⁴⁸

⁴⁶ Nebi Bozkurt, “Mektep”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 29:5.

⁴⁷ Temel, “Hurufât Defterleri”, 17.

⁴⁸ Cahit Baltacı, “Mektep”, içinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 29:6.

Aksaray’da bulunan eğitim yapıları medreselerin varlığı Selçuklulara dayandırılmaktadır. Selçuklu Dönemi ve Osmanlı Klasik Dönemdeki medreselerin verdiği eğitimin kalitesi Aksaray’ın Geç Döneminde de verilen eğitim seviyesi hakkında bilgi vermektedir.⁴⁹

Medreseler eğitim odaklı ilk kurumlar olması açısından büyük önem taşımaktadır. Osmanlı devletinde eğitim sisteminin temelini medreseler oluştururken ileriki dönemlerde meydana gelen bozulmalarla medreselerin yerini sıbyan mektepleri almıştır.⁵⁰ Bu mektepler diğer ismiyle “Sıbyan Mektebi”, “Muallimhane”, “Mekteb-i İbtidâiye”, “Taş Mektep”, “Mahalle Mektebi”, veya “Dârü’l-İlim-Dârü’t-Talim” adlarıyla da bilinirken, bazen yaptırının⁵¹ bazen de mahallenin bitişiğindeki mescid ve camilerin adını almıştır.⁵² Sıbyan mektepleri dini ve ahlaki eğitim veren kurumlar her köy ve mahallede hizmet vermektedir.⁵³ Mektep bulunmayan köylerde ise çocuklar mahalle mescidinin içinde veya muallim-i sıbyan veya muallim adlı eğiticinin evinde eğitim görürdü. Muallimler medreselerde eğitim almış, cami ve mescitlere imamlık yapan kişiler arasından seçilerek çalıştırılırdı. Hocaların öğrencilere bakamayacak derecede yaşlı veya engeli olan, günlük hayatta görevi esnasında suç işleyen hocalar görevden alınırdı.⁵⁴ Mekteplerde genellikle Müslüman ailelerin çocuklarının temel İslami eğitim almaları için mescitlerin yakınlarında kurulmuş yerlerdir.⁵⁵ Mahallede oturan beş, altı yaşına gelmiş çocuklara başta elif-ba ile eğitime başlayarak çocukların yeteneklerine göre ileriki zamanlarda Kur’an sureleri ezberletilip, temel dini eğitim ve kişilik gelişimi ile ilgili ahlak bilgisi dersleri verilmektedir. Çocuklara verilen eğitimlerle birlikte onların Kur’an okumaları, namaz kılmaları, namazda okunacak ayet ve duaları öğrenmeleri için eğitim verilirdi.⁵⁶ Sıbyan mekteplerinde çocukların okula kayıt zamanında “Bed’i Besmele Cemiyeti Halk Âmin Alayı” etkinliğiyle müzikler eşliğinde pazartesi veya perşembe sabahı eğitime başlama töreni düzenlenirdi. Bu tören durumu oldukça iyi olan aileler tarafından oldukça önem verilir. Etkinlik velilerin ekonomik durumları göz önüne alınarak yapılırken velisi hayatta olmayan, fakir öğrenciler en yakın mektebe götürülüp

⁴⁹ Tektaş, “Geç Osmanlı”, 43.

⁵⁰ Gül, “Aksaray’ın Sosyal”, 76.

⁵¹ Osman Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*(İstanbul: Esere Kültür Yayınları, 1977), 88.

⁵² Temel, “Hurufât Defterleri”, 18.

⁵³ Büşra Karataşer, “Sultan II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 1/57, (2017): 424.

⁵⁴ Baltacı, “Mektep”, 7.

⁵⁵ Yusuf Küçükdağ, “Lale Devrinde Konya” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya, 1998), 60.

⁵⁶ Temel, “Hurufât Defterleri”, 17-18.

muallimin eli öptürölüp okutulması için rica olunur. Durumu orta halli bir ailenin çocuğu ise giyinir kuşanıp hazırlanarak velisi ile mektebe gidilir. Çocuk derse başlatılıp hocaya dua ettirilir. Mektepteki çocuklara birer kuruş verilirken hocaya ise mendilin uçlarına birkaç yirmi kuruşluk gümüş para mecdiyelerden takılarak verilirdi.⁵⁷

Çocuklar mektebe gitme zorunluluğu olmadığı için dört yaşlarında sıbyan mekteplerine başlatılırdı. II. Mahmut 1808-1839 yıllarında yayınlamış olduğu fermada ailelerin beş-altı yaşlarındaki çocukların mekteb yerine çıraklığa verilmelerini cahillik olarak tanımlamış ve bunun dinde büyük vebale yol açtığını belirten fermanı ile ilköğretim zorunlu hale getirmiştir. Tanzimat'tan sonra aile bireyleri çocuklarını altı yaşını doldurduğu takdirde mektebe verilmesi zorunlu hale getirilmiştir. Mektebe verilmediği takdirde cezalandırıldığı ve bu çocukları tespit edilmesi için memurlar görevlendirilmiştir. 1846 yılında çıkarılan yönerge ile Sıbyan mektebinde eğitim süresi dört yıla çıkarılarak kız çocukları altı yaşında erkek çocukları ise yedi yaşında okula başlayıp on bir yaşına kadar eğitim sürdürülmesi karar alınmıştır.⁵⁸

Kültürel anlamda ağır basan bu sistemde vakıflarla yürütülen, ücretsiz eğitim verilmekteydi. Selçuklu Devleti döneminden Geç Osmanlı Devleti dönemine kadar geçen süreçte eğitim sistemi düzeltilerek eğitim ve öğretime fırsat eşitliği sağlanmıştır.⁵⁹ Osmanlı devletinin kuruluşundan Tanzimat'ın ilanına kadar olan süreçte memleketin eğitimine ve adaletine etkide bulunan medreselerde sivil ve askeri idareciler devletin ihtiyacı halinde yetiştirilmiştir. Klasik dönem Osmanlı devletinin eğitim sisteminin en önemli parçası olan eğitim yapılarından medreseler zamanla önemini ve işlevini kaybetmeye ve gerilemeye başlayınca bununla birlikte sıbyan mektepleri de zamanla ıslah sürecine gidilmiştir.⁶⁰

Eğitim alanında II. Mahmut'un ilk reform hareketi ile Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Tıbbiye'i açmasıyla gerçekleşmiştir. Bu mektepler ileri dönemlerde eğitim, siyaset ve toplumsal dönüşüm alanlarında rol alacak olan kadroları eğitmeyi amaçlamıştır.⁶¹ İleri

⁵⁷ Ergin, *Türkiye Maarif*, 91.

⁵⁸ Temel, "Hurufât Defterleri", 17-19.

⁵⁹ Mehmet Altay Köymen, "Türkiye Selçukluları Devleti'nin Ekonomik Politikası" *Belleten*; L/198, (1986): 618-619.

⁶⁰ Bay, *Salnamelerde Aksaray*, 72.

⁶¹ Karataşer, "Sultan II. Abdülhamid", 424.

dönemlerde eğitimle ilgili ilerleme olmamıştır. II. Abdülhamid döneminde 1876-1909 yılları arasında birçok alanda yapılan değişiklikler gibi eğitimin yayılması içinde eğitim alanında tedbirler alınarak 1876 yılında Kanun-i Esasi ile gündeme gelmiştir.⁶² Maarif Nezaretinde öğretim dereceleri için müfettişlikler ve genel müdürlükler açılarak bütün vilayet merkezlerine maarif müdürlüğü ve meclis kurulmuştur. Kaza ve sancaklara Maarif Meclis şubeleri açılarak vilayetlerde müfettişlik kadro sayıları arttırılmıştır. Maarif Nezaretinde İdadi ve Rüştîye müdürlükleri açılarak bu sayede taşrada ilköğretim müesseseleri ve öğretmen okulları bu dönemde görülmüştür.⁶³

Sultan II. Abdülhamid döneminde açılmış olan bu farklı türden okullar II. Meşrutiyet döneminde de varlıklarını sürdürmekle birlikte farklı isimler adı altında da Cumhuriyet Döneminde de sürdürmüştür.⁶⁴ Osmanlı Döneminde Anadolu’da olduğu gibi Aksaray’da da okullaşma oldukça azdır. Aksaray’da II. Abdülhamid döneminde üç okul açılmıştır. Bunlardan birisi Rüştîye Mektebi, diğer ikisi iptidaidir.⁶⁵

2.1.1.1. Aksaray Rüştîye Mektebi

Sıbyan mektepleri II. Mahmud döneminde yetersiz olduğu anlaşıncı 1838 yılında ıslah yoluna gidilmesi düşünülmüştür. Bu süreçte sıbyan mekteplerinin üstüne Sınıf-I Sani okulları açılarak eğitime başlanmıştır. Bu okulların adı padişah tarafından Sınıf-I Sani Mektebi isminin Rüştîye Mektebi olarak değiştirilerek idaresini üstlenecek olacak olan Mekâtib-i Rüşdiye Nezareti kurularak Vekil tayin edilmiştir. II. Abdülhamid Döneminde eğitim kurumların genel özellikleri bakımından yeterli değildi. 93 harbi ile Bosna, Sofya ve Hersek illerinin kaybedilmesiyle 80 Rüştîye mektebi de kaybedildi. 1878 yılında devletin elinde 300’e yakın rüştîye okulu kalmıştır. 1878-1884 yılları arasında 170 rüştîye mektebi daha açılarak mekteplerin sayısı 470’e kadar artmıştır.⁶⁶

Niğde de 1906-1907 eğitim ve öğretim yıllarında açılan 6 Rüştîye mekteplerinden bir tanesi Aksaray’da 1881 yılında Aksaray Rüşdiye Mektebi adı altında açılmıştır.

⁶² Gül, Aksaray’ın Sosyal, 76.

⁶³ Yaşar Baytal, “Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları”, *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11/11 (2000): 29.

⁶⁴ Karataşer, “Sultan II. Abdülhamid”, 434.

⁶⁵ Gül, “Aksaray’ın Sosyal”, 77.

⁶⁶ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1991), 91-96.

Mektupçu Hilmi Aksaray Rüştîyesi 'nin hicri takvime göre 1299 tarihinde açıldığı ve 1337 yılına kadar hizmet verdiğinden bahsetmektedir. Miladi olarak 1881-1918 tarihi karşılığıdır. Aksaray Rüşdiye Mektebi Aksaray'da 37 yıl eğitim hizmeti sunmuştur.⁶⁷

2.1.1.2. Darü'l-Huffaz

Atatürk'ün 1920'lerde Ankara'ya gelmesinden sonra Dârü'l-Huffaz adında Kur'an ezberleme okulun açıldığı öğrenilmektedir. Darü'l-Huffaz adıyla inşa edilen okulun hizmet verdiği tarihler net olarak bilinmemektedir. Kurşunlu Camii'nin yanında hizmet veren okulda Hacı Ahmet Efendi hocalık yapmıştır.⁶⁸

Hedefinde Kur'an-ı Kerim'in ezberletilmesi amaçlanan okuldaki derslere arada katıldığı bilgisini veren Faruk Zeki PEREK ayrıca şu bilgilerden de bahsetmektedir: O dönemlerde Naibzade Hacı Tahir Efendinin oğlu Mithat okulun devamsızlık en az yapan öğrencilerindendi. Mektebe Nevşehir'den getirtilen Kur'an dersi hocası Ali Rıza Efendi derslerinde Kur'an ezberletme ve hafızlık eğitimi vermiştir. Bu okul İstiklal savaşlarından sonra kapatılınca Mithat Hoca ile birlikte Nevşehir'e giderek hıfzını tamamlamıştır. Çolak'ın başında yer alan güzel evlerin üzerine yeni inşa edilen cihannümada tören ile hıfzı ikmal merasimi yapılmıştır. Naibzade ailesi sonradan aldığı Gürsoy ismi ile hafız Mithat Gürsoy terziliğe başlayarak yurt içinde ve yurt dışında işinde başarılı olarak memleketin en mühim iş insanlarından birisi olmuştur.⁶⁹

2.1.1.3. Aksaray Numune Mektebi

Mektupçu Hilmi'ye göre Numune Mektebinin 1913 yılında açılıp 1918 tarihine kadar hizmet verdiğinden bahsedilirken Faruk Zeki PEREK'in Numune Mektebi ile ilgili 1920'lerde de açık olduğundan bahsetmektedir. İkisinin de anlattığı okulun faaliyet gösterdiği tarih aralığında uyumsuzluk bulunmaktadır.⁷⁰

Faruk Zeki PEREK, mahalle mektepleri ve modern eğitim veren okuldan bahsetmektedir. Mahalle mektepleri eski usul eğitim verirken, Numune Mektebi ve İnas Mektepleri

⁶⁷ Gül, "Aksaray'ın Sosyal", 78.

⁶⁸ Faruk Zeki Perek, *Büyük Devrim Çağında Aksaray 1910-1930* (İstanbul: Boyut Grafik ve Merkez Matbaacılık, 1998), 10.

⁶⁹ Perek, *Büyük Devrim*, 10.

⁷⁰ Gül, "Aksaray'ın Sosyal", 79.

modern anlamda eğitim veren okullardır. Bu iki tip okulun müfredatından şöyle bahsetmektedir: Mahalle mektepleri sadece dini eğitim veren dinin temelleri ve elifba dan başlayarak Kur'an-ı Kerim'in okunuşu öğretilirdi. Numune ve İnas kız mekteplerinde Matematik, Dil Bilgisi, Türkçe, yazma, okuma, gramer, ziraat, Tarih ve Beden Eğitimi dersleri verilirdi.⁷¹

Faruk Zeki PEREK Öğrenci olduğu Numune Mektebi hakkında bilgiler vermektedir: Irmak kenarında orta köprüye giden yol güzergâhı üzerinde yüksek zemin üzerinde tek katlı sarı taş malzemelerle yapılmış bir okul binası inşa edilmiştir. Dört beş basamakla geçiş sağlanan okulun sokak üzerinde dört oda, sağında ise geniş üç odası bulunmaktaydı. Yapıdan genişçe bir aralıktan avluya geçilirken sağında ikiyi bölünmüş modern öğretimin mahalle mekteplerinde yerini alması için kurulan iptidai mektebi olarak kullanılan odalar bulunmaktaydı. Mektebin Orta köprü yönünde yüksek bir avlusu ve sonradan çarşıya doğru küçük ırmağın yönünde uzanan avluya büyük bir arsa eklenmiştir. Numune mektebi altı sınıflık iptidai mekteb olarak eğitim veren kurum birinci ve ikinci sınıfa: Devre-i Ula, üçüncü ve dördüncü sınıfa: Devre-i Mutavassıta, beşinci sınıf ve altıncı sınıflar: Devre-i aliye, olarak adlandırılan erkek çocuklarına eğitim veren kurumdur. Kızlar için eğitim veren mektep okulun arkasındaki hamama giden yol güzergâhının üzerinde mektep bulunmaktaydı.⁷²

2.1.1.4. Zobalak Mektebi

Faruk Zeki PEREK eserinde Zobalak Mektebi başlığının alt başlığı olan Fetvacı-zâde Şükrü Hocanın Mektebi alt başlığı ile hem okuldan hem de verilen eğitim hakkına şöyle bilgi vermektedir: Okulda eğitim veren hocanın sağındaki sıralarda önden arkaya doğru ileri düzeydeki öğrencilerden başlayarak geriye doğru dereceleri düşmekteydi. Okula yazı dersi yerine Kur'an okunması ve dinin temellerinin öğretilmesi amaçlandığı için Her öğrenci günlük hocanın yanına gelerek dersini okurdu. Öğrenciler alfabeyi öğrendikten sonra Kur'an okumaya geçerek kısa sureler ezberletilirdi.⁷³

⁷¹ Perek, *Büyük Devrim*, 10.

⁷² Perek, *Büyük Devrim*, 17.

⁷³ Perek, *Büyük Devrim*, 12.

2.1.2. Aksaray Kenti Darülkurralarına Genel Bakış

Darü'l-Kurrâ eğitim kurumlarının kökeni Hz. Muhammed dönemine dayandırılmaktadır. Medine şehrinde yaşayan Mahreme Bin Nevfel kendi evinde Kur'an okuma ve anlama eğitimini verdiği "Darü'l-Kurrâ" ismini alan bu ev Hazreti Muhammed devrinde kullanılmaya başlanmıştır.⁷⁴ Hicret'ten önceki dönemlerde Mekke'de Kur'an eğitimi Mescid-i Haram içerisinde Safa tepesinin eteklerinde bulunan "Dârü'l-Erkâm" da verilmekteydi. Hazreti Muhammed bu evde Ashab-ı İkrâma dini bilgiler ve Kur'an eğitimi verirken diğer yandan da bu eve gelen birçok insanı da İslam'a davet ederek İslam'ın yayılmasını ve geniş kitleye ulaşmasında büyük katkıda bulunmuştur.⁷⁵

Ev, mekân ve yurt kelimeleriyle aynı anlama gelen "dar" kelimesi ve "kurra" kelimesinden türeyen "Darü'l-Kurrâ" Kur'an eğitimi verildiği ve kıraat ilmini okunduğu eğitim kurumlarıdır.⁷⁶ Bir çeşit uzmanlaşma mektebi olarak kabul edilen Darü'l-Kurrâ'larda Şeyhül-kurra adına Kur'an'ı on türlü okuyabilen hocalar tarafından eğitim verilirdi.⁷⁷ Kur'an eğitimi verene "Muallim" ve yazı yazmayı öğretene "Mükettib" adı verilen hocalar tarafından Kur'an eğitimi ve yazı eğitimleri ayrı ayrı verilirdi. İleri seviyede Kur'an öğrenimi için ise "Dârü'l-Kur'an" adında ilk bağımsız medreseler kurulmuştur.⁷⁸

Selçuklu Devleti dönemi mimarisinde bazı türbe ve medreselerin çevresinde bulunan külliyelerde hafızların Kur'an okumaları için ayrılan odalara da "Dârü'l-kurra" ismi verilerek Beylikler ve Osmanlı Devleti döneminde çok sayıda Dârü'l-kurralar açılmıştır. Fakat bu yapıların büyük çoğunluğu günümüze ulaşamamıştır. Karamanoğulları döneminde ise Kur'an eğitimi veren mektepler açılarak kıraat ilminin öğretilmesi yönünde oldukça fazla çaba sarf edilmiştir.⁷⁹

⁷⁴ Nebi Bozkurt, "Dârülkurrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 8:543.

⁷⁵ Mustafa Asım Köksal, "Darülerkâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 8:520.

⁷⁶ Temel, "Hurufât Defterleri ", 44.

⁷⁷ Küçükdağ, "Lale Devri'nde", 57.

⁷⁸ Bozkurt, "Dârülkurrâ", 544.

⁷⁹ Fatma Nur Özoğul, "Konya'da XVIII. Yy'ın I. Yarısında Dârü'l-Huffâzlar", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2014), 12

Osmanlı Dönemi inşa edilen Dârü'l-kurralar külliyelerin, mescidlerin veya camiilerin yanında bulunurdu. Dönemin ilk dârü'l-kurraları Trabzon'da Fatih Dârü'l-kurra ve Amasya'da II. Bayezid döneminde inşa edilmiş olan Abdullah Paşa ve Sultan Hatun Dârü'l-kurra'larıdır. Osmanlı Döneminden günümüze gelen en eski yapı kışlık ve yazlık derslikleri bulunan kare planlı ve üst örtüsü kubbe olarak iki mekândan oluşan Bursa'da 1492-1493 tarihinde inşa edilen Hoca Yakup Dârü'l-kurrası'dır.⁸⁰ Vakfiyelere göre bu eğitim kurumlarının banisi ve hangi tarihte inşa ettirdikleri, eğitim kurumunda alınan eğitimin içeriği hakkında bilgiler yer almaktadır. Dârü'l-kurralarda eğitimini tamamlayan öğrenciler kurra ismini alırken dönemin en iyi Kur'an eğitimi almış hocasına Şeyhü'l-kurra denir.⁸¹

17. YY. 'da Osmanlı eğitim sisteminde öğrencilere verilen her türlü hizmet ücretsiz olarak sağlanırdı. Kurumda verilen eğitimin yanı sıra öğrencilerin ihtiyaçları ve iaşeleri de verilmekteydi. Öğrencilerin rahat bir şekilde eğitim alabilmelerini sağlamak için barınma ihtiyaçları da düşünülerek Dârü'l-kurralar ve Dârü'l-huffazların evlerinin bitişiğinde yaptırılan iki katlı evlerde ikamet ediyorlardı.⁸²

Dârü'l-kurralar 03 Mart 1924 Tevhîd-i Tedrîsat kanunu ile Maarif Vekâletine bağlanmak istenmiş ve bu kurumlar Kur'an kurslarına dönüştürülerek varlığını sürdürmüşlerdir. Bu kurslarda Kur'an öğrenmenin yanı sıra dini eğitimlerin de verildiği okullar haline getirilmiştir.⁸³ Aksaray ilinde XVIII. YY.'da etkin olarak Karamanoğlu İbrahim Bey Camii Darü'l-kurrası ve Rızâî Hasan Efendi Camii Darü'l-kurrası olan iki camide kıraat eğitimi verilmekteydi. Bu dönemde Aksaray'da Darü'l-kurraların alt birimi Dârü'l-huffazlara rastlanmamıştır.⁸⁴

2.2. Aksaray'da Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim

Cumhuriyet Döneminden önce, sıbyan mektepleri, ahi mektepleri, medreseler, tekke ve zaviyeler olan kurumlar tarafından eğitim verilirdi. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türk

⁸⁰ Mehmet Baha Tanman, "Dârülkurrâ-Mimari", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 8:546-548.

⁸¹ Ergin, *Türkiye Maarif*, 169.

⁸² Emin Kılınç, "Klasik Osmanlı Eğitim Kurumlarından Konya Dârü'l-Huffâzları (XVII. Yüzyıl)", (Yüksek Lisan Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007), 11.

⁸³ Bozkurt, "Dârülkurrâ", 545.

⁸⁴ Eşref Temel ve Yusuf Küçükdağ, "Hurufât Defterleri'ne Göre Aksaray Kenti Medreseleri Ve Darülkurraları", *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/1(2018): 74.

Okulları, Kızılay, Yeşilay, Halkevleri, Millet Mektebi ve Halk odası olarak eğitim veren kültür merkezleri kurulmuştur.⁸⁵ Cumhuriyet'in 29 Ekim 1923 yılında ilan edilmesiyle Türkiye'de eğitim alanında oldukça fazla gayret etmesi gerekmektedir. Bu zamana kadar eğitim alanında erişilemeyen inkılaplar Atatürk döneminde gerçekleştirilmiştir. Yeni kurulmuş olan cumhuriyetin eğitim rotası Tevhid-i Tedrisat Kanununun 6 Mart 1924'te kabul edilmesiyle tek terbiye ve tedris yöntemi benimsenmiştir. İlk, orta ve lise düzeyinde eğitim veren medrese ve sıbyan mektepleri kapatılarak ikiliğe de son verilip yabancı okullar da Maarif Vekâletine bağlanmıştır.⁸⁶

Eğitim alanında atılan adımlardan en önemlilerinden biri 1924 yılında yurt dışından önemli uzman eğitimcilerin eğitim alanında rapor sunmaları için davet edilmiştir. Türkiye'ye gelerek 1924 yılında ilk rapor düzenleyen uzman John DEWEY'dir.⁸⁷

Dewey'in hazırlamış olduğu rapora göre önemli hususlardan birisi Maarif Vekâletince eğitim programlarını inceleyerek eğitim planları hazırlayacak komisyonlar kurulması gerektiğine dair görüşte bulunmuştur.⁸⁸ John DEWEY'in 1924 yılında Türkiye Maarif hakkına hazırlamış olduğu raporda köy hayatının şartlarına göre köylü ve çiftçilere eğitim verecek öğretmenler ve farklı müfredatta köy öğretmen okulları açılmasına ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.⁸⁹ Dewey'in bu önerisiyle İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı TONGUÇ 1923 yılında memleketin belirli köylerinde Köy Öğretmen Kurslarının açılmasında öncülük etmiştir.⁹⁰

Eğitim alanında Atatürk dönemine kadar hiç görülmemiş derecede devamlılığı sağlanan inkılaplar yapılmıştır. Yeni Türk harflerinin 1928 yılında kabul edilmesiyle birlikte Millet Mektebi Teşkilatına Dair Talimatnameye göre şehir genelinde Millet Mektepleri, Gezici Millet Mektepleri, Sabit Millet Mektepleri, Özel Millet Mektebi ve köy yatılı dershaneler kurulmuştur.⁹¹ Dünya genelinde 1929 yılında yaşanan ekonomik krizden dolayı eğitim alanında gerekli bütçe ayırlamadığı için öğretmen sayısı azalarak 1930 yılında Millet

⁸⁵ Tektaş, "Geç Osmanlı", 50.

⁸⁶ Esra Gündoğan Baldık, "Tanzimat'tan 1950'ye Kadar Sivas'ta Eğitim Yapıları" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2022), 24.

⁸⁷ John Dewey, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, (İstanbul: Devlet Basımevi, 1939), 10-28.

⁸⁸ Baldık, "Tanzimat'tan 1950'ye", 25.

⁸⁹ John Dewey, *Türkiye Maarifi*, 19-20.

⁹⁰ Baldık, "Tanzimat'tan 1950'ye", 28.

⁹¹ Mustafa Albayrak, "Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928-1935)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 10/29 (1994): 475-477

Mekteplerine katılım azalmıştır. Bu ilginin azalmasından dolayı yapılan inkılaplar ile ilgili halkı bilinçlendirmek için 1931 yılında Halkevleri açılmıştır.⁹² Taşrada eğitimin yaygınlaştırılması için uğraşılırken Ankara’da 1933 yılında Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1934 yılında Milli Musiki Temsil Akademisi ve 1935 yılında Dil - Tarih ve Coğrafya Fakültesi kurularak eğitim alanında oldukça fazla çaba gösterilmiştir.⁹³ Aynı zamanda Türk Dil Kurumu’nun 1932 yılında açılmasıyla bu dönemdeki zor şartlar altında gelişim göstermesi için seferberlik başlatılmıştır.⁹⁴ Hasan Ali YÜCEL başkanlığında 1939 yılında toplanan I. Milli Eğitim Şûrasında İlk Öğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı TONGUÇ’un da desteğiyle köy enstitüleri kanunu 1940 yılında kabul edilmiştir. Köy enstitüleri kanunu ve köy okulları enstitüleri teşkilat kanunu aşama aşama olarak ilerleyen inkılapların kırsal bölgelere aşılması amaç edinilmiştir. Köy enstitülerinde okuma ve yazma eğitimi yanı sıra uygulamalı eğitim ile birlikte tarım, teknik, sağlık alanında eğitmenler yetiştirecek öğretmen okulu açılmıştır. 1940 yılında 14 adet enstitü açılırken 1948 yılına kadar Türkiye’nin birçok ilinde sayı 21’e kadar artmıştır. Demokrat parti 1954 yılında 6234 sayılı kanun ile köy enstitülerinin öğretmen okullarına dönüştürülmesiyle Türkiye’de köy enstitüleri kapanmıştır.⁹⁵

Aksaray’da Erken Cumhuriyet Döneminde iki tür temel eğitim veren okul vardır. Bunlar ilki dini eğitim veren mahalle mektepleridir. Diğeri ise modern eğitim veren Numune Mektebi ve İnas mektepleridir. İleri zamanlarda Maarif hareketleri ile mahalle mektepleri kaldırılarak yerine Aksaray’da İptidai mekteplere ek olarak İdadi mektepler açılmıştır. Numune Mektebi, İnas Mektepleri, Daru’lHuffaz, Reşadiye Mektepleri ve 5 Mahalle Mektebi kurulmuştur.⁹⁶

Aksaray’da Erken Cumhuriyet Döneminde I. Ulusal Mimarlık Akımının özelliklerini yansıtan simetrik plan anlayışı ve cephe süsleme unsurlarını barındıran mektepleri inşa edilmiştir.⁹⁷ Bu dönemde dikdörtgen plan tipolojisine sahip 1923 yılında inşa edilen

⁹² Emine Kısıklı, "Atatürk Döneminde Cumhuriyet Kültürünü Yerleştirme Çabaları Çerçevesinde Halkevleri ve Millet Mektepleri", *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1/1 (2012): 336- 337.

⁹³ Necdet Sakaoğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003), 219-220.

⁹⁴ Saim Sakaoğlu, "Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu ve Atatürk", *Türk Dil Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 39 (1991): 19-29.

⁹⁵ Baldık, "Tanzimat’tan 1950’ye”, 28-31.

⁹⁶ Perek, *Büyük Devrim*, 10.

⁹⁷ Mehmet Özer, "Aksaray İli Kent Merkezindeki Erken Cumhuriyet Dönemi Mimari Mirasının İncelenmesi ” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2017), 48-49.

Aksaray İdadi Mektep ile yılında benzer plan tipinde 1926 Konya Gazi İlkokulu inşa edilmiştir.⁹⁸ Abdullah Sabri KARTER döneminde 1921 yılında Aksaray'da Cumhuriyetin ilanı ile İdadi mekteplerin inşası tamamlanmıştır. Cumhuriyet Döneminde inşa edildiği bilinen Aksaray İdadi Mektebi Türkiye'deki 72 adet idadi mektepten bir tanesi olarak kayda geçmiştir.⁹⁹ İnşa edilmiş olan eğitim yapılarının cephesinde I. Ulusal Mimarlık Akımının cephe özellikleri görülmekte olup her katta farklı basık ve sivri kemerli pencere düzenlemesi, kat ayrımı işlevi sağlayan kaval silmeler, pencere sövelerinde süsleme unsurları görülmektedir.

22 Mart 1926 yılında yayımlanan 789 numaralı kanun ile talim terbiye dairesi kurularak terbiye ve tedris işleri talimatnamelerinin yapılması, kanun hazırlanması ve mektep kitaplarının yazdırılma yetkisi bu heyete verilerek bu kanunla ülkede Maarif Emirlikleri adıyla 13 mıntıkaya ayrılmıştır. Her il, ilçede Maarif Meclisleri ve Maarif Encümenlikleri kurularak Aksaray Konya Maarif Eminliği 'ne bağlanmıştır.¹⁰⁰

Aksaray'da 1883 yılında II. Abdülhamit döneminde ilk rüştiye yaptırılırken, 1931 yılında eğitim ve öğretim idadi düzeyde yükselmiştir. Aksaray'da 1931 yılında bir orta mektep ve 9 adet ilkokul olduğu belirtilirken, Aksaray valileri, Arif Hikmet ONAT ve Yusuf Ziya GÜNER ve halkın verdiği destek ile 40 adet ilkokul hizmete sunulmuştur.¹⁰¹

⁹⁸ Özer, "Aksaray İli", 49,

⁹⁹ Tektaş, "Geç Osmanlı", 50.

¹⁰⁰ Bay, *Salnamelerde Aksaray*, 72.

¹⁰¹ Tektaş, "Geç Osmanlı", 50.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GEÇ OSMANLI DÖNEMİ VE ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ AKSARAY EĞİTİM YAPILARI

3.1. Aksaray’da Günümüze Ulaşamayan Geç Osmanlı Dönemi Eğitim Yapıları

3.1.1. Aksaray’da Geç Osmanlı Dönemi Sıbyan Mektepleri

3.1.1.1. Ali Bey Muallimhanesi

Ali Bey Muallimhanesi, Bölice Mahallesi’nde Ali Bey tarafından 18. YY.’da inşa edilmiştir. Muallimhane ile ilgili hurufat defteri kayıtlarında 01 Şevval 1121 (04 Aralık 1709) tarihli belge mevcuttur. Belgedeki kayıtlara göre Ali Bey’in inşa ettiği muallimhanenin muallimlik kadrosu boş kaldığı için Bekir’e muallimlik görevine getirildiğinden bahsedilmektedir.¹⁰²

3.1.1.2. Abdülhalim Efendi Muallimhanesi

Abdülhalim Efendi Muallimhanesi, Meydan Mahallesi’ne Abdülhalim Efendi tarafından 17. YY.’ın sonlarında inşa ettirilmiştir. Muallimhane ile ilgili kayıtlardaki ilk belge Ramazan 1102 (Mayıs-Haziran 1691) tarihli belgedir. Kayıtlardaki belgelere göre Meydan Mahallesi’ndeki Abdülhalim Efendi Muallim hanesinde muallimlik yapan Recep’in görevini Mustafa’ya devrettiği kayıtlarda geçmektedir.¹⁰³

¹⁰² Temel, “Hurufât Defterleri”, 19.

¹⁰³ Temel, “Hurufât Defterleri”, 19.

3.1.1.3. Boyacı Ali Mahallesi Mektebi

BoyacıAli Mahalle Muallimhanesi, BoyacıAli Mahallesinde 19. YY.'ın başlarında inşa edilmiştir. Muallimhane ile ilgili hurufat defteri kayıtlarında Zilkade 1225 (Kasım-Aralık 1810) tarihli belge mevcuttur. Belgedeki kayıtlara göre Boyacı Ali Mahallesi'nde Boyacı Ali Mahallesi Muallimhanenin muallimi olan İbrahim'in vefat etmesinden dolayı göreve Abdullah geçmiştir.¹⁰⁴

3.1.1.4. Emir İsaoglu Seyyid Ali Mektep

Emir İsaoglu Seyyid Ali Mekteb'i Tarhacı Mahallesinde Debbağlar Hamamı yakınında 18. YY. başlarında Seyyid Ali tarafından inşa ettirilmiştir. Mekteple ile ilgili hurufat defteri kayıtlarında 01 Şaban 1136 (25 Nisan 1724) tarihli belge mevcuttur. Kayıtlardaki belgelere göre Emir İsaoglu Seyyid Ali mektebinin muallimi Ahmet'tir. Ahmet'in yerine oğlu Ali 1152 Cemâziye'l-âhir -Eylül-Ekim 1739'da yerine geçmesi gerekirken Mehmet göreve geçerken Kadı tarafından Mehmet görevden tekrar alınarak yerine Ali geçmiştir.¹⁰⁵

3.1.1.5. Hacı Abdülaziz Mescidi Muallimhanesi

Hacı Abdülaziz Mescidi Muallimhanesi Meydan Mahallesi'nde aynı adı taşıyan mescidin yanında 18. YY.'ın başlarında Hacı Abdülaziz tarafından yaptırılmıştır. Mekteple ile ilgili hurufat defteri kayıtlarında, 01 Muharrem 1117 (25 Nisan 1705) tarihli belge mevcuttur. Kayıtlardaki belgelere göre Hacı Abdülaziz Mescid ile Muallimhane vakfının kadrosu boş olduğundan dolayı muallimlik görevine Hasan getirilmiştir. Muallimhane Rebü'l-evvel 1262 (08 Mart 1846) tarihinde camiye çevrildiği hakkında kayıt mevcuttur.¹⁰⁶

3.1.1.6. Hacı Abdülcélil Muallimhane

Abdülcélil Muallimhanesi MirzaBey Mahallesinde Hacı Abdülcélil tarafından 19. YY. başlarına inşa edilmiştir. Mekteple ile ilgili hurufat defteri kayıtlarında, Ramazan 1121 (Kasım-Aralık 1709) tarihli belge mevcuttur. Abdülcélil Muallimhanesinin muallimi Ali'nin vefat etmesinden dolayı Hasan'ın geçtiği kayıtlarda geçmektedir. 1126 Safer 01-

¹⁰⁴ Temel, "Hurufât Defterleri", 19.

¹⁰⁵ Temel, "Hurufât Defterleri", 19-20.

¹⁰⁶ Temel, "Hurufât Defterleri", 20.

16 Şubat 1714 tarihinde Hasan vefat etmesinden dolayı göreve Abdurrahman geçmiştir.¹⁰⁷

3.1.1.7. Hacı AhmetAğa Muallimhanesi

Hacı AhmetAğa Muallimhanesi Yeni Mahalle’de Hacı AhmetAğa tarafından Şevval 1144 (Mart-Nisan 1732) tarihinde yaptırılmıştır. Kayıtlarda iki farklı bilgi bulunmaktadır. Mescid, muallimhane ve musluğunun boş kadrosuna Ali’nin yarım akçeyle başlatıldığı bilgisi verilmiştir. Diğer kayıta ise Hacı AhmedAğa’nın muallimlik yaptığı dönemde kardeşi Topal Abdi musluk, inşa ettirerek boş kalan muallimlik ve musluk kadrosuna bir akçe karşılığında İsmail göreve getirilmiştir.¹⁰⁸

3.1.1.8. Hacı Ali Mektebi

Hacı Ali Mektebi hangi mahallede inşa edildiği kayıtlarda bilgisi bulunmayan ve 18. YY. sonlarında inşa banisi Hacı Ali tarafından inşa ettirilmiştir. Mekteple ile ilgili hurufat defteri kayıtlarında, Cemâziye’l-evvel 1214 (Ekim 1799) tarihli belge mevcuttur. Hacı Ali Mektebi muallimi Ahmet’in vefat etmesinden dolayı göreve oğlu Mehmet’in geçtiği bilgisinden bahsedilmektedir.¹⁰⁹

3.1.1.9. Hacı Arab Muallimhanesi

HacıArab Muallimhanesi Hacı Arab Mahallesinde HacıArab tarafından 18. YY. ortalarına inşa edilmiştir. Mekteple ile ilgili hurufat defteri kayıtlarında, Zilkade 1168 (Ağustos-Eylül 1755) tarihli belge mevcuttur. Hacı Arab Muallimhanesi ’nin muallimi Mahmut’un vefat etmesinden dolayı yerine İsmail geçmiştir. Kayıtlardaki bilgilere göre 1173 Şevval (1760 Mayıs/Haziran)’ta muallim olan İsmail’in çocuğu olmadığından dolayı vefat etmesiyle yerine İbrahim geçmiş ve görevini yerine getirme hakkı olmamasından dolayı görevine son verilip yerine Halil geçmiştir. Şaban 1236 (1821 Mayıs/Haziran)’de muallim olan Halil’in oğlu Mehmet’in vefat etmesiyle göreve oğulları Halil ve Abdullah getirilmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁷ Temel, “Hurufât Defterleri”, 20.

¹⁰⁸ Eşref Temel, “Hurufât Defterleri”, 21.

¹⁰⁹ Eşref Temel, “Hurufât Defterleri”, 21.

¹¹⁰ Eşref Temel, “Hurufât Defterleri”, 21.

3.1.1.10. Hacı Hasan Mahallesi Mektebi

Hacı Hasan Mahalle Muallimhanesi Hacı Hasan Mahallesinde Hacı Mehmet tarafından Muharrem 1222 (Mart-Nisan 1807) tarihinde inşa edilmiş. Mekteple ile ilgili hurufat defteri kayıtlarında, Muharrem 1222 (Mart-Nisan 1807) tarihli belge mevcuttur. Belgedeki kayıtlara göre İstanbul'daki Aksaraylı Hacı Mehmet Efendi sakin tarafından muallimhane muallimlik yapanlara vakfetmiştir. Muallim Ali bahçe gelirleriyle ve yirmi akçe maaş görev yapmıştır. Ali'nin vefat etmesinden dolayı yerine damadı Osman geçmiştir. Muallim Osman'ın vefat etmesi üzerine de yerine oğlu Hasan geçmiştir.¹¹¹

3.1.1.11. Hacı Hasan Muallimhanesi

Hacı Hasan Muallimhanesi Bimarhane Mahallesinde 18. YY. başlarında Hacı Hasan tarafından inşa ettirilmiştir. Mekteple ile ilgili hurufat defteri kayıtlarında, Ramazan 1134 (Haziran-Temmuz 1722) tarihli belge mevcuttur. Hacı Hasan Muallimhanesi muallimi Hacı Nasuh'dur.¹¹²

3.1.1.12. Hacı İbrahim Mescidi Muallimhanesi

Hacı İbrahim Mescid Muallimhanesi adres olarak kayıtlara göre Bab-ı Sagir ve Sebil Mahallesi olarak iki mahalle ismi geçmektedir. Mescid muallimhane 17. YY. sonlarında Hacı İbrahim tarafından inşa ettirilmiştir. Mekteple ile ilgili hurufat defteri kayıtlarında, Safer 1115 (Haziran-Temmuz 1703) tarihli belge mevcuttur. Kayıtlara göre Hacı İbrahim Mescidi Bab-ı Sagir Mahallesi'nde iken Cafer'e muallim beraatı verildiği bilgisi bulunmaktadır. Diğer kayıtların ikine Sebil Mahallesi'nde Hacı İbrahim Mescidi Muallimhanesi 'nin Zilhicce 1135 (Eylül 1723) muallim kadrosu boş olduğundan dolayı görev Cafer'e verilmiştir. Kayıtlarda Rebîû'l-âhir 1143 (Ekim-Kasım 1730) tarihli son kayıtlı belgede Cafer'in vefat etmesinden dolayı göreve oğlu Cafer geçmiştir.¹¹³

3.1.1.13. Hacı İsa Çelebi Muallimhanesi

Muallimhane Mirza Bey Mahallesinde Hacı İsa Çelebi tarafından 18. YY. ortasında inşa edilmiştir. Mekteple ile ilgili hurufat defteri kayıtlarında, Safer 1156 (Mart-Nisan 1743)

¹¹¹ Eşref Temel, "Hurufât Defterleri", 22.

¹¹² Eşref Temel, "Hurufât Defterleri", 22.

¹¹³ Eşref Temel, "Hurufât Defterleri", 22-23.

tarihli belge mevcuttur. Hacı İsa Çelebi Muallimhanenin muallimi Abdurrahman'ın vefat etmesinden dolayı göreve Mahmut geçmiştir.¹¹⁴

3.1.1.14. Hacı Mehmet Muallimhanesi

Hacı Mehmet Mektebi Gergi Mahallesinde 18. YY.'da Hacı Mehmet tarafından inşa edilmiştir. Mekteple ilgili Hurufat Defteri kayıtlarında 1126 Şevval (EkimKasım 1714) tarihli belge mevcuttur. Hacı Mehmet Mektebi'nin muallim kadrosu boş olduğu için göreve Ahmet getirilmiştir. Cemâziye'l-evvel 1158 (Haziran 1745)'te Ahmet'in vefat etmesiyle Ahmet'in oğulları Mehmet ve Ali yarım akçe ücret ile göreve getirilmiştir. Fakat muallimler işe gelmediklerinden dolayı görev Hafız İsmail'e devredilmiştir. Son kayıtlarda 1182 Rebîü'l-evvel (Temmuz-Ağustos 1768) tarihine göre Mehmet yerini Mustafa'ya devretmiştir.¹¹⁵

3.1.1.15. Hacı Musa Muallimhanesi

Hacı Musa Mektebi Teftiş Mahallesinde aynı adla anılan caminin yakınında Hacı Musa tarafından inşa ettirilmiştir. Mekteple ilgili kayıtlarda Recep 1110 (OcakŞubat 1699) tarihli belge mevcuttur. Hacı Musa Mektebinde Mehmet isimli muallim iki akçe hoca iki akçe ile camiide dersiam olmasından dolayı Aksaray'ın en önemli kurumlarından biridir. Muallim Mehmet'in vefat etmesinden dolayı yerine Ebubekir getirilmiştir. Eğitimde dersiamın müderrisliğe eş düzey olmasından dolayı hocalık yapması üst düzey noktada olduğu kabul edilir. Safer 1137 (Ekim-Kasım 1724) tarihte Mehmet görevini oğlu Mehmet'e devretmiştir. 1149 Zilhicce (Nisan 1737) Mehmet oğlu Mehmet'in vefat etmesi üzerine dört akçe ile muallimlik ve dersiamlık görevine Mehmet oğlu Mahmut geçmiştir. Hacı Musa Mektebinde dersiamlık, muallimlik ve diğer vakıf görevlisi atamalarıyla birlikte devam etmiştir. 1154 Recep (Eylül-Ekim 1741) tarihinde Ebubekir dersiam ve muallim görevini dört akçe ile Ahmet'e bırakmıştır. 1159 Rebîü'l-âhir (Nisan-Mayıs 1746) tarihinde muallim ve dersiam Ahmet'in vefat etmesinden dolayı göreve kardeşi Abdurrahman getirilmiştir. 1167 Şevval (1754 Temmuz-Ağustos) tarihinde Abdurrahman'ın vefat etmesinden dolayı müezzinliği iki akçe ile, çerağdarlığı bir akçe ile ve mektep hocalığını iki akçe ile yapması için İbrahim göreve getirilmiştir. Ayrıca

¹¹⁴ Eşref Temel, "Hurufât Defterleri", 23.

¹¹⁵ Eşref Temel, "Hurufât Defterleri", 23-24.

muallimin cami müezzinliği ve چراقدارlık ta yaptığı kayıtlarda yer alır. Ramazan 1172 (Nisan-Mayıs 1759) tarihine Ahmet muallimlik görevine yeniden getirilirken 1176 Cemâziye'l-âhir (1762 Aralık - 1763 Ocak) tarihinde Ahmet'in vefat etmesinden dolayı göreve oğulları Abdurrahman, Abdullah, Mehmet ve Hüseyin geçmiştir. Recep 1178 (1764 Aralık - 1765 Ocak) tarihinde Abdurrahman ve Mehmet'in vefat etmesinden dolayı muallimlik görevi kardeşleri Hüseyin ve Abdullah'a verilmiştir. Kayıtlara göre muallimlik görevi yapan kişi hem cami müezzinliği hemde چراقدارlık ta yapmaktadır. 1197 Cemâziye'l-evvel (Nisan-Mayıs 1783) tarihinde müteveli ve muallim olarak görev yapan Abdullah'ın vefat etmesinden dolayı kardeşi Hüseyin göreve geçmiştir. Rebîü'l-evvel 1200 (Ocak 1786) tarihinde müteveli ve muallim olarak görev yapan Hüseyin vefat edince göreve oğulları Abdullah ve Ahmet geçmiştir. 1228 Recep (Haziran-Temmuz 1813) tarihinde Abdullah'ın vefat etmesi ve çocuğu olmamasından dolayı hissesi kardeşi Ahmet'e devredilmiştir. 1242 Zilkade (Mayıs-Haziran 1827) tarihinde Ahmet'in vefat etmesinden dolayı göreve oğlu Ahmet geçirilmiştir. 01 Muharrem 1254 (27 Mart 1838) tarihli Hacı Musa Vakfı'na ait, tahtani ve fevkani bir han yapısının zamanla tahrip olmasından dolayı tadilat edilmesini konu alan belgeler mevcuttur. Başbakanlık Osmanlı Arşiv kayıtlarında, 1264 Zilhicce (14 Kasım 1848) tarihli, 1256 Mart - 1261 Şubat tarihlerini içine alan muhasebe kayıtlarında, muallimlik görevinde harcanan ücret miktarı gösterilmektedir.¹¹⁶

¹¹⁶ Eşref Temel, "Hurufât Defterleri", 24-26.

Tablo 3.1. 1925-1928 Yılları Arasında Aksaray Vilayet’inin İdari Yapısı

Muallimler	Tarih	Ücret
Mehmet- Ebubekir	Recep 1110	2 Akçe
Mehmet- Mehmet	Safer 1137	2 Akçe
Mehmet- Mehmet	Zilhicce 1149	2 Akçe
Mehmet- Ebubekir	Cemâziye'l-evvel 1154	2 Akçe
Ebubekir- Ahmet	Recep 1154	2 Akçe
Ahmet- Abdurrahman	Cemâziye'l-âhir 1159	2 Akçe
Abdurrahman-İbrahim (Ahmet)	Şevval 1167	2 Akçe
Ahmet	Ramazan 1172	2 Akçe
Ahmet- Abdullah, Mehmet, Abdurrahman, Hüseyin	Cemâziye'l-âhir 1176	2 Akçe
(Abdurrahman Mehmet fevt) Abdullah, Hüseyin	Recep 1178	2 Akçe
Hüseyin fevt Abdullah	Cemâziye'l-evvel 1197	2 Akçe
Abdullah-Ahmet, Abdullah	Rebîü'l-evvel 1200	2 Akçe
Abdullah fevt Ahmet	Recep 1228	2 Akçe
Ahmet- Hüseyin	Zilkade 1242	2 Akçe

Kaynak: Temel (2008, s.26)

3.1.1.16. Hacı NasuhoğluOsman Ve Mustafa Ağa Muallimhaneler

Kızılca Mahallesi’nde Feriştah Mescidi ‘nin yanında Hacı NasuhoğluOsman tarafından 17. YY. sonlarında Hacı Nasuhoğlu Osman Muallimhanesi inşa edilmiştir. Mekteple ile ilgili hurufat defteri kayıtlarında Zilkade 1111 (Nisan-Mayıs 1700) tarihli belge mevcuttur. Kayıtlara göre Hacı Nasuhoğlu Osman Muallimhanesi’ nin muallim kadrosu boş olduğu için Feriştah Mescidi imamı İbrahim göreve getirilmiştir. Mescidin imamlığını yapan kişi muallim atamaları yanı sıra imam atamalarını da takip etmektedir. Safer 1112 (Temmuz-Ağustos 1700) tarihli kayıtlı belgelere göre imamlık görevi Ahmet’ten Ebubekir’e sonra İbrahim’e verilmiştir. Rebîü'l-evvel 1114 (Temmuz-Ağustos 1702)’de Muallimlik görevine Feriştah Mescidi imamı Ahmet getirilmiştir. Feriştah

Hatun Mescidi ‘nin 1114 (1702-1703)'te imametini Ahmet'te iken vefat etmesinden dolayı yerine Ebubekir göreve getirilmiştir. Ahmet'in kardeşi İbrahim haksızlıkla imamete geçmiştir. Ebubekir bu durumu kadı ile paylaşarak kadı görevini Ebubekir'e vermiştir. Mustafa Ağa Muallimhanesinin 1705-1706'da muallimlik görevini yapan Ebubekir'den imamlık ve hocalık kendisinden alınarak Nasuh'a devredilmiştir. Kayıtlardaki hurufat defterine göre Mustafa Ağa Muallimhanesi Hacı Nasuhoğlu Osman Muallimhanesi ile aynı olduğu anlaşılmaktadır. Feriştah Hatun Mescidi olarak bilinen ve sonradan camiye çevrilen yapı hurufat defterlerinde geçen bilgiye göre Kızılca Mahallesi'ndedir. Cami Şeyh Mehmet Rüştü tarafından 1892'de, tamir edildiği onarım kitabesine banisinin Feriştah Hatun/Hoca olduğu bilgisi yer almaktadır. Feriştah Hatun Mescidi restore edilerek camiye çevrilerek Sinan Camii olarak belirtilmiştir. Vakıf defterlerinde Sinan Camii diğer ismi ile Köhne Cami/Sinan Mescidi olarak geçen camii Karamanoğulları döneminde inşa edilmiştir. 1124 Rebû'l-âhir (30 Haziran 1709) tarihli kayıtlardaki belgelere göre Mısırî Mustafa tarafından, Feriştah Hatun Mescidi restore edilerek minber konulup camiye dönüştürülmüştür. Feriştah Hatun Mescidi ‘nin yanında Hacı Nasuhoğlu Osman Muallimhanesi ve Mustafa Ağa Muallimhanesi bulunmaktadır. Mekteple ile ilgili hurufat defteri kayıtlarında 1159 Cemâziye'l-âhir (Haziran-Temmuz 1746) tarihli kayıtların ilkinde Şeyh Mustafa'ya Mehmet'in vaaz verdiği kürsünün şeyhliği yarım akçe ile yeniden verildiği diğerinde ise Hacı Nasuhoğlu Osman Muallimhanesi' nin boş kadrosuna Hasan ve Mustafa getirilmiştir.¹¹⁷

¹¹⁷ Temel, “Hurufât Defterleri”, 26-29.

Tablo 3.2. Hacı Nasuhoğlu Osman Muallimhanesi ve Feriştah Hatun Camii Muallim ve Mütvevellilerin Listesi

Muallimler	Tarih	Ücret	Mütvevelliler	Tarih	Ücret
(Ahmet Ebubekir) İbrahim	Zilkade1111	1 Akçe	Mustafa ve Hasan	Cemâziye'l-âhir 1159	
İbrahim	Safer 1112		Mustafa	Şevval 1160	
Ahmet	Rebîü'l-evvel 1114				
Ahmet - Ebubekir	1114				
Ebubekir-Nasuh	Rebîü'l-evvel 1118				
Nasuh	1124				
Mustafa	Rebîü'l-evvel 1160				

Kaynak: Temel (2008, s.29)

3.1.1.17. Hacı Yusuf Camii Muallimhanesi

Hacı Yusuf Camii'nin Muallimhanesi Kalanlar Mahallesinde Camii yakınında banisi bilinmemektedir. Mekteple ile ilgili hurufat defteri kayıtlarında 1173 Şaban (19 Mart 1760) Hacı Yusuf Camii bitişiğinde inşa edilmiştir ve muallimhane ile ilgili 01 Şaban 1173 (19 Mart 1760) belge mevcuttur. Kalanlar Mahallesi'ndeki Hacı Yusuf Camii'nin bitişiğinde inşa edilmiş olan muallim hanenin ilk muallimi cami veya mescit yakınlarında inşa ettirilen mekteplerin muallimleri gibi imamlık yapan Osman'dır. Camide görev alan imamların yapılan muallim atamalarının durumunu belirlerken imam değişikçe muallimi de değişmektedir. 1173 Şaban (19 Mart 1760) tarihinde yarım akçeyle göreve başlayan Osman görevden alınarak göreve cami imamı Yusuf getirilip aynı zamanda mütvevellilikte verilmiştir. Hacı Yusuf Camii Muallimhanesi'nde ki muallim atamaları, 19. YY.'ın ilk çeyreğine kadar Rebîü'l-evvel 1190 (Nisan-Mayıs 1776) tarihinde camii de Yusuf'un çocuksuz vefat etmesinden dolayı yerine göreve Osman atanmıştır. Zilkade 1210 (Mayıs-Haziran 1796) tarihinde Osman'ın vefat etmesinden dolayı göreve yarım akçe ile muallimlik görevi oğlu Osman'a bir akçe ile imamlık görevi oğlu Ömer'e, verilmiştir.

1234 Şevval (Temmuz-Ağustos 1819) tarihinde yarım akçe ile muallim 1Osman'ın vefat etmesinden dolayı çocuğu olmadığı için yerine Hüseyin Müfiddin geçmiştir.¹¹⁸

3.1.1.18. Hamza Bey Muallimhanesi

Hamza Bey Muallimhanesi Bimarhane Mahallesiinde İmam Gazali soyundan Hamza Bey'e ait olduğu mezarın yakınında 936 Cemâziye'l-evvel (01 Ocak 1530) tarihli vakfiyesine göre daha öncesinde yapılmıştır. Aile fertlerinin miralaylık ve mirlivalık gibi önemli askerlik görevlerine getirilmiştir. 16. YY. sonlarında vakıf kayıtlarına göre vakfın geliri 470 akçe olarak kayıtlara geçmiştir. Mekteple ile ilgili hurufat defteri kayıtlarında Hamza Bey Muallimhanesi'nde muallimlik yapanlarla ilgili Zilkade 1110 (Mayıs 1699) tarihli belge bulunmaktadır. Bimarhane Mahallesi'nde Hamza Bey Muallimhanesinin muallimi Cafer'in vefat etmesiyle yerine Süleyman göreve getirilmiştir. Muallim Süleyman'ın Ramazan 1122 (Ekim-Kasım 1710)'de vefat etmesiyle yerine Abdülkerim göreve getirilmiştir. Muallim Abdülkerim'in Şevval 1130 (Ağustos-Eylül 1718)'de vefat etmesiyle yerine Halil göreve getirilmiştir. Halil görevini 1140 Şaban (Mart-Nisan 1728)'de görevi kendi rızasıyla yarım akçe karşılığında Mustafa'ya devretmiştir. Hamza Bey Muallimhanesi'nde Rebîü'l-âhir 1109 (Ekim-Kasım 1697) tarihli mütevellilik yapanlarla ilgili hurufat defterlerine kayıt bulunmaktadır. Belgedeki kayıtlara göre Hacı Hamza Bey Muallimhanesi 'nin bir akçe ile göreve Oruç'un getirildiğinden bahsedilmektedir. Oruc Bey Vakfı'nın yöneticisi Hamza Bey Muallimhanesi'nin giderlerini karşılayandır. 1125 Ramazan (Eylül-Ekim 1713)'de Osman'ın vefat etmesiyle yerine evlâd-ı vâkıfdan Mehmet geçmiştir. Mütevellisi Oruç kendi isteğiyle yerini 1131 Cemâziye'l-evvel (Mart-Nisan 1719)'da oğlu İbrahim'e devretmiştir. Hamza Bey Muallimhanesi Vakfı'nın yönetici ataması devam ederek İbrahim bin Oruç'un beratı Şevval 1143 (Nisan-Mayıs 1731)'de, Safer 1170 (Ekim-Kasım 1756)'da ve 1172 Şevval (Mayıs-Haziran 1759) tarihlerinde yöneticiler yenilenmiştir. Müteveli İbrahim'in 1176 Rebîü'l-evvel (Eylül-Ekim 1762)'de vefat etmesiyle yerine oğulları Ahmet ve Oruç geçmiştir. Oruç'un 1194 Recep (Temmuz-Ağustos 1780)'de vefat etmesiyle yerine İbrahim getirilmiştir. İbrahim'in Safer 1218 (Mayıs-Haziran 1803)'te vefat etmesinden dolayı yerine oğlu Ahmet görevlendirilmiştir.

¹¹⁸ Temel, "Hurufât Defterleri", 29-30.

yarım tevliyet üzere ahmet'in yerine tartışmalı bir şekilde 1231 Cemâziye'l-âhir (12 Mayıs 1816)'da İbrahim'in oğlu Mehmet geçmiştir. ¹¹⁹

Tablo 3.3. Hamza Bey Muallimhanesi Muallim ve Mütevellilerin Listesi

Muallimler	Tarih	Ücret	Mütevelliler	Tarih	Ücret
Cafer-Süleyman	Zilkade 1110		Ali Ve Mehmet	1090	1 Akçe
Süleyman-Abdülkerim	Ramazan 1122		Osman-Oruç	Rebîü's-Sani 1109	1 Akçe
Abdülkerim-Halil	Şevval 1130		Osman-Mehmet	Ramazan 1118	
Halil-Mustafa	Şaban 1140	0,5 Akçe	Osman	Rebîü'l-Evvel 1120	
			Osman-Mehmet	Ramazan 1125	
			Oruç-İbrahim	Cemâziye'l-Evvel 1131	
			İbrahim	Şevval 1143	
			İbrahim	Safer 1170	
			İbrahim	Şevval 1172	
			İbrahim-Oruç Ve Ahmet	Rebîü'l-Evvel 1176	
			Oruç-İbrahim	Recep 1194	
			İbrahim-Ahmet	Safer 1218	
			İbrahim-Mehmet	14 Cemâziye'l-Âhir 1231	
			Mehmet	04 Zilkade 1236	
			İbrahim	21 Rebîü'l-Âhir 1258	

Kaynak: Temel (2008, s.32)

¹¹⁹ Temel, “Hurufât Defterleri”, 30-32.

3.1.1.19. Kara Muallimhanesi

Kara Muallimhanesi Meydan Mahallesi'nde "Kara" lakabıyla tanınan bir kişi tarafından 18. YY. başlarına inşa ettirmiştir. Mekteple ile ilgili hurufat defteri kayıtlarında Şevval 1134 (Temmuz-Ağustos 1722) tarihli tek belge bulunmaktadır. Meydan Mahallesinde Kara Muallimhanesi'nde muallimi İsmail'in vefat etmesiyle göreve Veli getirilmiştir.¹²⁰

3.1.1.20. KöseKör Hoca Muallimhanesi

Köse Hoca Muallimhanesi Sofiler Mahallesinde KöseKör Hoca tarafından 18. YY. 'da inşa edilmiştir. Mekteple ile ilgili hurufat defteri kayıtlarında Rebîü'l-evvel 1134 (Ocak 1722) tarihli ilk belge bulunmaktadır. Kayıtlara göre Köse Hoca Muallimhanesi muallim ve yöneticisi Abdurrahman'ın vefat etmesinden dolayı görevlere oğlu Ahmet getirilmiştir. Recep 1148 (Kasım-Aralık 1735) tarihinde görev yapan Ahmet kendi rızasıyla görevini Hasan'a devretmiştir. Köse/Kör Hoca Muallimhanesi muallim ve vakıf görevlisi atamaları devam ederken 1172 Ramazan (Nisan-Mayıs 1759) tarihinde boş yöneticilik ve muallimlik görevine Ahmet geçmiştir. Cemâziye'l-âhir 1176 (Aralık 1762-Ocak 1763) tarihinde yöneticilik ve muallimlik Ahmet'in vefat etmesinden dolayı göreve oğulları Abdurrahman, Abdullah, Hüseyin ve Mehmet geçmiştir. 1178 Recep (Aralık1764- Ocak 1765) tarihinde Abdurrahman ve Mehmet'in vefat etmesinden dolayı görev kardeşi Abdullah'a devredilmiştir. 1200 Rebîü'l-evvel (Ocak 1786) tarihinde Abdullah'ın vefat etmesinden dolayı göreve Abdullah ve Ahmet geçmiştir. 1228 Recep (Haziran-Temmuz 1813) tarihinde Abdullah'ın vefat etmesinden dolayı Abdullah'ın çocuğu olmadığı için görev kardeşi Ahmet'e verilmiştir. 1242 Zilkade (Mayıs-Haziran 1827) tarihinde Ahmet'in vefat etmesinden dolayı görev oğlu Ahmet'e verilmiştir.¹²¹

¹²⁰ Temel, "Hurufât Defterleri", 32.

¹²¹ Temel, "Hurufât Defterleri", 32-34.

Tablo 3.4. Köse/Kör Hoca Muallimhanesi Muallimlerin Listesi

Muallimler	Tarih	Ücret
Abdurrahman- Ahmet	Rebîü'l-evvel 1134	
Ahmet- Hasan	Recep 1148	1 Akçe
Mehmet	Zilhicce 1161	
Ahmet	Ramazan 1172	
Ahmet-Abdullah, Mehmet,Abdurrahman, Hüseyin	Cemâziye'l-âhir 1176	
Abdurrahman-Mehmet-Abdullah	Recep 1178	
Abdullah	Recep 1190	
Abdullah-Ahmet, Abdullah	Rebîü'l-evvel 1200	
Abdullah-Ahmet	Recep 1228	
Ahmet-Ahmet	Zilkade 1242	

Kaynak: Temel (2008, s.34)

3.1.1.21. Meydan Mahallesi Muallimhanesi

Bu mektebin kim tarafından yapıldığı bilinmemekle birlikte Meydan Mahallesi'nde 18. YY. başlarında inşa ettirilmiştir. Kayıtlara göre 01 Zilkade 1133 (24 Ağustos 1721) tarihli belge mevcuttur. Meydan Mahallesi'ndeki Muallimhanenin muallimi belgelerde geçen bilgilere göre Ahmet'in vefat etmesinden dolayı yerine Mahmut geçmiştir. Cemâziye'l-evvel 1157 (Haziran-Temmuz 1744) kayıtlı belgede de Mahmut'un vefat etmesinden dolayı göreve Mustafa geçmiştir.¹²²

3.1.1.22. Minarecik Mahallesi Muallimhanesi

Minarecik Mahallesi Muallimhanesi 'nin Minarecik Mahallesinde 18. YY. başlarında inşa ettirilmiştir. Muallimhanenin kim tarafından inşa ettirildiği bilinmemektedir. Mekteple ile ilgili hurufat defteri kayıtlarına göre Rebîü'l-evvel 1140 (Ekim-Kasım 1727) tarihli belge mevcuttur. Muallimhanenin muallim-i sıbyanı Mehmet'in vefat etmesinden dolayı göreve İsmail getirtilmiştir. Minarecik Mahallesi Muallimhanesi atamaları 19. YY.

¹²² Temel, "Hurufât Defterleri", 34.

başlarına kadar sürmüştür. 1143 Rebû'l-âhir (Ekim-Kasım 1730)'da bir akçe ücret ile muallim İsmail'in beratı yenilenirken 1153 Ramazan (Kasım-Aralık 1740)'da İsmail'in vefat etmesinden dolayı göreve oğlu İsmail geçmiştir. Şevval 1153 (Aralık-Ocak 1741) tarihinde İsmail'in vefat etmesinden dolayı yerine göreve Hüseyin getirilmiştir. Şaban 1154 (Ekim-Kasım 1741) tarihinde muallim Hüseyin'in vefat etmesinden dolayı göreve Halil getirilmiştir. 1179 Rebû'l-evvel (Ağustos-Eylül 1765) tarihinde yarım akçeyle muallimlik yapan Halil vefat etmesiyle çocuğu olmadığından dolayı göreve Ahmet geçmiştir. 1191 Rebû'l-evvel (Nisan-Mayıs 1777) tarihinde muallim Ahmet'in vefat etmesinden dolayı göreve Hüseyin getirilmiştir. Şevval 1207 (Mayıs-Haziran 1793) Ahmet'in vefat etmesinden dolayı çocuğu olmadığından dolayı yerine Mehmet getirilmiştir. Şevval 1229 (Eylül-Ekim 1814) muallim Mehmet'in vefat etmesinden dolayı yerine oğlu Mustafa göreve getirildiği kayıtlarda geçmektedir.¹²³

3.1.1.23. Muhsin Çelebi Mektebi

Muhsin Çelebi Mektebi Muhsin Çelebi Mahallesinde Muhsin Çelebi tarafından, inşa edilirken inşa tarihi hakkında bilgi bulunmamaktadır. Vakıf Tevliyet defterinde Kayıtlarına göre 1090 (1679-1680) vakfın mütevelliliğine Ömer geçtiğinden bahsedilmektedir. Bu kayıtlı belgelerdeki bilgilere göre Muhsin Çelebi Vakfı, 16. YY. başlarında faaliyet devam etmiştir. Mekteple ile ilgili hurufat defteri kayıtlarına göre 1139 Cemâziye'l-evvel (Aralık 1726-Ocak 1727) tarihli belgelerde geçen bilgilere göre Muhsin Çelebi mektebinin muallimi Ahmet'in vefat etmesinden dolayı yerine İbrahim göreve getirilmiştir. İbrahim'in Zilkade 1143 (Mayıs-Haziran 1731)'de vefat etmesinden dolayı yerine İsmail göreve getirilmiştir. İsmail'in Safer 1159 (Şubat-Mart 1746)'da vefat etmesinden dolayı yerine bir akçe ile oğlu Mustafa geçmiştir.¹²⁴

3.1.1.24. Penbeciler Mescidi Muallimhanesi

Bölcek Mahallesinde Penbeciler Mescidi 'nin yanında 18. YY. başlarında inşa ettirilmiştir. Fakat mektebin kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. Mekteple ilgili hurufat defterindeki kayıtlarında, 1124 Şevval (Kasım 1712) tarihli belge mevcuttur. Kayıtlara göre Penbeciler Mescidinde imam ve muallimhanede muallimlik görevini

¹²³ Temel, "Hurufât Defterleri", 34-35.

¹²⁴ Temel, "Hurufât Defterleri", 35-36.

yapan Ahmet'in vefat etmesiyle göreve Süleyman getirilmiştir. Penbeciler Mescidinde imamlik görevi yanında muallimlikte yapmaktadır.¹²⁵

3.1.1.25. Piri Mehmet Paşa Muallimhanesi

Piri Mehmet Paşa Mektebi Sebil Mahallesi'nde Cemali Ailesinden Piri Mehmet Paşa tarafından yaptırılmıştır. Mektep Piri Mehmet Paşa'nın dedesinden kalan miras ev, vakfedilmiştir. Yapı kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. 1897'de yapı restorasyon edilerek Cumhuriyet Döneminde ise özel idare tarafından satılmıştır. Yapıyı satın alan kişi yapıyı yıktırarak yerine ev inşa ettirmiştir. Piri Mehmet Paşa Mektebi'nin vakfiye tarihi 923 Şevval (Ekim-Kasım 1517) olarak kayıtlarda geçse de yapı bu tarihten erken yapılmıştır. Mekteple ilgili hurufat defteri kayıtlarına göre mektep Sebil Mahallesinde bulunmaktadır. Zincirli Mahallesi genişleyerek ikinci mahalleyi daha oluşturmuştur. I. Selim ve I. Süleyman'ın sadrazamlığını yapan Piri Mehmet Paşa 1522-1523 tarihli Tapu Tahrir Defteri'nde mektep için vakfedilen mülkler kayıtlarda bulunmaktadır. 16. YY. sonlarında vakfın gelirinin 9830 akçe olduğu vakıf defteri kayıtlarında geçmektedir. Piri Mehmet Paşa Vakfı'nın günlük ve altı aylık masraf miktarlarının hesaplandığı 1101 Şaban (30 Mayıs 1690) tarihli iki defterde, kayıtları bulunmaktadır. Medresenin gelirleri 4140 akçe tarihsiz defterde, 5400 akçe tarihli defterde kaydı bulunmaktadır. Mektep ile ilgili Hurufât Defteri kayıtlarına göre Piri Mehmet Paşa Mektebi muallim atamasıyla ilgili, 1104 Rebû'l-âhir (Aralık 1692-Ocak 1693) ilk belgenin tarihidir. Piri Mehmet Paşa Mektebi'nde 1125 Rebû'l-evvel (28 Mart 1713)'te dört akçeyle muallimlik ve Seyyid Hacı Hasan Camiinde bir akçeyle imamlik yapan kişinin adı kaydedilmemiştir. Kişi kendi isteği ile görevini Abdurrahman'a bırakmıştır. Dört akçe ile muallim olan Abdurrahman'nın 1131 Cemâziye'l-âhir (21 Nisan 1719)'da görevi bırakarak İbrahim geçmiştir. Muallim İbrahim'in 1134 Cemâziye'l-evvel (17 Şubat 1722)'de vefat etmesinden dolayı yerine göreve Hüseyin getirilmiştir. Muallim Hüseyin'in 1148 Recep (Kasım-Aralık 1735)'te vefat etmiştir. Hüseyin'in çocuğu olmadığı için göreve kardeşi Mustafa geçmiştir Mustafa'nın 1152 Safer (Mayıs-Haziran 1739)'da vefat etmiştir. Mustafa'nın çocuğu olmadığı için göreve Mehmet geçirilmiştir. Mehmet'in 1157 Safer (Mart-Nisan 1744)'te vefat etmesinden dolayı göreve oğlu Mehmet muallim olmuştur.

¹²⁵ Temel, "Hurufât Defterleri", 36-37.

Mehmet'in 1159 Şaban (Ağustos-Eylül 1746)'da bu görev için ehliyeti olmadığı için görevi terk etmesi üzerine yerine İsmail getirilmiştir.¹²⁶

Tablo 3.5. Piri Mehmet Paşa Mektebi'nde Görev Alan Muallim Listesi

Muallimler	Tarih	Ücret
İbrahim	Rebû'l- âhir 1104	4 Akçe
İbrahim	01 Şevval 1115	4 Akçe
İbrahim –Abdurrahman	01 Rebû'l-evvel 1125	
Abdurrahman-İbrahim	01 Cemâziye'l-âhir 1131	
İbrahim- Hüseyin	01 Cemâziye'l-evvel 1134	
Hüseyin-Mustafa	Recep 1148	
Mustafa-Mehmet	Safer 1152	
Mehmet- Mehmet	Safer 1157	
Mehmet- İsmail	Şaban 1159	

Kaynak: Temel (2008, s.39)

3.1.1.26. Seydizade Muallimhanesi

Seydizade Muallimhanesi Mirza Bey Mahallesinde 17. YY. sonlarında Seydizade lakabı olan bir kişi tarafından inşa ettirilmiştir. Hurufat defteri kayıtlarında Mekteple ilgili belge Zilhicce 1112 (Mayıs-Haziran 1701) tarihli belge mevcuttur. Seydizade Muallimhanesinde bir akçeyle muallim görevi yapan Hüseyin'in vefat etmesinden dolayı göreve oğlu Abdullah geçmiştir. Muharrem 1113 (Haziran-Temmuz 1701) tarihli belgeye göre ise Ali'nin görevini haksızlıkla almasından dolayı görevden alınarak Abdullah tekrar göreve getirilmiştir.¹²⁷

¹²⁶ Temel, "Hurufât Defterleri", 37-39.

¹²⁷ Temel, "Hurufât Defterleri", 39.

3.1.1.27. Seyyid Yusuf Muallimhanesi

Seyyid Yusuf Muallimhanesi, Bölice Mahallesinde 18. YY. başlarında Seyyid Yusuf tarafından inşa ettirilmiştir. Hurufat Defteri Kayıtlara göre 1125 Rebîü'l-âhir (27 Nisan 1713) tarihli belge mevcuttur. Belgede kayda göre Seyyid Yusuf Muallimhanesi 'nin muallimi Mehmet'in vefat etmesinden dolayı yerine Hasan göreve getirilmiştir.¹²⁸

3.1.1.28. Şeyh Gaznevî Mektebi

Şeyh Gaznevî Mektebi Şeyh Gaznevî Mahallesinde 18. YY. sonlarında Şeyh Ali Gaznevî'nin çocukları tarafından inşa ettirilmiştir. Hurufat Defteri Kayıtlara göre Safer 1178 (Temmuz-Ağustos 1764) tarihli belge mevcuttur. Belgedeki kayıtlara göre Şeyh Gaznevî Mektebinde muallimlik kadrosunun boş olmasından dolayı Abdülahad'in getiriliğinden bahsedilmektedir. 1189 Muharrem (Mart-Nisan 1775)'te Abdülahad'in beratının yenilenmesinden bahsedilmektedir. 1258 Rebîü'l-âhir (01 Haziran 1842) tarihli kayda göre dörtte bir hissenin Numan ve Mehmet'e verildiğinde bahsedilmektedir. Şeyh Gaznevî Vakfı'nın 19. YY. ortalarına kadar varlığını sürdürmüştür.¹²⁹

3.1.1.29. Şeyh Hamid Veli Camii Ve Karamanoğlu Camii Bitişindeki Mektepler

Kayıtlarda geçen belgelere göre Şeyh Hamid Veli Camii yanındaki Mektep ve Karamanoğlu Camii yakınında Muallimhaneler 1189 Rebîü'l-âhir (Haziran 1775) tarihli belge mevcuttur. Seyyid Hacı Hamza Bin Seyyid Hacı Mehmet mektebin muallimlerine her gün vâkıfın ruhuna üçer İhlas süresi okuma şartıyla üç yüz kuruş nakit, Recep, Şaban ve Ramazan aylarında Sofular Mahallesindeki Rızâî Hasan Efendi Camiinde tefsir, hadis ve fıkıh dersi veren mektebin muallimlerine her gün vâkıfın ruhuna üçer İhlas süresi okuma şartıyla elli kuruş nakit, Şeyh Hamid Veli Camii yanındaki mektebin muallimlerine her gün vâkıfın ruhuna üçer İhlas süresi okuma şartıyla elli kuruş nakit, Karamanoğlu Camii yakınlarındaki Muallimhanenin hocalarına yine her gün vâkıfın ruhuna üçer İhlas süresi okumak şartı ile vakfedilmiştir. Vâkıf, bu kurumların tedris ve mütevellik görevlerini öncelikli olarak erkek çocukların soyundan gelenlerin, eğer soyu

¹²⁸ Temel, "Hurufât Defterleri", 39.

¹²⁹ Temel, "Hurufât Defterleri", 39-40.

tükenirse kız çocuklarının soyundan gelenlerin yapmasını şart koşturmuştur. Vakfiye şartları ile ilk göreve Mehmet bin Ali getirilmiştir.¹³⁰

3.1.1.30. Veled-İ Hatip Mahallesi Muallimhanesi

Veled-i Hatip Mahallesi Muallimhanesi Veled-i Hatip Mahallesinde kimin yaptırıldığı bilinmemektedir. Kayıtlara göre 1140 Zilkade (Haziran-Temmuz 1728)'de muallimlik görevinin Mehmet'e bir akçe ile verilmesinden bahsedilmektedir. Mehmet'in Muharrem 1168 (Ekim-Kasım 1754)'te vefat etmesinden dolayı yerine oğlu İbrahim geçmiştir. İbrahim'in muallim beratı 1177 Cemâziye'l-evvel (Kasım-Aralık 1763)'te yenilenmiştir. Veled-i Hatip Mahallesi Muallimhanesi mektebin mütevellisi Abdullah'ın vefat etmesinden dolayı Recep 1177 (Ocak-Şubat 1764)'te yerine mualliminin oğlu İbrahim'in geçtiğinden bahsedilmektedir.¹³¹

3.1.2. Aksaray'da Geç Osmanlı Dönemi Darü'l-kurralar

3.1.2.1. Karamanoğlu Mehmet Bey Camii Darülkurrası

Aksaray'da darü'l-kurraların inşası Beylikler dönemine kadar dayanmaktadır. Hurufat defterleri kayıtlarına göre 1128 Rebî'u'l-âhir (25 Mart 1716) tarihinde Karamanoğlu İbrahim Bey camiinde bir akçe ile görev alan şeyhü'l-kurra Abdurrahman vefat etmesinden dolayı yerine oğlu Mehmet geçmiştir. Şeyhü'l-kurra Mehmet 1180 Şevval (Mart 1767) vefat etmesinden dolayı yerine başka Mehmet geçmiştir. Karamanoğlu İbrahim Bey Camii Darü'l-kurrasıyla ilgili sonraki dönemlerle ilgili hiçbir belgeye ulaşılamadığı için 18. YY. sonlarına doğru yıkılmıştır.¹³²

3.1.2.2. Rızâî Hasan Efendi Camii Darülkurrası

Rızâî Hasan Efendi Camii Darülkurrası Sofular Mahallesinde inşa edilmiştir. darü'l-kurra'da Şeyhü'l-kurra Hüseyin bir akçeyle çerağdar ve gülîâr-ı Rahmet adlı kitabı okuyarak darü'l-kurra'da görev almıştır. Şeyhü'l-kurra Hüseyin ve aynı camide görev alan Mehmet'in vefat etmesiyle göreve kardeşi Mehmet getirilmiştir. Muharrem 1149 (Mayıs-Haziran 1736)'da göreve getirilen Mehmet yarım akçeyle Kur'an okumayı

¹³⁰ Temel, "Hurufât Defterleri", 40.

¹³¹ Temel, "Hurufât Defterleri", 41.

¹³² Temel, "Hurufât Defterleri", 46.

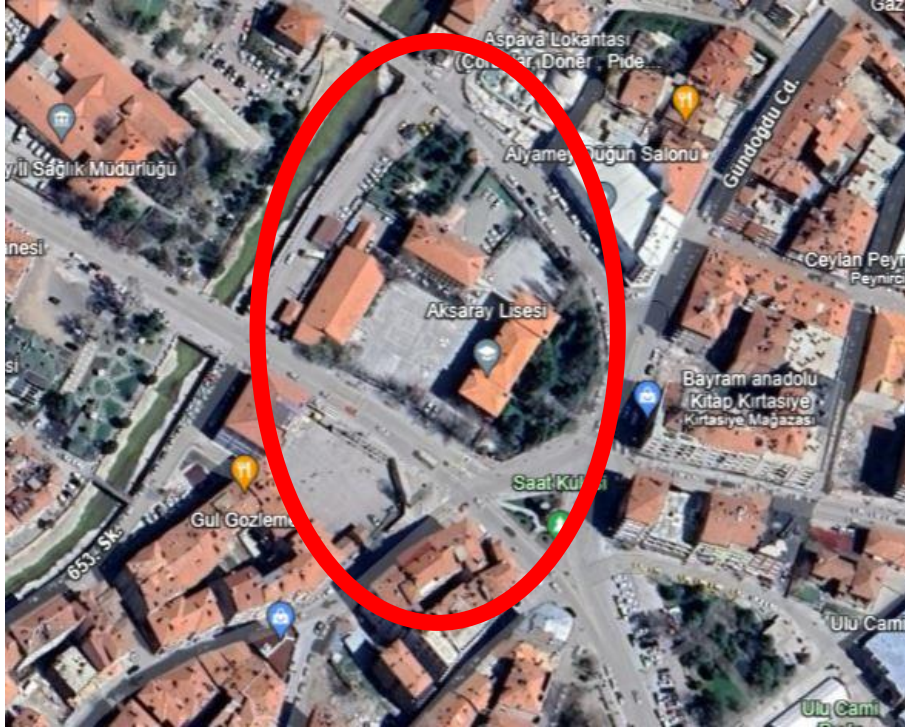
öğretirken vefat etmesiyle diğer Mehmet haksız yere göreve getirilmiştir. Fakat ilk Mehmet itiraz etmesiyle diğer Mehmet görevden alınarak yeni ilk Mehmet yeniden göreve getirilmiştir. 1157 Safer (Mart-Nisan 1744) aynı anda Pîrî Paşa Muallimhanesinde de muallimlik yapan kurra Mehmet vefat etmesinden dolayı göreve diğer Mehmet getirilmiştir. 1159 Şaban (Ağustos-Eylül 1746) kayıtlardaki belgede Mehmet'in muallimlik ehliyeti olmadığı için görevi bırakmasının üzerine kuralık görevine İsmail getirilmiştir. Rızâî Hasan Efendi Camii Darü'l-kurrasıyla ilgili sonraki dönemlerle ilgili hiçbir belgeye ulaşılamadığı için 18. YY. sonlarına doğru yıkılmıştır.

3.2. Aksaray'da Günümüze Ulaşan Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Yapıları

3.2.1. Aksaray İdadi Mektep

Aksaray'ın Merkezinde Sofular Mahallesi 1050 nolu sokak ile 1060 nolu sokağın kesiştiği noktada yer almaktadır.(Şekil 3.1.)

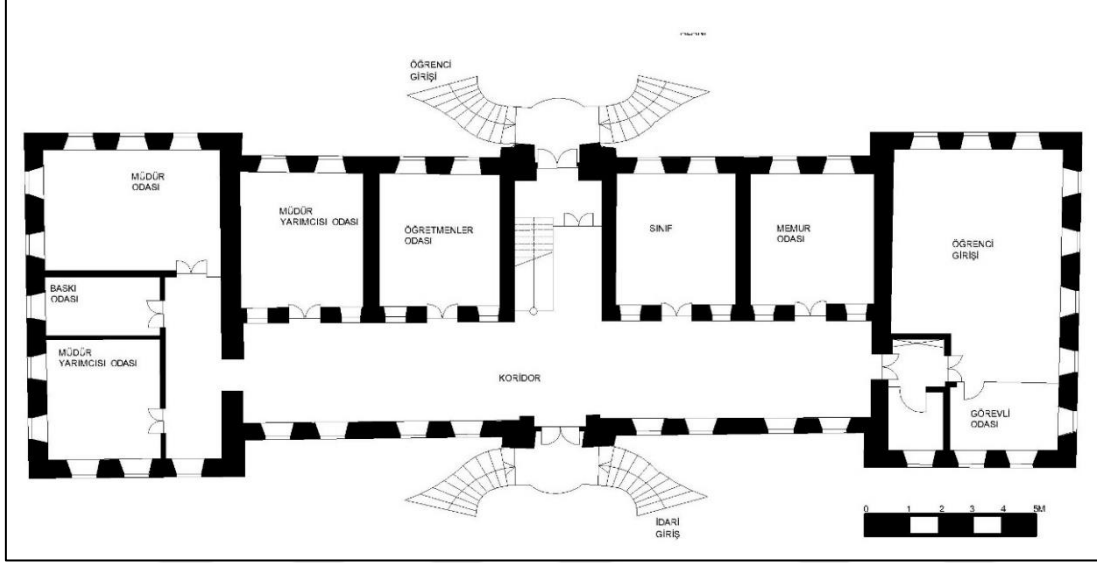
Şekil 3.1. Aksaray İdadi Mektep

Kaynak: Google Earth (Erişim Tarihi 06.01.2024),

Günümüzde lise olarak hizmet veren bina kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan bodrum kat üzerinde iki kat olarak yükselen kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Yapı ihata duvarı ile çevrelenmiş bir bahçe içerisinde yer almaktadır.(Plan3.1) Yapı günümüze gelen güney cephede yer alan kitabeğe göre Abdullah Sabri Karter tarafından 1923 yılında yaptırılmıştır.

Plan 3.1. Aksaray İdadi Mektep Zemin Kat Planı

Kaynak: Tektaş (2018, s.122)'dan İşlenerek

Aksaray İdadi Mektebinin cephelerinde farklı büyüklükte, ma'kılı ve celi sülüs hat sanatı ile kabartma tekniğiyle yapılmış kitabeleri yer almaktadır. Batı cephesindeki taç kapının üzerinde bulunan celi sülüs hat sanatı ile Osmanlı türkçesi olarak oyma tekniğinde yazılmıştır.

Doğu cephede taç kapısı ile balkonun arasında yer alan kitabe osmanlı türkçesi ile ma'kılı hat sanatı ile oyma tekniğinde iki satır olarak yazılmıştır.(Fotoğraf 3.1)

Orijinal Metin: والى سابرى كارتى / ١٣٤-١٩٢٣٢

Okunuşu: Vali Sabri Karter 1923-1342

Kuzeydoğu kanadında birinci kat orta penceresinin üstünde yer alan kitabe Ma'kili hat olarak kabartma tekniğinde yazılmıştır.(Fotoğraf 3.2)

Orijinal Metin: ماشاالله

Okunuşu: Maşallah

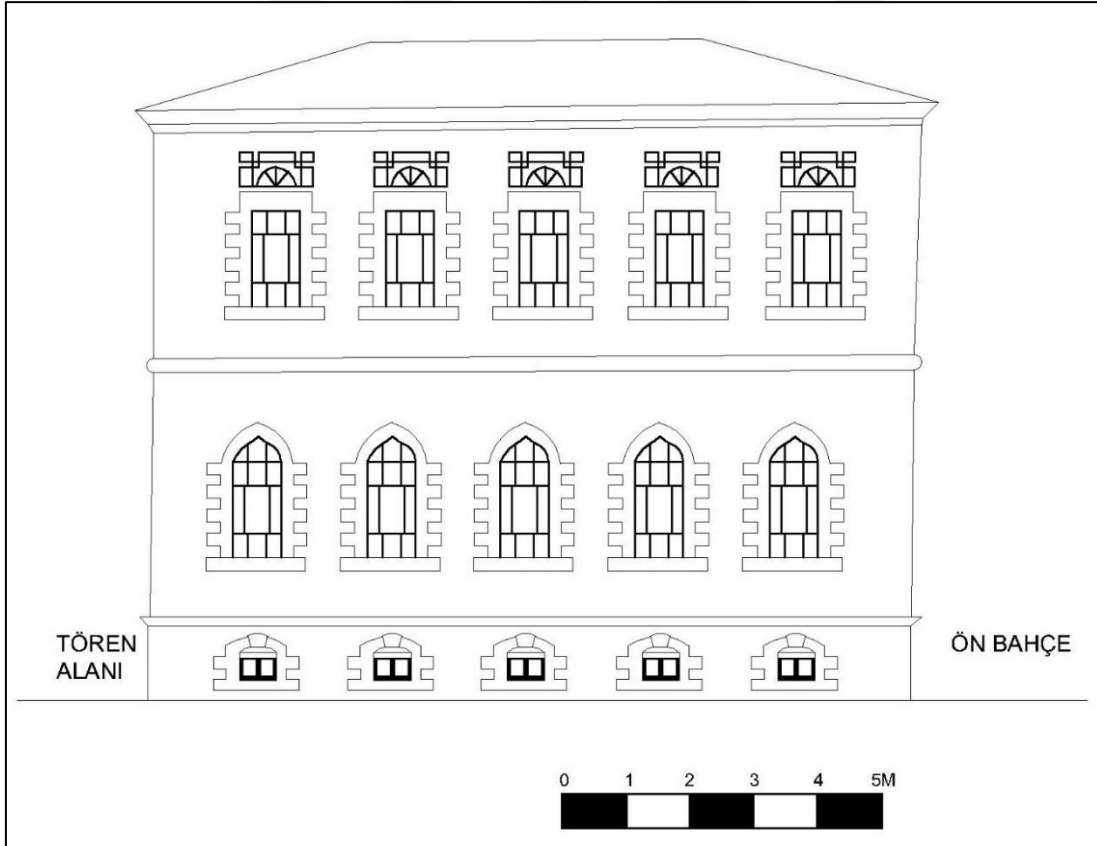
Güneydoğu kanadında birinci kat orta penceresinin üstünde yer alan kitabe Ma’kili hat olarak kabartma tekniğinde yazılmıştır. (Fotoğraf 3.3)

Orijinal Metin: تبارک الله

Okunuşu: Tebarek allah

Yapının cepheleri süsleme ve bezeme açısından yoğundur. Cephe düzenlemesine Klasik Türk unsuru I. Ulusal Mimari Akım’ın özelliklerini yansıtmaktadır. I. Ulusal Mimarlık Akımının cephe özellikleri her katta farklı pencere düzenlenmesi, kat ayrımı işlevi sağlayan kaval silmeler, pencere söveleri ve kenar süslemeleri üslup farklılıkları açısından yapının en belirgin özelliklerindendir. Yapı her hangi bir değişikliğe uğramadan günümüze gelebilmiştir. (Çizim 3.1)

Çizim 3.1. Aksaray İdadi Mektep Güney Cehpe Görünüm

Kaynak: Tektaş (2018, s.122)'dan İşlenerek

Yapının kuzey ve güney cephe düzenlemesi birbirine benzer olarak tasarlanmıştır. Bodrum kat pencereleri basık kemerli ve üst kat pencerelere göre küçük yapılmıştır. (Fotoğraf 3.4) Birinci katta beş adet barok tarzda girintili çıkıntılı taşların istiflenerek vurguladığı sivri kemerli pencereler yer almaktadır. İkinci katta beş adet düz pencerelerin üzerinde düğüm motifi oluşturularak merkezine sivri kemerli bir pencere açıklığı yerleştirilmiştir.(Fotoğraf 3.5) Güney ve kuzey cephelere ortadaki pencere üzerinde Ma’kili hatla Arapça olarak لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ مُحَمَّدٌ الرَّسُولُ اللَّهُ (La ilahe illallah Muhammedur resul allah) metni kabartma tekniğinde tek satır halinde kitabeler yer almaktadır. Pencerelerin kemerleri girintili çıkıntılı taşlar ile istiflenerek vurgulanmıştır. (Fotoğraf 3.6)

Yapının doğu ve batı cephe düzenlemesi birbirinin tekrarı olup cephelerin kuzey ve güney kanatları dışa taşıntı yapmıştır. (Fotoğraf 3.7) Birinci katta ondört adet barok tarzda girintili çıkıntılı taşların istiflenerek vurguladığı sivri kemerli pencereler yer almaktadır..(Fotoğraf 3.8) İkinci katta ise on dört adet düz pencere yer almaktadır. (Çizim 3.2.)

Çizim 3.2. Aksaray İdadi Mektep Batı Cehpe Görünüm

Kaynak: Tektaş (2018, s.122)'dan İşlenerek

Cepheyi iri kaval silmeler birbirinden ayırmaktadır. Doğü ve batı cephelerde taşıntı yapan kanatların ikinci katta ortadaki pencereler üzerine Ma’kili hatla Arapça olarak (La ilahe illallah Muhamme resul allah) metni kabartma tekniğinde tek satır halinde kitabeler yer almaktadır. (Fotoğraf 3.9) Yapının batı cephesinde güney ve kuzey yönünde dışa taşıntı yapan ceplelerde üçer adet pencerelerin üzerinde düğüm motifi oluşturulmuş ve düğüm motiflerinin merkezinde sivri kemerli bir pencere açıklığı yerleştirilmiştir.(Fotoğraf 3.9-10) Birinci katta yapının cephesini hareketlendirmek için bir balkon yapılmıştır. Balkona açılan pencere açıklığı üzerinde düğüm motifinin çevrelediği barok tarzda sivri kemerli

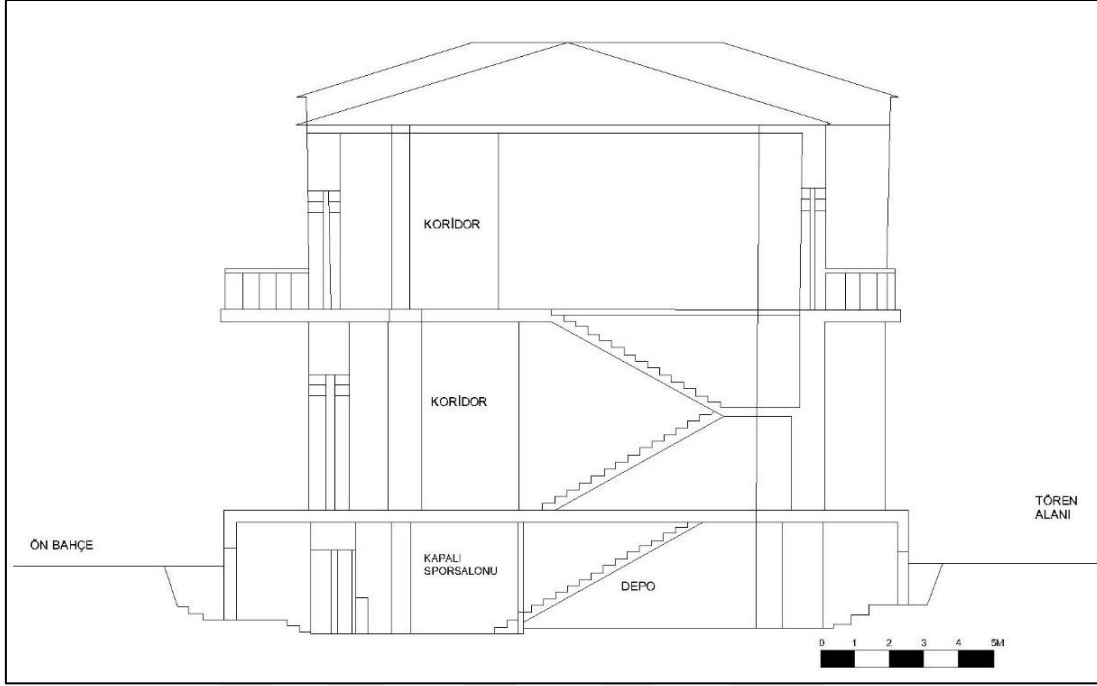
üç adet pencere açıklığı bulunur. Pencereler girintili çıkıntılı taşların istiflenmesi ve sivri kemerlerle vurgulanmıştır.(Fotoğraf 3.11) Cephenin merkezinde ve balkonun hemen altında dışa taşkın bir adet taç kapı yer almaktadır. Taç kapıya kuzey ve güney yönde yerleştirilmiş merdiven basamaklarla çıkılmaktadır.(Fotoğraf 3.12) Taç kapının kuzey ve güneyinde dışa taşırılmış yüzeyi yivli sütunlar yerleştirilmiştir. Sütunun üzerinde akantüs motifli sütun başlığı yer almaktadır. Başlığın alt ve üst kısmında iki adet penç ve bir adet lotus motifi göze çarpmaktadır. Taç kapının çıkıntı yapan kısmında iki yönde de yüzeyi yivli sütunlar yer almaktadır. Bu sütun başlıkları yaprak ve ay yıldız motifi ile bezenmiştir.(Fotoğraf 3.13) Taç kapıda hafif taşıntı yapmış sivri kemerin sınırlandığı 9 sıra mukarnas kavsarası bulunmaktadır.(Fotoğraf 3.14) Mukarnas kavsara üzerinde Celî sülüs hatlı Osmanlı Türkçesi ile yazılmış

۱۳۴۲ میننتله یاپیلدی آکسارای شهرینده ایدآدی متانتل 'ی جوهر دآر صابری حاکک-ضدیم تاریخ ۱۳۴۲ (Dedim tarih-i minnetle yapıldı Aksaray şehrinde idâdî metanetle 1342)

metni oyma tekniğinde tek satır halinde kitabe bulunmaktadır.(Fotoğraf 3.15) Kitabenin iki yanında çiçek kabarılar yer almaktadır. Mukarnas kavsaranın üzerine oturduğu kuzey ve güney yönde iki adet yüzeyi yivli sütunlar bulunmaktadır. Sütunların üzerinde akantüs motifli sütun başlığı yer almaktadır. (Fotoğraf 3.16) Mukarnas kavsaranın altında yapıya girişin sağlandığı açıklık bulunur. Taç kapının alt kısmında bodrum kata girişin sağlandığı bezeme unsuru bulundurmeyen sade basık kemerli bir kapı açıklığından giriş sağlanmaktadır. (Fotoğraf 3.17)

Doğu ve batı cephelerden merdivenlerle yapının koridoruna geçiş sağlanmaktadır. Koridorda bodrum kat ve üst kata çıkılan merdivenler yer alır.(Çizim 3.3.) Yapıda kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan koridorunun kuzeyinde ve güneyinde toplamda dört adet taş malzemeden yapılmış sivri kemerli kapı açıklığına sahip sınıflar bulunur. (Fotoğraf 3.18-19)

Çizim 3.3. Bodrum Kat Ve Üst Kata Geçişin Sağlandığı Merdivenler

Kaynak: Tektaş (2018, s.122)'dan İşlenerek

Zemin kat koridorundaki merdivenden birinci kata çıkış sağlanmaktadır. Birinci katta zemin kata benzer olarak dış sofalı olarak tasarlanmıştır. Merdivenlerin kuzey ve güneyinde taş malzemeden yapılmış düz lentolu dörder adet sınıf yer almaktadır.(Fotoğraf 3.20) Yapının doğu duvarı üzerinde ise balkona açılan büyük dekoratif amaçlı tasarlanmış olan pencere ve bu pencerelerin iki yanında basık kemerli dörder pencere yer almaktadır.(Fotoğraf 3.21)

Fotoğraf 3.1. Aksaray İdadi Mektep Doğu Cephesinde İnşa Kitabesi

Kaynak: Erdal (2014, s.1964)

Fotoğraf 3.2. Aksaray İdadi Mektep Kuzey Doğu Cephe Kitabesi

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.3. Aksaray İdadi Mektep Güney Doğu Cephe Kitabesi

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.4. Bodrum Kat Basık Kemerli Pencere

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.5. Aksaray İdadi Mektep Kuzey Ve Güney Cephe Görünüm

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.6. Aksaray İdadi Mektep Güney Cephe Görünüm

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.7. Aksaray İdadi Mektep Batı Cehpe Görünüm

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.8. Zemin Kat Sivri Kemerli Pencere

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.9. Aksaray İdadi Mektep Güney Batı Cephe Kitabe

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.10. Aksaray İdadi Mektep Güney-Batı Cehpe Görünüm

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.11. Aksaray İdadi Mektep Batı Cehpe Birinci Kat Balkon

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.12. Aksaray İdadi Mektep Batı Cehpe Taç Kapısı

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.13. Batı Taç Kapısının Sütunları

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.14. Batı Taç Kapı Mukarnas Kavsarası

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.15. Batı Cephesinde Kitabe

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.16. Batı Taç Kapı Sütunce

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.17. Batı Cephesi Bodrum Kat Giriş

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.18. Yapı İç Mekan Zemin Kat Güney Koridor

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.19. Yapı İç Mekan Zemin Kat Kuzey Koridor

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.20. Yapı İç Mekan Birinci Kat Güney Koridor

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.21. Yapı İç Mekân Birinci Kat Güney Koridor

Kaynak: Kılıç (2023)

3.2.2. Gazi Mektebi

Aksaray'ın Merkezinde Şeyh Hamit Mahallesinde yer almaktadır. Günümüzde depremten dolayı aldığı hasarlar nedeniyle hizmet verememektedir. (Harita 3.2.)

Şekil 3.2. Aksaray Gazi Mektep

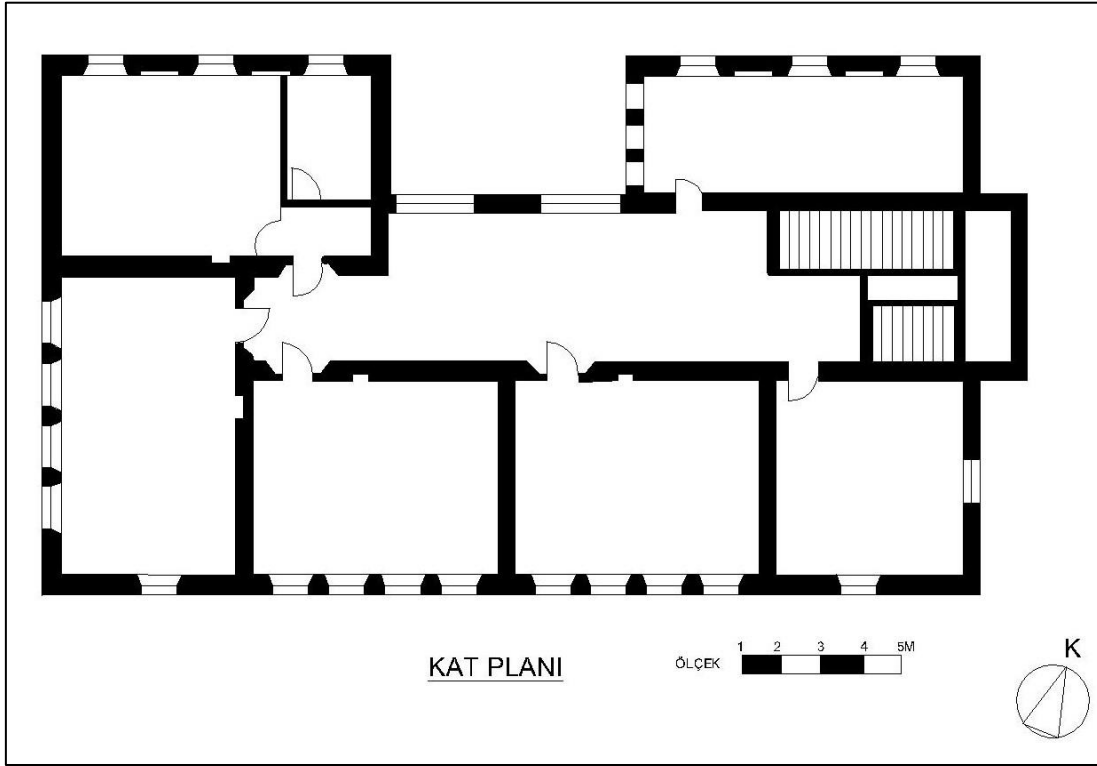

Kaynak: Google Earth (Erişim Tarihi 06.01.2024),

<https://earth.google.com/web/search/aksaray+1938/@38.38184752,34.03394093,992.42615776a,503.2757039d,35y,26.23155932h,0t,0r/data=CigiJgokCViwHnB3dTdAERMxXoeFbDdAGclQQLiZ4TlAIdtlf1JWzDlAOgMKATA>

Yapı kuzeybatı-güneydoğu yönünde dikdörtgen bir plana sahip iki katlı olarak inşa edilmiştir. Zemin kat koridorunun etrafında güney-batı, güney-doğu, kuzey-batıya doğru yerleştirilmiş 4 adet öğrenci sınıfı yer almaktadır. (Plan3.2.)

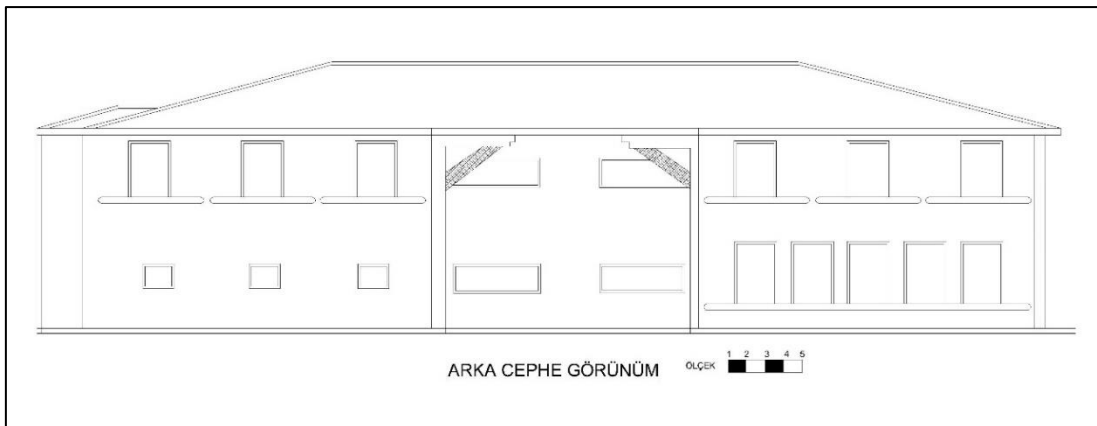
Plan 3.2. Aksaray Gazi Mektep Zemin Kat Planı

Kaynak: Özer (2017, s.144)'dan İşlenerek

Yapı cepheleri oldukça sade ve yalın olarak inşa edilmiştir.(Fotoğraf 3.22) Ancak kuzey-batı cephenin merkezinde dikdörtgen formda cepheyi ortalayan eyvan vari bir açıklık bulunmaktadır. Bu eyvan vari açıklığın doğu ve batı yönünde bulunan 4 adet pencere açıklığı yan cephelerdeki pencerelere göre küçük yapılmıştır. Açıklığın iki köşesinde yer alan taş plakalarla cephede hareketlendirilmiştir.(Çizim 3.4.)

Çizim 3.4. Aksaray Gazi Mektebi Kuzey Batı Cephe Görünüm

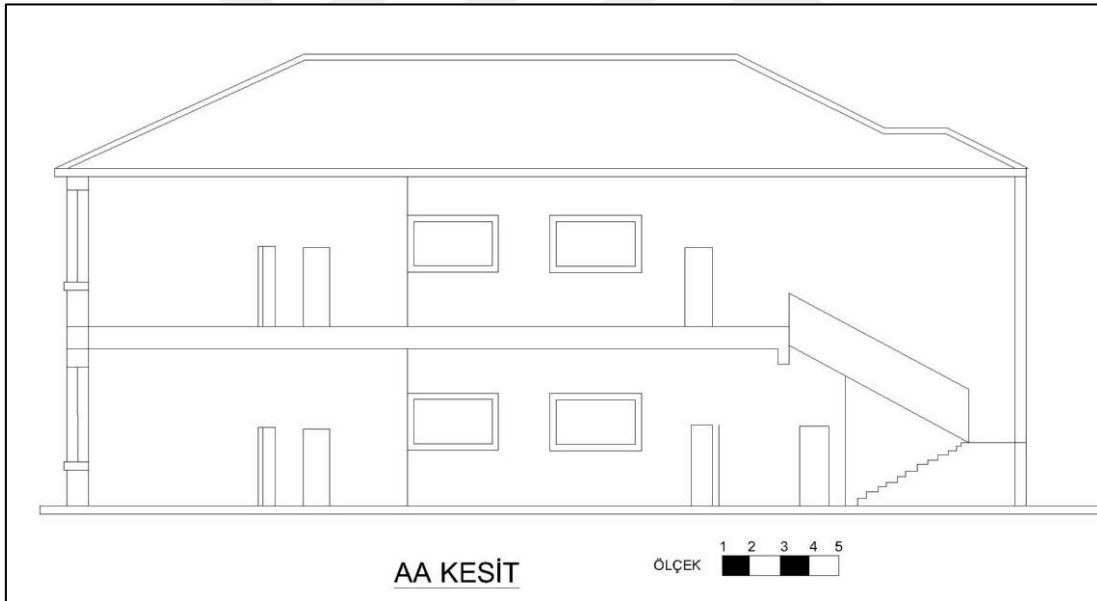

Kaynak: Özer (2017, s.147)'dan İşlenerek

Yapının eski görsellerinden anlaşıldığına göre kuzey batı cephede yer alan pencerelerin oldukça geniş olarak tasarlanmıştır. (Fotoğraf 3.23) Günümüzde bu pencereler orijinalliğini koruyamamış ve 6 adet dikdörtgen formda pencerelere dönüştürülmüştür. Cephenin kuzey batı yönünde üst katta 3 adet alt katında ise 5 adet pencereler eklenerek cepheler birbirini sistematik olarak tekrarlamıştır. (Fotoğraf 3.24)

Yapının kuzey cephesine günümüzde sonradan inşa edildiği anlaşılan ek bina bulunmaktadır. Yapının güney-doğu cephesinde kuzeye kaydırılmış bir giriş kapısı açılmıştır.(Fotoğraf 3.25) Yapıya girişin sağlandığı kapı ile girişten sonraki koridorun birleştiği alanda yer alan ve birinci kata ulaşılan merdiven bulunmaktadır. Yapının ana giriş kapısı karşısında bahçeye açılan küçük bir koridor ve bu koridorun üzerinde yan yana tuvaletler yer almaktadır.(Çizim3.5)

Çizim 3.5. Aksaray Gazi Mektebi AA kesiti

Kaynak: Özer (2017, s.148)'dan İşlenerek

Fotoğraf 3.22. Güney Cepheden

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.23. Kuzey-Batı Cephe Görünüm

Kaynak: Tektaş (2018, s.180)

Fotoğraf 3.24. Kuzey-Batı Cephe Görünüm

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.25. Güney-Doğu Cephe Görünüm

Kaynak: Kılıç (2023)

3.3. Aksaray’da Günümüze Ulaşamayan Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Yapıları

3.3.1. Zafer Mektebi

Aksaray’ın merkezinde Taş Pazar Mahallesi, Ankara caddesinde zengin Manifaturacı Mıtafyan Mihran Efendi 1905-1906 yılları arasında vali konak olarak inşa edilmiştir. Yapıya eklemeler yapılarak konaktan eğitim hizmeti veren okula dönüştürülmüştür. Günümüze ulaşamayan yapı tamamen yıkılmış ve yapıya aynı isminin vererek yeni bina inşa edilmiştir. (Harita 3.3, Fotoğraf 3.26, Çizim3.6)

Şekil 3.3. Aksaray Zafer Mektep

Kaynak: Google Earth (Erişim Tarihi 06.01.2024),

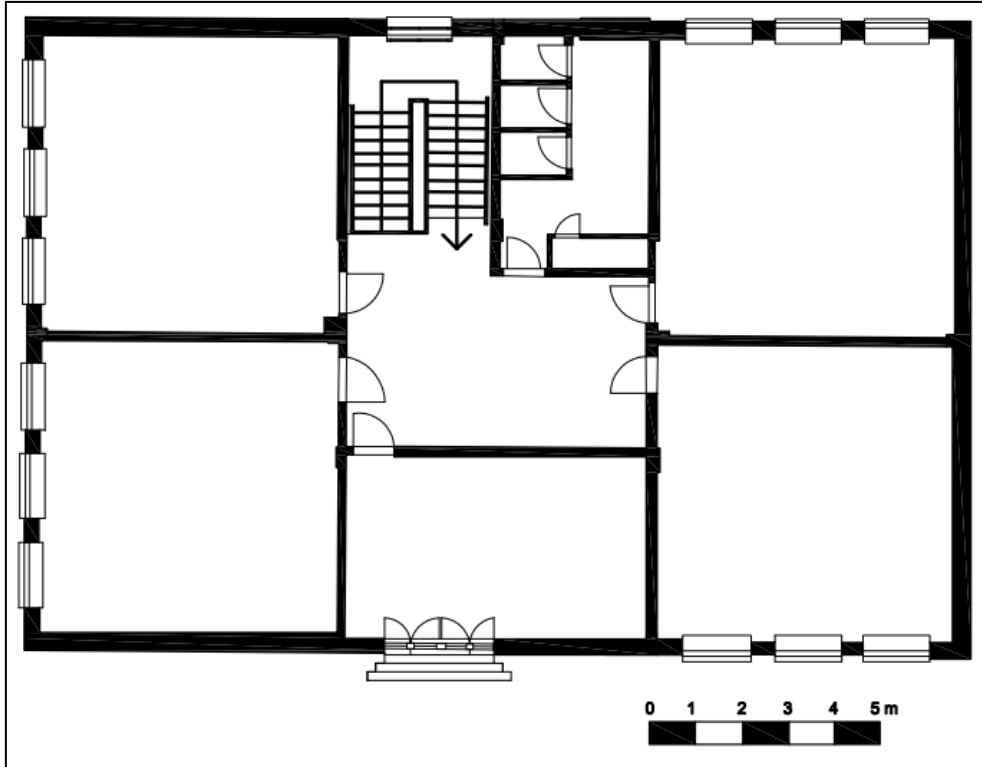
<https://earth.google.com/web/search/Ta%c5%9fpazar,+Zafer+%c4%b0llokulu,+Ankara+Cadde si,+Aksaray+Merkez%2fAksaray/@38.37070223,34.02480088,977.62671282a,349.42486215d,35y,360h,0t,0r/data=CigiJgokCSg1ofviMUNAefNwZrrdL0NAGZI4SWEBBkFAIZhItgevAkFAOgMKATA>

Yapı iki katlı dikdörtgen planda inşa edilmiş ve tamamen kesme taş malzeme kullanılmıştır. Giriş cephesinde iki yönde kat ayrımlarında üçer adet konsol yer almaktadır. Yapının cepheleri oldukça sade ve yalın tasarlanmıştır. Yapıda üst kat pencereler alt kat pencerelerine oranla büyük yapılmıştır. Pencereler ahşap kanatlı ve dikdörtgen formda sade olarak yapılmıştır. Tek hareket unsunu bulunduran yapıya girişin sağlandığı ön cephenin merkezi dışa taşırılmış kısmında yer almaktadır. Giriş kapısının üzeri batı mimarisi özelliği olan üçgen alınlık ve üçgen alınlığın üzerinde yuvarlak kemerli pencere uygulaması ile cephede hareketlendirme sağlanmıştır. (Fotoğraf 3.27)

Yapıda ağırlıklı olarak kesme taş kullanılmıştır. Üst örtüsünde kiremit ile kaplanmıştır. Yapıya sonradan eklenen yapı kesme taştan ve dikdörtgen formda oldukça sade yapılmıştır. Bu ek binanın hangi tarihlerde yapıldığı kesin olarak bilinmemektedir.(Fotoğraf 3.28)

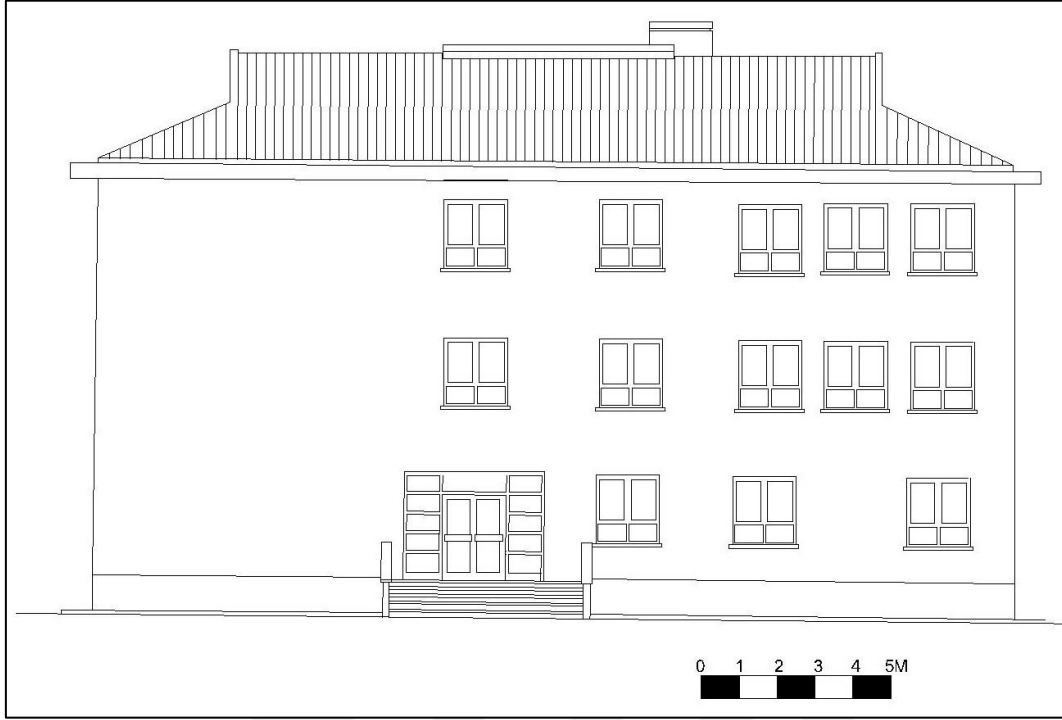
Günümüzde kullanılan Yapı iki katlı dikdörtgen formlu hol etrafında sınıflarla sıralanarak inşa edilmiş ve tamamen kesme taş malzeme kullanılmıştır.(Plan 3.3, Çizim3.6,7,)

Plan 3.3. Zafer Mektebi Planı

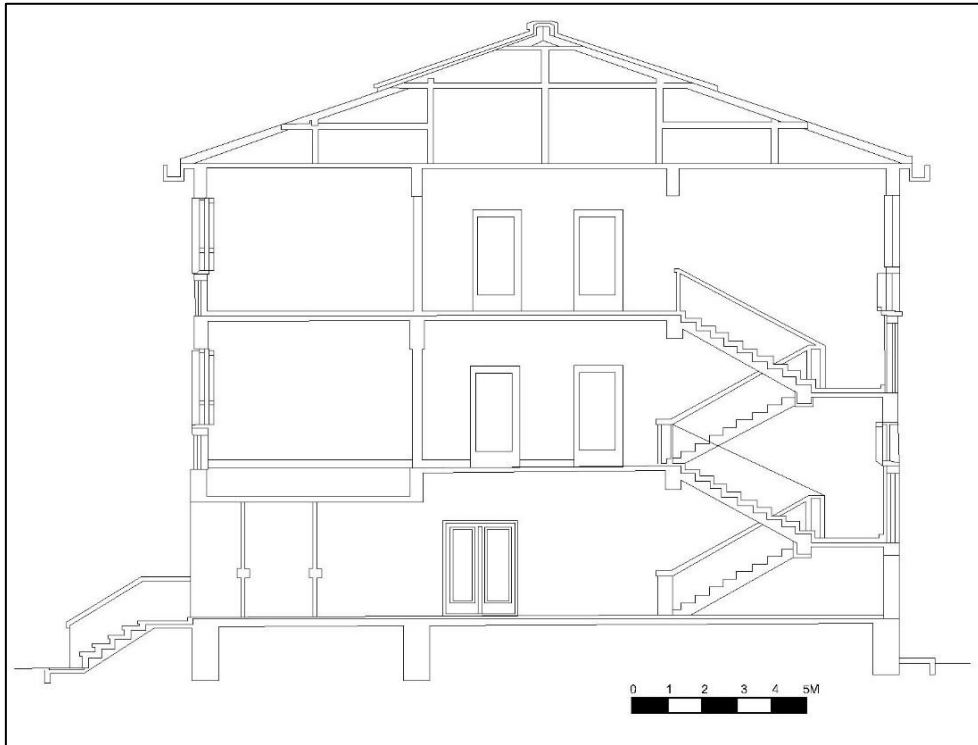
Kaynak: Kılıç (2023)

Çizim 3.6. Zafer Mektebi Cephe Çizimi

Kaynak: Kılıç (2023)

Çizim 3.7. Zafer Mektebi Kesiti

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.26. Zafer Mektebi Cephe Görünümü

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 3.27. Zafer Mektebi Cephe Görünüm

Kaynak: Tektaş (2018, s.114)

Fotoğraf 3.28. Cephe Görünüm

Kaynak: Tektaş (2018, s.114)

3.3.2.Cumhuriyet Mektebi

Aksaray'ın merkezinde sofular mahallesinde Aksaray lisesinin yanında inşa edilmiştir. Yapı günümüze gelememiş ve yapının yerine erken tarihli okul inşa edilmiştir. (Fotoğraf 3.29) Cumhuriyet ilkokulu inşa edilmeden önce kerpiç malzemedен inşa edilmiş bir rüştiye binası yer almaktaydı. Okul Ulu ırmağın taşması sonucu yıkılmış ve 1909-1910 yıllarında lise binasının inşasının başlamasıyla taşınmıştır(Fotoğraf 3.30)

Yapı tek katlı olarak inşa edilmiş ve bahçe duvarı ile çevrelenmiştir. Yapı oldukça sade bir cephe düzenlemesi ile yapılmıştır. Yapının cephelerinde pencereler dışa taşırılmış taş söveler çevrelenmiş ve basık kemer sistemi uygulanmıştır. Cephenin köşelerinde taş örgü sistemi kullanılmıştır. Yapının giriş kısmı üç kemeri taşıyan iki adet sütun ve batı mimarisi formunda üçgen alınlıkla giriş vurgulanmıştır. (Fotoğraf 3.31)

Fotoğraf 3.29. Cumhuriyet Mektebi Cephe Görünüm

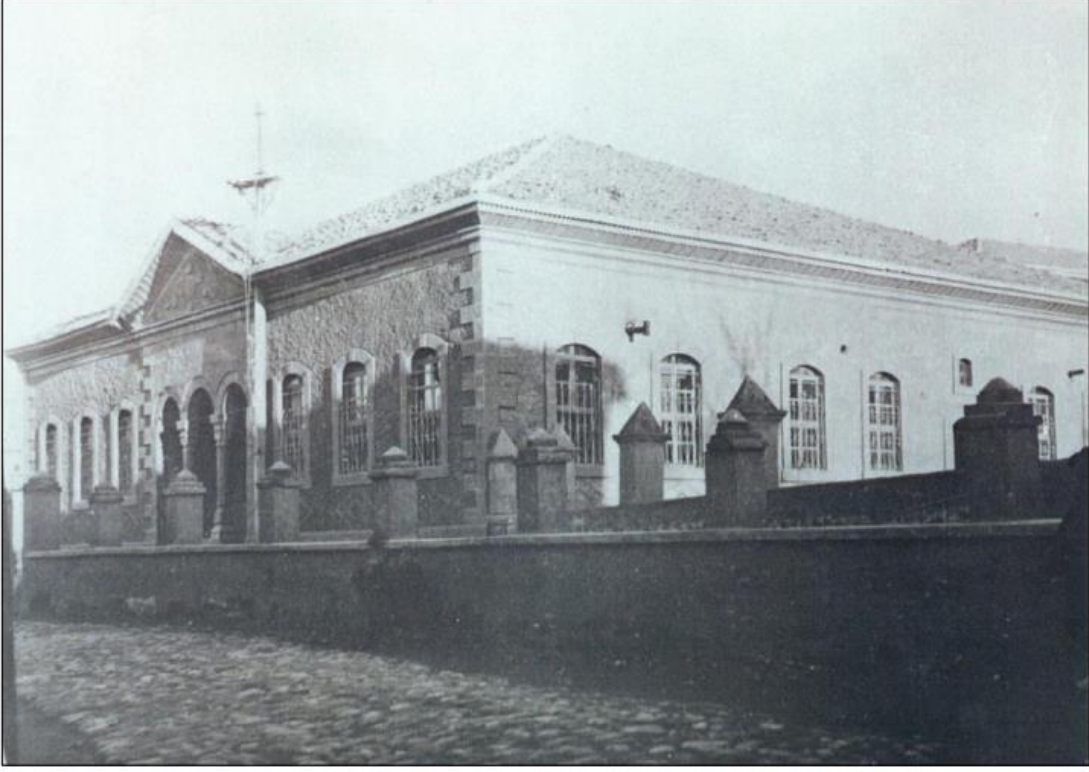
Kaynak: Tektaş (2018, s.117)

Fotoğraf 3.30. Cumhuriyet Mektebi Ve Ulu Irmak

Kaynak: Tektaş (2018, s.118)

Fotoğraf 3.31. Cumhuriyet Mektebi Cephe Görünüm

Kaynak: Tektaş (2018, s.118)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

4.1. Geç Osmanlı Dönemi Ve Erken Cumhuriyet Dönemleri Bağlamında Eğitim Sisteminin Mimarlık Ortamı Ve Kentsel Gelişimi

4.1.1. Geç Osmanlı Dönemi Sıbyan Mektepleri Ve Darülkurralar 'da Eğitim

Aksaray antik devirlerden itibaren günümüze kadar geçen süreçte birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Aksaray kenti ilk yerleşim yeri olarak Şamlı, Seyit Hamit ve Dere mahallelerinde kurulmuştur. Çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan şehir, kale kenti olarak kurulurken zaman içerisinde Aksaray merkezi etrafında büyüme göstermiştir. Şehir ikinci kez inşa edilen Selçuklular Döneminde kentte döneminin özelliklerini yansıtan mimari yapılar inşa edildikleri dönemdeki işlevlerini yitirmeden günümüze gelen yapılar yer almaktadır. Türk-İslam devletleri olan Selçuklular ve Osmanlılar Devleti döneminde otorite kurdukları coğrafyalarda müslümanların dini eğitim verdikleri eğitim kurumlarını geliştirmişlerdir.

İslamiyet'in kabulü ile birlikte İlim Kur'an, hadis ve fıkhıtan oluştuğu kabul edildiği için başlangıç olarak eğitim işlevsellik açısından okullara benzeyen camilerde verilmekteydi.¹³³ Türk-İslam tarihinde Mescid-i Nebevi ve camilerde her seviyede eğitim verilirdi. Zamanla verilen eğitimlerde düzenlemeler yapılarak bağımsız kabul edilen medrese ve mektepler kurulmuştur. Geç Osmanlı Döneminden Erken Cumhuriyet Dönemine kadar ki süreçte eğitim veren Sıbyan mekteplerinde dört ile yedi yaşları arasında erkek ve kız çocukları eğitim görmekteydi. Sıbyan mektepleri Kur'an okunuşunu öğretmek, Kur'an sevgisini çocuklara verebilmek, namaz kılınışını öğretmek,

¹³³ Ergin, *Türkiye Maarif*, 200.

ayet ve namaz dualarını öğretmeyi amaç edinmiş hemen hemen bütün toplumlarda kurulan eğitim kurumlarıdır. Bazı Sıbyan mekteplerinde yetenekli öğrencilere Farsça, Arapça ve yazı yazma öğretilmektedir.¹³⁴

Sıbyan mekteplerine gitme zorunluluğu olmamakla birlikte dört yaşındaki çocuklar mektebe başlatılırdı. II. Mahmut döneminde 1824 yılında yayımlanan fermana göre çocuklar için ilköğretim zorunlu hale getirilerek beş ve altı yaşındaki çocukların mektepten önce çıraklığa verilmelerinin önüne geçilmiştir. Altı yaşını dolduran çocuklarını mektebe vermeyen ailelere ise ceza verilmiştir. Sıbyan mekteplerinde 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde eğitim süresi dört yıla çıkarılarak mekteplerde devam zorunluluğu kız çocuklarında altı, erkek çocuklarına yedi yaş olarak kabul edilmiştir.¹³⁵ Sıbyan mekteplerine başlayan çocuklar ilk olarak hoca ve çocukların katıldığı “Âmin alayı” ile ilahili yürüyüşlerle yapılan “âmin alayı” isimli törenle başlanırdı. Böylelikle okula başlayan çocukların severek ve içinde heyecan oluşturarak alacağı eğitimin ciddiyetinin farkına varılması sağlanır.¹³⁶ Hurufat defterleri kayıtlarına göre Aksaray ilinde XVII. YY.’da 30 adet Sıbyan mektebi bulunmaktadır ve bu mektepler günümüze gelememiştir. Sıbyan mektebini bitiren çocukların kendi rızaları ile eğitimlerine devam ettikleri üst düzey eğitim kurumları ise Darü’l-kurralar’dır.

Ev, mekân anlamında “dâr” ile okuyan anlamına gelen “kura” kelimelerinden oluşan Kur’an’ın öğrenimi veren mekteplere Dârü’l-kurra denilmektedir. Kur’an ezberletilen ve yedi veya on Arap lehçelerinde okutup öğretilmesi için kurulan bu mekteplerde imam ve kariler (tecvitle Kur’an okuyan) yetiştirilmiştir. Dârü’l-kurralar kıraat eğitimi tamamlayan öğrencileri alan üst derece eğitim kurumlarıdır. Dârü’l-huffazların farkı ise hafızlığını tamamlayan öğrencilere eğitim verilmektedir.¹³⁷ Selçuklular döneminde kıraat ilmi verilen medreselere ve külliyelerin bir kısmında Kur’an eğitimi verilmesi için ayrılan odalar yer almaktadır.¹³⁸ Beylikler döneminden itibaren yapılmaya başlanan Dârü’l-kurralar Osmanlı devleti döneminde yaygınlaşıp sayısında artış görülmektedir. Karamanoğulları döneminde Kur’an öğrenimine önem vererek burada kıraat ilmini

¹³⁴ Özoğul, “Konya’da XVIII.”, 22-23.

¹³⁵ Temel, *Aksaray Kenti*, 17-19.

¹³⁶ Özoğul, “Konya’da XVIII.”, 24.

¹³⁷ Ergin, *Türkiye Maarif*, 169.

¹³⁸ Bozkurt, “DârülKurra”, 543.

tamamlayan öğrenciler için mektepler kurulmuştur.¹³⁹ Aksaray ilinde XVIII. YY.'da etkin olarak Karamanoğlu İbrahim Bey Camii Darü'l-kurrası ve Rızâî Hasan Efendi Camii Darü'l-kurrası olan iki camide kıraat eğitimi verilmekteydi.¹⁴⁰ Bu eğitim kurumları günümüze gelememiştir.

4.1.2. Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim

Cumhuriyet Döneminden önce, sıbyan mektepleri, ahi mektepleri, medreseler, tekke ve zaviyeler olan kurumlar tarafından eğitim verilirdi. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türk Ocakları, Kızılay, Yeşilay, Halkevleri, Millet Mektebi ve Halk odası olarak eğitim veren kültür merkezleri kurulmuştur.¹⁴¹ Cumhuriyet'in 29 Ekim 1923 yılında ilan edilmesiyle Türkiye'de eğitim alanında oldukça fazla gayret etmesi gerekmektedir. Bu zamana kadar eğitim alanında erişilemeyen inkılaplar Atatürk döneminde gerçekleştirilmiştir. Yeni kurulmuş olan Cumhuriyetin eğitim rotası Tevhid-i Tedrisat Kanununun 6 Mart 1924'te kabul edilmesiyle tek terbiye ve tedris yöntemi benimsenmiştir. İlk, orta ve lise düzeyinde eğitim veren medrese ve sıbyan mektepleri kapatılarak ikiliğe de son verilip yabancı okullar da Maarif Vekâletine bağlanmıştır.¹⁴²

Aksaray'da iki tür temel eğitim veren okul vardır. Bu okullardan ilki dini eğitim veren mahalle mektepleridir. Diğeri ise modern eğitim veren Numune Mektebi ve İnas mektepleridir. Maarif hareketleri üzerine ileri zamanlarda mahalle mektepleri kaldırılarak yerine Aksaray'da iptidai mekteplere ek olarak idadi mektepler açılmıştır. Numune Mektebi, İnas Mektepleri, Daru'lHuffaz, Reşadiye Mektepleri ve 5 Mahalle Mektebi kurulmuştur.¹⁴³ Aksaray'da Erken Cumhuriyet Döneminde I. Ulusal Mimarlık Akımının özelliklerini yansıtan simetrik plan anlayışı ve cephe süsleme unsurlarını barındıran mektepleri inşa edilmiştir.¹⁴⁴ Aksaray'da Erken Cumhuriyet Döneminde inşa edilmiş olan eğitim yapılarının cephesinde I. Ulusal Mimarlık akımının cephe özellikleri görülmekte olup her katta farklı basık ve sivri kemerli pencere düzenlemesi, kat ayrımı işlevi sağlayan kaval silmeler, pencere sövelerinde süsleme unsurlar görülmektedir.

¹³⁹ Özoğul, "Konya'da XVIII.", 12.

¹⁴⁰ Temel ve Küçükdağ, "Hurufât Defterleri", 74.

¹⁴¹ Tektaş, "Geç Osmanlı", 50.

¹⁴² Baldık, "Tanzimat'tan 1950'ye", 24.

¹⁴³ Perek, *Büyük Devrim*, 10.

¹⁴⁴ Özer, "Aksaray İli", 48-49.

Bu dönemde dikdörtgen plan tipolojisine sahip 1923 yılında inşa edilen Aksaray İdadi Mektep ile yılında benzer plan tipinde 1926 Konya Gazi İlkokulu inşa edilmiştir.¹⁴⁵ Abdullah Sabri KARTER döneminde 1921 yılında Aksaray'da Cumhuriyetin ilanı ile İdadi mekteplerin inşası tamamlanmıştır. Cumhuriyet Döneminde inşa edildiği bilinen Aksaray İdadi Mektebi Türkiye'deki 72 adet idadi mektepten bir tanesi olarak kayda geçmiştir.¹⁴⁶ 22 Mart 1926 yılında yayımlanan 789 numaralı kanun ile talim terbiye dairesi kurularak terbiye ve tedris işleri talimatnamelerinin yapılması, kanun hazırlanması ve mektep kitaplarının yazdırılma yetkisi bu heyete verilerek bu kanunla ülkede Maarif Emirlikleri adıyla 13 mıntıkaya ayrılmıştır. Her il, ilçede Maarif Meclisleri ve Maarif Encümenlikleri kurularak Aksaray Konya Maarif Eminliği 'ne bağlanmıştır.¹⁴⁷ Aksaray'da 1883 yılında II. Abdülhamit döneminde ilk rüştiye yaptırılırken, 1931 yılında eğitim ve öğretim idadi düzeyde yükselmiştir. Aksaray'da 1931 yılında bir orta mektep ve 9 adet ilkokul olduğu belirtilirken, Aksaray valileri, Arif Hikmet ONAT ve Yusuf Ziya GÜNER ve halkın verdiği destek ile 40 adet ilkokul hizmete sunulmuştur.¹⁴⁸

4.2. Geç Osmanlı Ve Erken Cumhuriyet Dönemi İnşa Edilmiş Olan Eğitim Yapılarının Mimari Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi

18. YY.'ın ilk yarısında Osmanlı mimarisinde Klasik üsluplar yerini Barok ve Neoklasik üsluplar almıştır. İkinci Meşrutiyetin ilanı ile mimarlık hareketleri güçlenerek dönemin mimarları Ulusal bilinç yaratmak için mimarlığı batılı kaynaklardan arındırmak için çalışılmıştır. Selçuklu ve Osmanlı mimarlığının Klasik üsluplarının yapıların cephelerinde uygulanması Cumhuriyet Döneminin ilk yıllarında görülmektedir. Bu akımın hükümet tarafından desteklenmesiyle birlikte Mimar Kemalettin ve Mimar Vedat TEK yeni Klasik üslupta eserler inşa etmişlerdir. Anadolu'daki yapılar gibi Aksaray'da erken dönem yapılarında Klasik üslup etkisini gösteren Selçuklu taş işçiliği görülmektedir.

Sıbyan mektepleri eğitim ve öğretimin başlangıcı olarak eğitim çağına gelmiş çocukların öğrenim görmeleri için bulundukları mahallelerde Sıbyan Mektepleri kurulmuştur.

¹⁴⁵ Özer, "Aksaray İli", 49,

¹⁴⁶ Tektaş, "Geç Osmanlı", 50.

¹⁴⁷ Bay, *Salnamelerde Aksaray*, 72.

¹⁴⁸ Tektaş, "Geç Osmanlı", 50.

Eğitimler öncelikle camiler ve evlerde verilirken sonralarında camilerin yanında küttâb ve mektep olarak adlandırılan evlerde eğitim verilmiştir. Bu yapıların çoğu günümüze ulaşamamıştır. Dârü'l-kurralar Türk İslam mimarisinde ilk örnekleri beylikler döneminde inşa edilmeye başlanarak Osmanlı devleti döneminde sayıları oldukça artış göstermiştir. Beylikler ve Osmanlı devleti döneminde çok sayıda Dârü'l-kurralar inşa edilmiştir. Fakat bu yapıların çoğu günümüze ulaşamamıştır. Dârü'l-kurralar genellikle külliyelerin içerisinde ya da mescid ve camilerin yanında kare planlı üzeri kubbe ile örtülü mekânlar olarak inşa edilmiştir. Aksaray'da Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemini kapsayan çalışmada Geç Osmanlı Döneminde XVIII. YY.'da etkin olarak 30 adet Sıbyan mektebi, iki adet Darü'l-kurra Karamanoğlu İbrahim Bey Camii Darü'l-kurrası ve Rızâî Hasan Efendi Camii Darü'l-kurrası eğitim kurumu bulunmaktadır. Fakat bu eğitim yapıları günümüze ulaşmadığı için plan, süsleme ve malzeme açısından elimizde mevcut belgeler bulunmadığı için değerlendirmeye alınamamıştır.

Değerlendirmeye alınan Erken Cumhuriyet Döneminde inşa edilmiş 4 adet mektep Aksaray İdadi Mektep, Gazi Mektebi, Zafer Mektebi ve Cumhuriyet Mektebi eğitim yapılarıdır. Bu yapılardan Cumhuriyet Mektebi ve Zafer Mektebi günümüze gelememiş ve yıkılan yapıların yerine işlevleri bakımından aynı yapılar tekrar inşa edilmiştir. Aksaray İdadi mektebi günümüze orijinal hali ile ulaşarak işlevi bakımından aktif olarak kullanılmaktadır. Gazi Mektebi özgün haline nazaran büyük çaplı onarımlar geçirerek günümüze gelebilmiştir.

4.2.1. Yapıların Plan Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi

Çalışma kapsamında Aksaray ilinde inşa edilen eğitim yapılarının plan ve mekân özellikleri açısından geleneksel özelliklerin yanı sıra Batı etkileri de görülmektedir. Erken Cumhuriyet Döneminde inşa edilen yapılar tek katlı ve iki katlı olarak inşa edilmiştir. (Tablo 4.1,2)

Tablo 4.1. Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Yapılarının Kat Sayılarının Değerlendirilmesi

Kat Sayısı	Aksaray idadi mektep	Gazi Mektebi	Cumhuriyet Mektebi	Zafer Mektebi
Tek Katlı			*	
İki Katlı	*	*		*

Kaynak: Kılıç (2023)

Tablo 4.2. Erken Cumhuriyet Dönemi Eğitim Yapılarının Plan Özelliklerinin Değerlendirilmesi

Eğitim Yapıları	Plan			
	Orta mekan	Çıkma	Bahçe	Bahçe duvarı
A.İdadi Mektep	*		*	*
Zafer M.	*	*		
Cumhuriyet M.				
Gazi M.	*		*	*

Kaynak: Kılıç (2023)

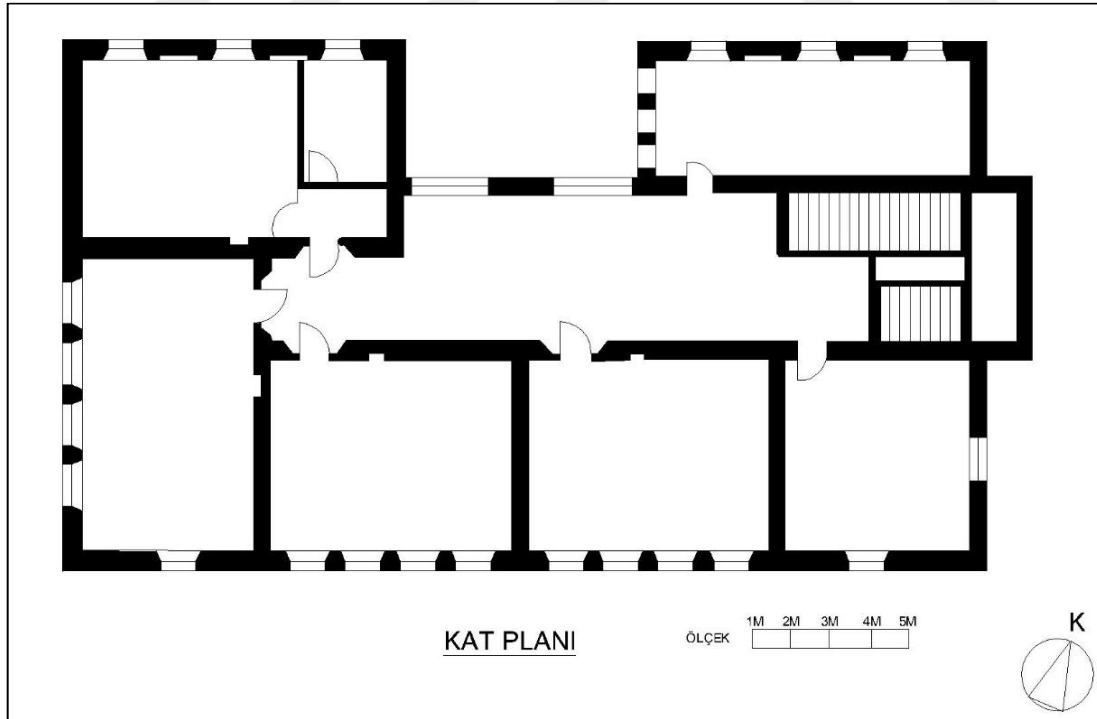
Çalışma kapsamında değerlendirilmeye alınan Türk Evine benzer özellikler yansıtan yapılar bulunmaktadır. Aksaray’da Kamunun mekân ihtiyacını karşılanması için Konut özelliklerini yansıtan Geleneksel Türk Evlerinin kiralanması ve satın alınarak yapılara göre ek birimler eklenmiştir. 1905-1906 yılında inşa edilmiş konaktan okula dönüştürülen Zafer Mektebi üçgen alınlık ve sütunların taşıdığı çıkma bulunan iki katlı ve Geleneksel Türk evinin özelliklerini taşımaktadır. Yapının orijinali günümüze gelemediği için planı hakkında bilgiye ulaşılamamıştır.

Aksaray’da I. Ulusal Mimarlık Akımının özelliklerini yansıtan Aksaray İdadi Mektebi plan ve mekân özellikleri bakımından Batı etkileri görülmektedir. (Tablo 4.2) Yapıda doğu ve batı cephede mekâna girişin sağlandığı iki ana giriş kapısı yer almaktadır. Fransa’dan örnek alınan bu klasik şema Osmanlı mimarisine 1870’lerin sonunda alınarak I. Ulusal Dönem eğitim yapısında uygulanmıştır.¹⁴⁹ Aksaray İdadi Mektebinin plan ve

¹⁴⁹ Tektaş , “Geç Osmanlı”, 37.

mekân açısında I. Ulusal Mimarlık Akımının özelliklerini yansıtan klasik şema uygulanmıştır. 1923 yılında Aksaray'ın ilk valisi Abdullah Sabri KARTER tarafından Aksaray İdadi Mektep binası dikdörtgen planlı bir hol etrafında kuzeydoğu-güneybatı yönünde uzanan bodrum kat üzerinde iki katlı olarak inşa edilmiştir. Yapının her iki katında aynı plan şeması uygulanmıştır. Yüksek ve geniş sınıflara sahip mektep uzun koridor şeklinde sofaya açılmaktadır. 1930 yılında inşa edilen Gazi Mektebinde benzer özellikte uzun bir sofa etrafında sıralanmış sınıflar yer alan iki katlı yapı inşa edilmiştir. Plan açısından iki katta aynı tasarlanmıştır.(Plan 4.1.) Erken Cumhuriyet Döneminde çevre illerde benzer plan tipolojisinde 1926 Konya Gazi Mektebi, 1924 Konya Öğretmen Lisesi, 1927 Akşehir Cumhuriyet İlköğretim Okulu, Kadınhanı İlköğretim Okulu, 1914-1918 Kayseri Gazipaşa İlkokulu ve 1931-1937 Karaman Gazi İlkokulu mektepleri dikdörtgen bir koridor etrafında gelişen plan tipolojisinde inşa edilmiştir. (Plan 4.2,3,4,5,)¹⁵⁰ 1909-1910 yılında inşa edilmiş olan Cumhuriyet Mektebi günümüze gelemeyerek yerine aynı işlevde okullar inşa edilmiştir. Yapının orijinali günümüze gelemediği için planı hakkında bilgiye ulaşamamıştır.

Plan 4.1. Aksaray Gazi Mektep Zemin Kat Planı

Kaynak: Özer (2017, s.144)'dan İşlenerek

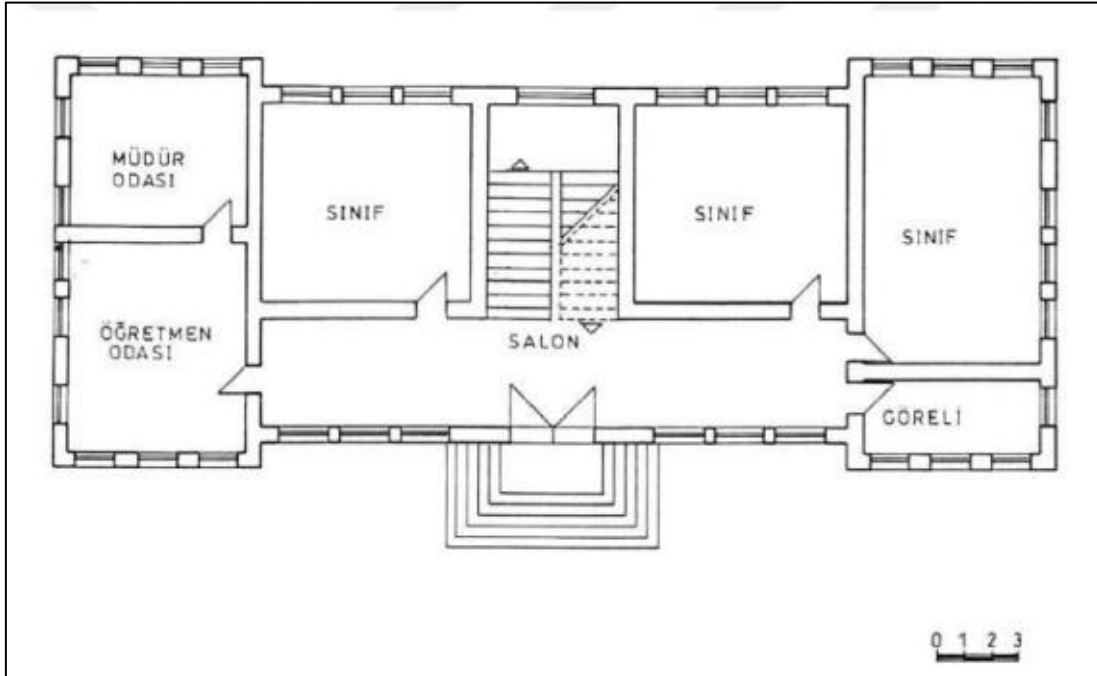
¹⁵⁰ Erdal, “Aksaray’da Türk”, 542.

Fotoğraf 4.1. Akşehir Cumhuriyet İlköğretim Okulu

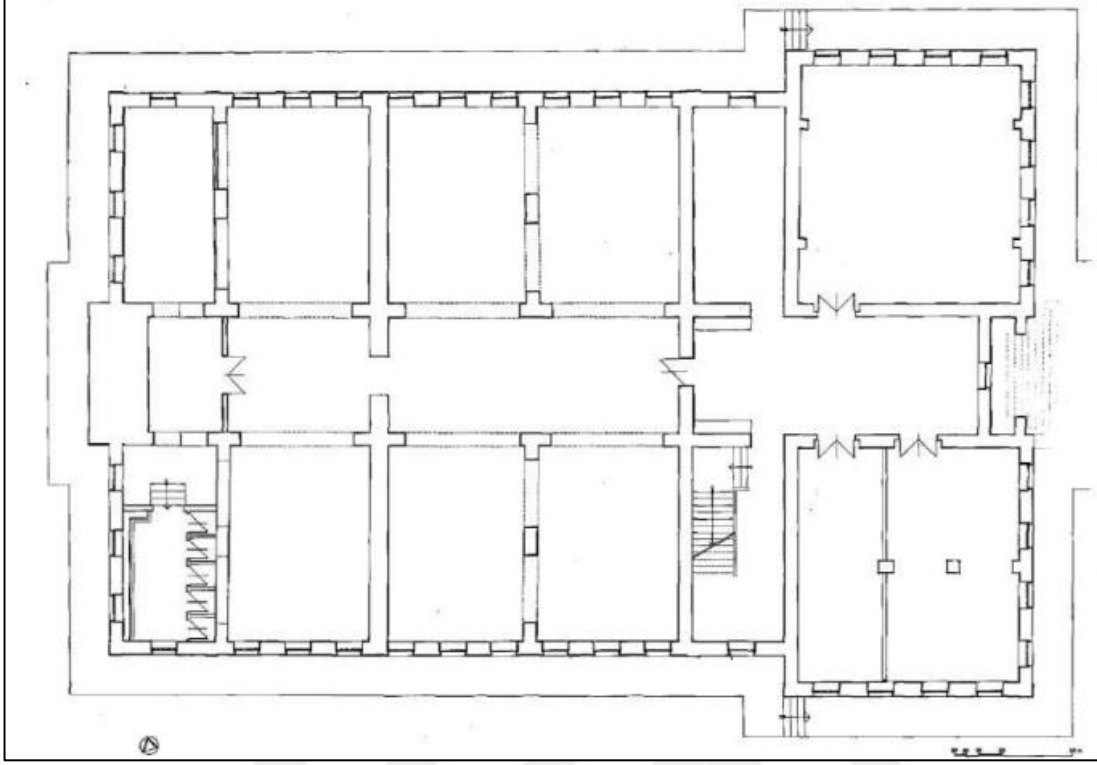
Kaynak: Erdal (2014, s.2042)

Plan 4.2. Akşehir Cumhuriyet İlkokulu Planı

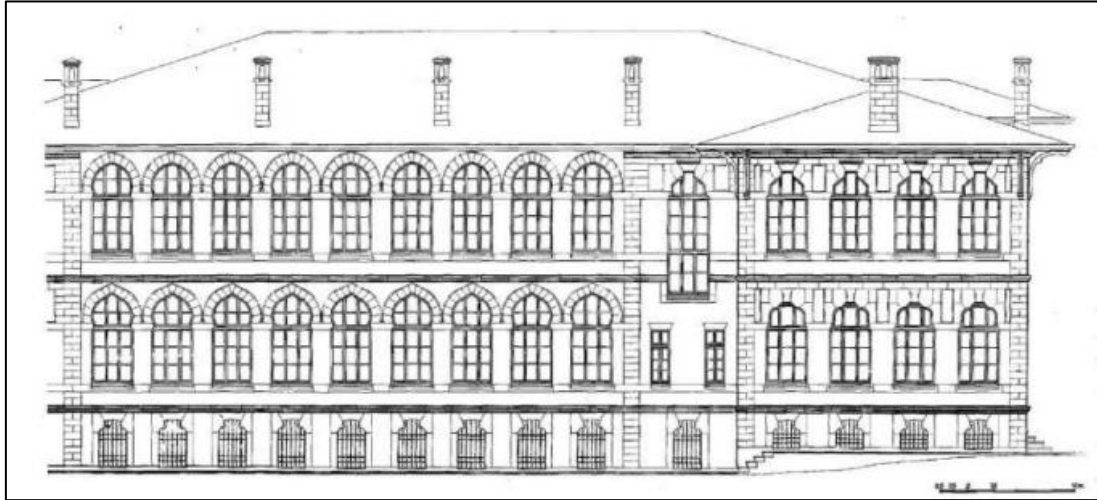
Kaynak: Erdal (2014, s.908)

Plan 4.3. Konya Öğretmen Lisesi Planı

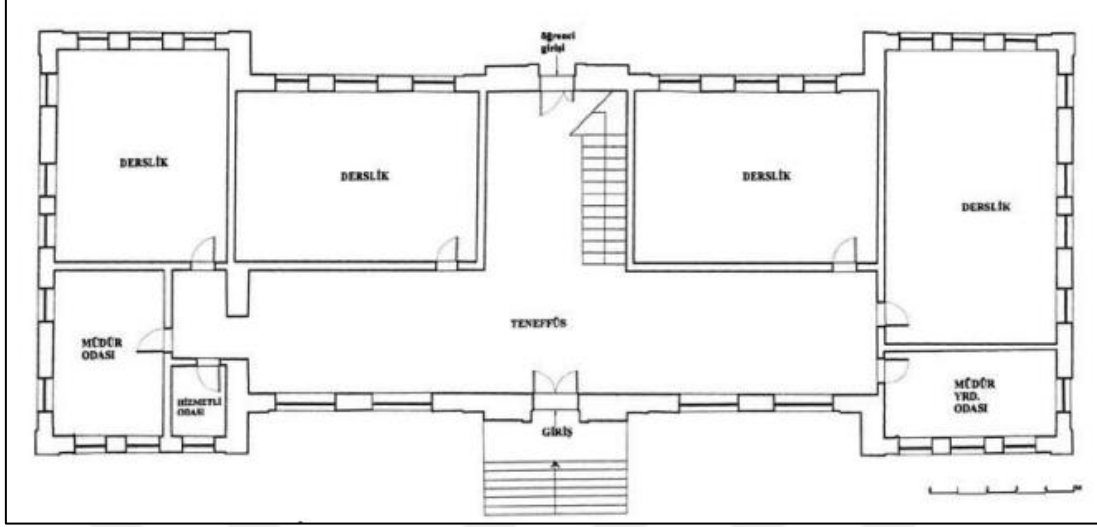
Kaynak: Erdal (2014, s.907)

Çizim 4.1. Konya Öğretmen Lisesi Cephe Çizimi

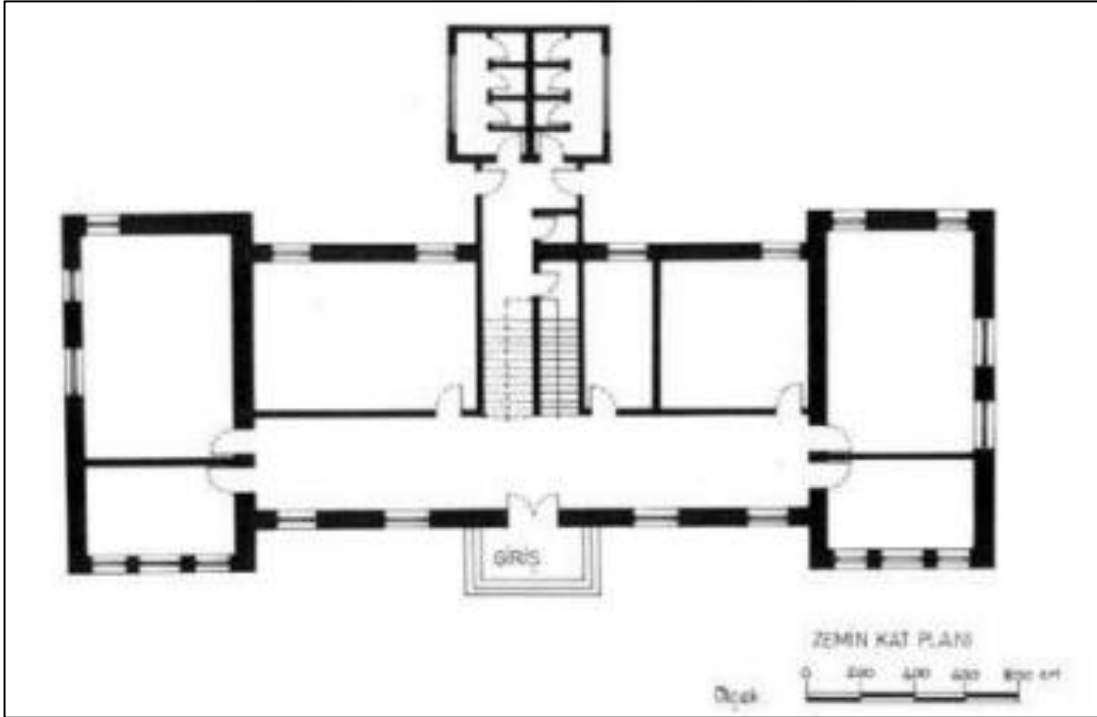
Kaynak: Erdal (2014, s.908)

Plan 4.4. Kadınhanı İlköğretim Okulu Planı

Kaynak: Erdal (2014, s.908)

Plan 4.5. Kayseri Gazipaşa İlkokulu

Kaynak: Erdal (2014, s.909)

4.2.2. Yapıların Malzeme Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi

Aksaray'ın güneyinde ve Hasan Dağın eteğindeki yerleşimlerden dolayı farklı malzeme ve teknikler kullanmıştır. Erken Cumhuriyet Dönemi inşa edilen eğitim yapılarında

yaygın olarak taş ve kerpiç malzeme yoğun miktarda kullanılmıştır. 1905-1906 yılları arasında inşa edilen Zafer Mektebinin inşasında ağırlıklı olarak kesme taş malzeme kullanılmıştır. Yapı kâgır bir yapı ve doğramalar ahşaptan yapılmıştır. 1910 yılında inşa edilen Cumhuriyet Mektebinin eski görsellerinden anlaşıldığına göre pencere sövelerinde ve yapının köşesinde taş örgü malzeme kullanılarak cephe hareketlendirilmiştir. Okulun etrafını saran taş malzemeden yapılmış bahçe duvarı günümüze gelememiştir. 1928-1929 yılında inşa edilmiş olan Gazi Mektebi iki katlı inşa edilen yapıda yoğun olarak taş malzeme kullanılmıştır.

1923 yılında inşa edilen Aksaray İdadi Mektebinde dönemde yerli malzeme kullanılarak inşa edilirken cephelerde dışardan malzemeler getirtilerek kullanılmıştır. Yapı ilk inşa edildiğinde dönemde Konyalı ustalar tarafından alaturka kiremitler, saçak süslemeleri ve ahşap işçilikleri yapılmıştır. Yapının iç ve dış taşıyıcı duvarları bölgedeki kesme taş malzeme kullanılarak yapılmıştır. Cephelerde Roma mimarisinin özelliklerini yansıtan piramidal formda kesme taşlar görülmektedir. Söz konusu inşa edilen eğitim yapılarında kullanılan malzeme ve taş işçiliği açısından aynı ustalar çalıştığı düşünülmektedir.

4.2.3. Yapıların Süsleme Özellikleri Açısından Değerlendirilmesi

Geç Osmanlı - Erken Cumhuriyet Dönemlerinde inşa edilen eğitim yapılarında dönemin ekonomik durumuna göre üslup, yöntem ve uygulamaları açısından farklılıklar göstermektedir. Aksaray’da inşa edilen yapılarda cephe düzenlemesinde birçok mimari unsur bulunmaktadır. Aksaray’da Erken Cumhuriyet Döneminde inşa edilmiş olan eğitim yapılarının cephesinde Neoklasik üslup ve I. Ulusal Mimarlık Akımı yapıların cephe düzenlemelerinde belirleyici etken olmuştur. (Tablo 4.3)

Tablo 4.3. Erken Cumhuriyet Dönemi Yapılarında Uygulanan Üsluplar

Yapılar	I. Ulusal Mimarlık
Aksaray İdadi Mektep	*
Gazi Mektebi	*
Cumhuriyet Mektebi	*
Zafer Mektebi	*

Kaynak: Kılıç (2023)

Geleneksel konut mimarisi olarak tasarlanıp inşa edilen kamu kurumların ihtiyaç halinde satın alınmasıyla işlevsel olarak dönüştürülen Zafer Mektebinin cephesinde Geleneksel Türk Evi özellikleri ve Neo Klasik etkiler görülmektedir. Zafer Mektebinin giriş cephesinde Geleneksel Türk Evi çıkma düzenlemesiyle giriş cephesi ile vurgulanmıştır.(Fotoğraf 4.2.) Benzer özellikte Erken Cumhuriyet Döneminde kullanılan Askerlik Şubesi yapısının giriş cephesi ve Adliye ve Jandarma binası Geleneksel Türk Evinin çıkması uygulanmıştır.(Fotoğraf 4.3.) Aksaray valisi Yusuf Ziya GÜLNAR tarafından inşa ettirilen Adliye ve Jandarma binasının anıtsal cephesinde Geleneksel Türk Evinin benzer özelliğinde çıkma uygulaması ve I. Ulusal Akım özelliklerini yansıtan cephe tasarımı uygulanmıştır.¹⁵¹(Fotoğraf 4.4.) Giriş cephesindeki çıkma ve çıkmanın altında yer alan konsol geleneksel konut özelliklerini yansıtırken yapıda girişin üzerindeki üçgen alınlık ve alınlığı taşıyan sütunlar neoklasik üslup özelliklerini yansıtmaktadır. Zafer mektebinin cephesinde uygulanan sütun, sütun başlıkları ve sütunların taşıdığı kemerler özellikle giriş cephesinde kullanılarak girişin vurgulanması sağlanmıştır.

Erken Cumhuriyet Dönemi yapılarından Aksaray İdadi Mektebin cephe düzenlemesinin değerlendirildiğinde I. Ulusal Mimarlık akımının özelliklerini yansıttığı söz konusudur. Cephelerde kat ayrımını sağlayan kaval silmeler, çatı altında cephesi dolanan dişli silmeler, her katta farklı basık ve sivri kemerli pencereler, pencere sövelerinin süslemeleri ve yapının köşelerinde bulunan girintili çıkıntılı taşların istiflenmesi klasik; barok tarzda balkon, saçaklar ve saçak altında bezemeler yer almaktadır. I. Ulusal Mimarlık Akım'ının temel özelliklerini yansıtan Aksaray İdadi Mektebin cephesinde Akşehir Cumhuriyet İlkokulu cephesinde benzer cephe özelliklere sahip süsleme unsurları bulunmaktadır. Yapının cephelerinde kat ayrımlarını belirleyen silmeler mevcuttur.(Fotoğraf 4.5.) Zemin katta basık kemerli küçük formda yer alan pencereler, Aksaray İl Halk Kütüphanesinde zemin kat pencereleri ile aynı şekilde tasarlanmıştır.(Fotoğraf 4.6) Birinci katta basık kemerli dikdörtgen formda ve ikinci katta ise yuvarlak kemerli dikdörtgen pencereler 1942 yılında inşa edilen iki katlı Kayseri Ticaret Lisesinin cephesinde pencere düzenlemesinde benzer özelliklere sahiptir.(Fotoğraf 4.7) Pencerelerin söveleri taşların girinti ve çıkıntı ile istiflenmesiyle süs unsuru oluşturulmuştur. Cephede güney ve kuzey

¹⁵¹ Aslı Sağıroğlu Arslan Tuğba Bağbaşı, “Aksaray’daki Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu Yapılarında Çini Kullanımı”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12/2 (2022): 895.

yönünde dışarı taşıntı yapmış ve köşeleri girintili çıkıntılı taşların istiflenerek cephede hareketlendirme sağlanırken Aksaray İdadi Mektebine benzer cephe tasarımı 1925 yılında Osman Bey İlköğretim Okulu inşa edilmiştir.(Fotoğraf 4.8,9) Taç kapılarda yer alan Mukarnas kavsara ve kavsarayı sivri kemer çevreleyerek cephedeki girişi vurgulamaktadır. Benzer taç kapı Aksaray Zinciriye Medresesinin taç kapısına benzer Mukarnas süsleme unsurları kullanılmıştır. (Fotoğraf 4.10) Mektebin taç kapısında sütun başlıkları ve sütunların kaidelerinin yüzeyinde kıvrık dal, yaprak ve penç motifleri ile süslenmiştir. Aksaray İdadi Mektebinin cepheleri rüstik tarzda taşların belirgin şekilde dizili blok halinde taşlar görülmektedir. (Fotoğraf 4.11.) Aksaray İdadi Mektebin cephelerinde çatı kata yakın bölümlerde kabartma tekniğinde yapılmış Ma'kili yazı ile kitabeler bulunmaktadır. Kitabenin altında yer alan pencerelerde üzerinde düğüm motifi oluşturulmuş ve düğüm motiflerinin merkezinde sivri kemerli bir pencere açıklığı yerleştirilmiştir. Pencerelerde uygulanan süsleme unsuru düğüm motifinin benzeri Aksaray Kütüphane Binası Kitabesinde de yer almaktadır. (Fotoğraf 4.12.)

Cumhuriyet Mektebi cepheleri sade ve yalın olarak tasarlanmıştır. Yapının girişinde üç kemerli sütunun taşıdığı üçgen alınlık yapıda antik etkileri anımsatmaktadır. Aksaray Türk Ocağı binasının giriş cephesinde de sütunların taşıdığı kemerli giriş cephe düzenlemesi bulunmaktadır. (Fotoğraf 4.13) 1943-1944 yılında inşa edilen Kayseri Pazarören Köy Enstitüsü Ana Binası'nda yapıya girişin sağlandığı kapı açıklığı da Cumhuriyet Mektebine benzer olarak üçgen alınlıkla vurgulanmaktadır.(Fotoğraf 4.14.) Okulun basık kemerli pencerelerin sövelerinde ve yapı köşesinde taşlar girintili çıkıntılı olarak istiflenmiştir. (Fotoğraf 4.15)

Gazi Mektebi cepheleri oldukça sade ve yalın olarak inşa edilmiştir. Ancak kuzey batı cephenin merkezinde dikdörtgen formda cepheyi ortalayan eyvan vari bir açıklık bulunmaktadır. Bu eyvan vari açıklığın doğu ve batı yönünde bulunan yapının eski görsellerinden anlaşıldığına göre oldukça geniş olarak tasarlanmıştır. Günümüzde bu pencereler orijinalliğini koruyamamış ve 6 adet dikdörtgen formda pencerelere dönüştürülmüştür.(Fotoğraf 4.16) Yapının kuzey batı cephesinde bulunan bu eyvanvari

açıklığa benzer bir özellikte olan Manisa Murat German İlkokulu’nun kuzey cephesinde inşa edilmiştir.¹⁵² (fotoğraf 4.17)

Tablo 4.4. Erken Cumhuriyet Dönemi Yapılarında Plastik Unsurlar

Plastik Unsurlar	Aksaray İdadi M.	Zafer Mektebi	Cumhuriyet M.	Gazi Mektebi
Kemer	*	*	*	
Çıkma		*		
Mukarnas	*			
Sütun-Sütun Başlıkları	*	*	*	
Üçgen Alınlık		*		
Giriş Platformu	*	*		
Söve	*		*	*
Kabartma Tekniğinde Süsleme	*			
Konsollar		*		
Silmeler	*	*		
Kitabe	*	*	*	

Kaynak: Kılıç (2023)

¹⁵² Ayşe Aydoğdu, “Manisa’da Cumhuriyet Dönemi Eğitim Yapıları (1923-1950)” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2021), 128.

Fotoğraf 4.2. Zafer Mektebi Cephe Görünümü

Kaynak: Tektaş (2018, s.114)

Fotoğraf 4.3. Aksaray Askerlik Şubesi Binası Cephe Görünümü

Kaynak: Tektaş (2018, s.97)

Fotoğraf 4.4. Adliye ve Jandarma Binası Doğu Cephesi Görünüşü

Kaynak: Sağiroğlu Arslan ve Bağbaşı (2022, s. 895)

Fotoğraf 4.5. Aksaray İdadi Mektep Ve İl Halk Kütüphanesi Penceresi

Kaynak: Özer (2017, s.59)

Fotoğraf 4.6. Akşehir Cumhuriyet İlköğretim Okulu

Kaynak: Erdal (2014, s. 2042)

Fotoğraf 4.7. Kayseri Ticaret Lisesi Cephe Görünümü

Kaynak: Işık (2010, s. 54.)

Fotoğraf 4.8. Osman Bey İlköğretim Okulu

Kaynak: Çalbay (2017, s.44)

Fotoğraf 4.9. Aksaray İdadi Mektep Batı Cephe Görünüm

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 4.10. Aksaray Zinciriye Medresesi Taç Kapısı

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 4.11. Aksaray İdadi Mektep Cephe Rustik Taş Dizilimi

Kaynak: Kılıç (2023)

Fotoğraf 4.12. Aksaray İdadi Mektep ve Aksaray Kütüphane Binası Kitabesi

Kaynak: Tektaş (2018, s.238)

Fotoğraf 4.13. Cumhuriyet Mektebi ve Türk Ocağı Cephe Görünüm

Kaynak: Tektaş (2018, s.226)

Fotoğraf 4.14. Kayseri Pazarören Köy Enstitüsünün Cephe Görünümü

Kaynak: Işık (2010, s.52)

Fotoğraf 4.15. Cumhuriyet Mektebi Cephe Görünüm

Kaynak: Tektaş (2018, s.118)

Fotoğraf 4.16. Gazi Mektebi Kuzey-Batı Cephe Görünüm

Kaynak: Tektaş (2018, s.180)

Fotoğraf 4.17. Murat Germen İlköğretim okulu

Kaynak: Aydoğdu (2021 s.128)

SONUÇ

Aksaray antik devirlerden itibaren günümüze kadar geçen süreçte birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Aksaray şehrinin bilinen en eski yerleşim yeri Şamlı, Seyit Hamit ve Dere mahalleleridir. Çeşitli medeniyetlere ev sahipliği yapan şehir bir kale kenti olarak kurulurken zaman içerisinde şehrin büyümesiyle merkezden etrafa doğru yerleşimin yayıldığı görülmektedir. Ancak Anadolu Selçuklular, Beylikler ve Osmanlı Devleti dönemlerinde kentte döneminin özelliklerini yansıtan zaviyeler, tekkeler, hanlar, kervansaraylar, hamamlar, mescitler, darülkurrarlar, darülhuffuzlar ve medreseler gibi birçok mimari yapılar inşa edilmiştir. Söz konusu bu mimari yapılar işlevlerini yitirmeden günümüze kadar ulaşmışlardır. İnşa edilen bu mimari yapıların işlevlerini sürdürerek günümüze kadar ulaşmasında hiç kuşkusuz en büyük etki Türk devlet geleneğinde yer alan vakıf sistemi sayesinde oluşmuştur.

18. ve 19. YY.'larda konargöçerlerin Aksaray ve çevresinde yerleşik hayata geçmesiyle birlikte nüfus artışından dolayı bölgedeki mektep sayılarında artış yaşandığı bilinmektedir. Geç Osmanlı Döneminde Aksaray kentinde eğitime oldukça büyük önem verilerek şehirde Sıbyan mektepleri ve Darü'l-Kurrarlar inşa edilmiştir. Bu eğitim yapılarında eğitim görevini üstlenen kişilerin cami veya mescitlerin imamları ve mekteplerde fazla ücret alan donanımlı kişiler arasından seçilerek eğitim kurumunda görev getirildikleri bilinmektedir. Vakıflarla varlıklarını sürdüren söz konusu bu eğitim kurumlarında görev alan kişilerin görevi babadan oğula geçecek şekilde düzenlendiği için eğitim veren bu kişilerin göreve başladığı andan itibaren ömrünün sonuna kadar bu görevi sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Yukarda bahsi geçen eğitim sisteminin çalışma konumuzu oluşturan “Geç Osmanlı Ve Erken Cumhuriyet Dönemi Aksaray İlinin Eğitim Sistemi Ve Eğitim Yapıları” içinde geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Bu eğitim sistemi içerisinde Aksaray’da Erken

Cumhuriyet Döneminde her şehirde I. Ulusal Mimarlık Akımının özelliklerini yansıtan plan ve cephe süsleme unsurlarını barındıran mektepler bulunmaktadır. Akım'ının temel özelliklerinden biri olan simetrik plan anlayışını bu yapılarda belirgin bir biçimde görülmektedir. Yapıların cephesinde I. Ulusal Mimarlık akımının cephe özellikleri görülmekte olup her katta farklı basık ve sivri kemerli pencere düzenlemesi, kat ayrımı işlevi sağlayan kaval silmeler ve pencere sövelerinde süsleme unsurları bulundurmaktadır. Aksaray'daki Erken Cumhuriyet Döneminde inşa edilmiş olan yapılarda I. Ulusal Mimari akımının genel özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde araştırma konusu içerisinde yer alan yapıların belirli bir döneme ait izler taşıması gerek mimari, gerek süsleme ve gerekse plan açısından dönem özelliği göstermesi araştırma konusunun önemini ortaya koymuştur.

Bu kapsamda 1703-1950 yılları arasında Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet Dönemlerinde Aksaray'da inşa edilmiş olan eğitim sistemi ve inşa edilmiş eğitim yapılarının kentsel mekân gelişimi içerisindeki yeri ve önemi ortaya konularak eğitim yapılarının mimari özellikleri ve dönemini yansıtan mimarlık akımlarını yansıtabildiği anlaşılmıştır. Söz konusu yapılardan Geç Osmanlı Dönemi kurulmuş olan Sıbyan Mektepleri ve Darülkurrarlar günümüze ulaşamadığı görülmektedir. Ancak Aksaray ilinde bulunan Erken Cumhuriyet Döneminde inşa edilmiş olan yapılar söz konusu bu dönemin tüm mimari özelliklerini göstermesi bakımından Türk sanat tarihi içerisinde önemli bir konuma sahiptirler. Bu yapıların korunarak gelecek kuşaklara aktırılması inşa edildikleri dönemdeki mimari hafızanın canlı tutulması büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akurgal, Ekrem. Anadolu Kültür Tarihi, Ankara: Tübitak Yayınları, 2005.
- Albayrak, Mustafa. " Millet Mekteplerinin Yapısı ve Çalışmaları (1928-1935)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 10/28 (1994): 471-483.
- Aydoğdu, Ayşe. "Manisa'da Cumhuriyet Dönemi Eğitim Yapıları (1923-1950)" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2021.
- Baltacı, Cahit. "Mektep". İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 29: 6-7. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Bay, Mustafa. Salnamelerde Aksaray Aksaray: Aksaray Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yayınları, 2013.
- Baytal, Yaşar. "Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 11/11 (2000): 23-32.
- Bozkurt, Nebi. "Dârülkurrâ", İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 8: 543-545 Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Bozkurt, Nebi. "Mektep", İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 29: 5-6. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Çelebi, Evliya. *Seyahatname III.*, Çeviren Ahmed Cevdet, İstanbul: 1314.
- Dewey, John. *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1939.
- Erdal, Zekai. "Aksaray'da Türk Devri Mimarisi", Doktora Tezi, Van Üniversitesi, 2014.
- Ergin, Osman. Türkiye Maarif Tarihi İstanbul: Eser Kültür Yayınları, 1977.
- Fahri, Ayçin. vd., Aksaray İli Merkez Kültür Envanteri (Merkez-1), Ankara: T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2010.
- Gül, Mustafa Fırat. "Aksaray'ın Sosyal, Kültürel Ve Ekonomik Yapısı (1908-1933)" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, 2020.
- Gülçur, Sevil. "Aksaray, Niğde ve Nevşehir İlleri 1993 Yüzey Araştırması" içinde XII. Araştırma Sonuçları Toplantısı, İsmail Eroğlu, Fahriye Bayram, Handan Eren, Nurhan Ülgen, Filiz Kaymaz Ve Ahmet Hamdi Ergürer, 105-136. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları 1994.
- Gündoğan Baldık, Esra. "Tanzimat'tan 1950'ye Kadar Sivas'ta Eğitim Yapıları" Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2022.
- "Google Earth" <https://earth.google.com/web/search/aksaray+1938/@38.37475777,3-4.0284866,976.79928356a,547.94806984d,35y,26.22852984h,0t,0r/data=CigiJgo kCViwHnB3dTdAERMxXoeFbDdAGcIQQLiZ4TlAIdtlf1JWzDlAOgMKATA> (Erişim 10.01.2024)
- Karataşer, Büşra. "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 1/57, (2017): 423-434.

- Kılıç Kaya, Seda. “*Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye’de İl Yönetimi*” Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1995.
- Kılınç, Emin. “*Klasik Osmanlı Eğitim Kurumlarından Konya Dârü’l-Huffâzları (Xvii. Yüzyıl)*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.
- Kısıklı, Emine. “*Atatürk Döneminde Cumhuriyet Kültürünü Yerleştirme Çabaları Çerçevesinde Halkevleri ve Millet Mektepleri*”, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 1/1 (2012): 331- 340.
- Kodaman, Bayram. *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1991.
- Köksal, Mustafa Asım. “*Darülerkâm*”, İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 8:520. Ankara: TDV Yayınları, 1989,
- Köymen, Mehmet Altay. “Türkiye Selçukluları Devleti’nin Ekonomik Politikası” *Bellekten*; L/198, (1986): 613-620.
- Küçükdağ, Yusuf. “*Lale Devrinde Konya*” Doktora Tezi, Konya, 1998.
- Mehmet Baha Tanman, “*Dârülkurrâ-Mimari*”, İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 8:546-548. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Özer, Mehmet. “*Aksaray İli Kent Merkezindeki Erken Cumhuriyet Dönemi Mimari Mirasının İncelenmesi*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2017.
- Özoğul, Fatma Nur. “*Konya’da Xviii. Yy’ın I. Yarısında Dârü’l-Huffâzlar*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2014.
- Perek, Faruk Zeki. *Büyük Devrim Çağında Aksaray 1910-1930*, İstanbul: Boyut Grafik ve Merkez Yayınları, 1998.
- Polat, Öznur. “*Karamanoğulları Devrinde Aksaray Şehri*” Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi, 2011.
- Sağiroğlu, Arslan ve Bağbaşı, Tuğba. “Aksaray’daki Erken Cumhuriyet Dönemi Kamu Yapılarında Çini Kullanımı”, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/2 (2022): 885-908
- Sakaoğlu, Necdet. *Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2003.
- Sakaoğlu, Saim. “Türk Dili Tetkik Cemiyetinin Kuruluşu ve Atatürk”, *Türk Dil Araştırmaları Yıllığı-Bellekten*, 1/39 (1991): 19-29.
- Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV(Açıklamalı Kronoloji)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.
- Sever, Hüseyin. “Yeni Belgelerin Işığında Koloni Çağında (M.Ö. 1970-1750) Yerli Halk Asurlu Tüccarlar Arasındaki İlişkiler”, *Bellekten Dergisi*, LIX/22fri4 (1995): 1-16.
- Şahin, İlhan. “*Aksaray*”, İçinde Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi 3/1-4. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Özkan, Süleyman. “Aksaray ili ve arkeoloji araştırmalarına toplu bir bakış”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1/9 (1994): 159-172.

- Tektaş, Elif. “*Geç Osmanlı Ve Erken Cumhuriyet Döneminde Aksaray*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2018.
- Temel, Eşref ve Yusuf Küçükdağ. “Hurufât Defterleri’ne Göre Aksaray Kenti Medreseleri Ve Darülkurraları”, *Karatay Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1/1 (2018): 48-82.
- Temel, Eşref. “*Hurufât Defterleri’ ne Göre Aksaray Kenti Klasik Eğitim Kurumları (Xviii.-Xix. Yüzyıllar Arası)*”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008.
- Uğur, Bediha. “*Tarihsel Süreç İçerisinde Aksaray*” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, 2013.
- Yörük, Doğan. *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Aksaray: Akçağ Yayınları, 2019.

